

CLIO MŰHELYTANULMÁNYOK

2023/1. SZÁM

„AZ ÚJ ÉLETNEK ÚTJÁBAN ÁLL A ZSIDÓSÁG”
JAROSS ANDOR ÉS A ZSIDÓKÉRDÉS (1938–1940)

BAJCSI ILDIKÓ

Főszerkesztő:
Gellért Ádám

Szerkesztőbizottság:
Fóris Ákos
Gellért Ádám

Felelős szerkesztő: Gellért Ádám

© Bajcsi Ildikó, 2023
© Clio Intézet, 2023

A kiadvány a Miniszterelnökség támogatásával jelenik meg.

Kiadó: Clio Intézet

Felelős kiadó:
Clio Intézet Nonprofit Kft.
1145 Budapest, Mexikói út 47/A. fszt. 2.

ISSN 2630-8967
<https://www.clioinstitute.hu/muhelytanulmanyok>

Borítókép: Rádióközvetítés a magyar csapatok bevonulása után. Ógyalla, 1938. Középen, kezében kalappal Jaross Andor, a felvidéki ügyek tárca nélküli minisztere. Fortepan, 55820, Magyar Bálint.

CLIO INTÉZET
BUDAPEST

www.clioinstitute.hu
www.facebook.com/clioinstitute

TARTALOMJEGYZÉK

- 4 **BEVEZETÉS**
- 6 **HISTORIOGRÁFIA ÉS FORRÁSOK**
- 9 **JAROSS POLITIKAI PÁLYAFUTÁSA 1938-IG**
- 15 **JAROSS SZEREPVÁLLALÁSA A
MAGYARORSZÁGI BELPOLITIKÁBAN**
- 15 *Az Imrédy és Jaross közötti érdekszövetség*
- 18 *Jobboldali irányváltás – Jaross a belpolitikai
viták keresttüzében*
- 24 *„Teljhatalmú” vezérként a felvidéki
politikában*
- 31 **NEMZETHŰSÉG ÉS ŐRSÉGVÁLTÁS A
VISSZACSATOLÁST KÖVETŐEN**
- 31 *Jaross és az opportunistá zsidóság képének a
megteremtése*
- 37 *„Zsidótlanítás” a nemzethűségi eljárások során*
- 41 **A GAZDASÁGI ŐRSÉGVÁLTÁS
FOLYAMATA**
- 41 *Földosztás és a zsidókérdés a Felvidéken*
- 46 *Iparrevízió és a gazdaság „zsidótlanítása”*

50 JAROSS ÉS A MÁSODIK ZSIDÓTÖRVÉNY

**54 A KETTŐS ELBÍRÁLÁS ELVE ÉS A
MENTESÍTÉSEK**

**57 A FELVIDÉKI MINISZTERIUM
MEGSZŰNÉSE ÉS A ZSIDÓKÉRDÉS
MEGOLDÁSÁNAK KETTŐSSÉGEI**

57 *A felvidéki minisztérium felszámolása*

60 *A „differenciált elbírálás”*

64 ÖSSZEGZÉS

67 FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

I. Bevezetés

Jaross Andor elsősorban a magyarországi zsidóság Auschwitzba deportálásának egyik legfőbb felelőseként vonult be a magyar történelembe. Az 1944. március 19-i német megszállást követően a Sztójay-kormány belügyminiszteri tevékenysége miatt háborús bűnösnek elítélték és 1946. április 11-én kivégezték.¹

Jaross 1938–1940 közötti politikai pályájának, azon belül pedig zsidóellenes magatartásának mélyebb feltárása egy érzékeny témát érint. S talán ezzel is hozható összefüggésbe, hogy a politikus ezen időszak alatti tevékenységének átfogó történeti vizsgálatára ezidáig nem került sor. Jelen tanulmány ezt a hiányt kívánja pótolni, s részletesen megvizsgálja Jaross Andor zsidósággal kapcsolatos nézeteinek az első bécsi döntést követő változásait.

A tanulmány bevezető részében röviden tárgyaljuk Jarosznak az első bécsi döntésig tartó életpályáját, politikai nézeteinek átalakulását, különös tekintettel a zsidókérdésre. A zsidóságról kialakított képe ugyanis 1938-ban, vagyis a dél-szlovákiai terület rész visszacsatolását követően nagy fordulatot vett. Jarost az Imrédy-kormányban felvidéki ügyek tárca nélküli miniszterévé nevezték ki, ő pedig a „visszatért” képviselőkkel együtt a kormányfő politikájának – az ún. „csodás forradalomnak” – a támogatója lett. A zsidókérdésben szintén követte a kormány hivatalos álláspontját, vagyis az első zsidótörvény által megszabott zsidóellenes ideológiát.

Bővebben bemutatjuk Jarosznak az Imrédyvel kialakított kapcsolatát, azon belül pedig a kettejük között létrejött érdekszövetség hátterét. Miniszterként az Imrédy iránti „feltétlen hűség” miatt már a visszacsatolást követő hetekben lezajlott kormányválság során egyre több alkalommal konfliktusba került a kormányfő főbb belpolitikai ellenlábasaival. Így azok a parlamenti viták is vizsgálatunk fókuszába kerülnek, amelyek ebben az időszakban elsősorban a felvidéki különállás kapcsán robbantak ki. Mindemellert kitérünk Jarosznak

¹ Emellett azt is tudjuk, hogy Jaross javaslatára az 1939-es második zsidótörvény kivételezettjeként 700-800 felvidéki és kárpátaljai zsidó személy nyert mentességet korábbi érdemeire való tekintettel. Karsai–Molnár, 1994: 160. Jaross mellett két államtitkárát – Baky Lászlót és Endre Lászlót – is elítélték, akikről kihallgatása során azt nyilatkozta, hogy kiválasztásuknak is pragmatikus okai voltak. Baky László politikai államtitkárként való meghívásának politikai hátterét hangsúlyozta, míg Endre Lászlóra elsősorban közigazgatási szaktudása miatt esett a választása. Jaross Andor ugyanakkor elutasította, hogy a két államtitkárt a zsidókérdés rendezése érdekében vette volna maga mellé. Azzal érvelt, hogy a zsidókérdés megoldása a német megszállást követően már eldöntött kérdés volt. Majd így folytatta: „Nem tulajdonítottam semmi néven nevezendő különös súlyt annak, vajon Endre László lesz-e a közigazgatás élén a Belügyminisztériumban, vagy esetleg más közigazgatási szakember, mert a zsidókérdések megoldása annyira nem függött tőlünk és annyira német befolyás alatt állt [...]”. Uo. 138. Kelemen István újságírónak a háborús bűnösökkel folytatott riportjában ugyanakkor Jaross a következőképp fogalmazott a két államtitkára és közöttük kialakult viszonyról: „Kifejezetten barátok nem voltunk, Baky távolabb állt tőlem, Endre és közöttem – fogalmaznunk így – politikai baráti viszony volt.” Kelemen, 1946: 99.

a Felvidéken betöltött szerepére, s arra, hogy felvidéki miniszterként és az Egyesült Magyar Párt (EMP) vezetőjeként miként vált „teljhatalmú vezérré” a „visszatért” területeken.

A tanulmány második felében a felvidéki politikusnak azokat az antiszemita megnyilvánulásait és zsidóellenes intézkedéseit vizsgáljuk, amelyeket felvidéki miniszterként hozott meg 1938. november 16-a és 1940. április 1-je között. Jaross Andor a visszacsatolást követő hetekben azonnal hangot adott zsidóellenes nézeteinek a felvidéki sajtóban. Ezeknek az írásoknak a vizsgálatát követően kitérünk az általa kezdetől fogva támogatott „nemzeti-keresztény” őrségváltásnak az egyik fő eszközére, az igazolási eljárások szerepére. Majd a csehszlovák földreform revíziójának zsidóellenes következményeit is bemutatjuk, amelyek a gazdasági őrségváltáshoz járultak hozzá a „visszatért” területeken. Szintén tárgyaljuk a felvidéki iparengedélyek revízióját és a zsidóság diszkriminálásában és gazdasági kizorításában játszott szerepét.

Ezt követően a második zsidótörvény kerül fókuszba, amelynek hatályba lépését végül az EMP is megszavazta. Mindehhez azt is hozzá kell tenni, hogy Jaross az általa nemzetileg hűségesnek elismert felvidéki zsidó személyek számára kezdetől fogva eltérő bánásmódot javasolt, és számukra egy mentesítési szakasz törvénybe iktatását kérte. A tanulmány azokat a kivételezéseket is tárgyalja, amelyeket a „nemzetileg hűséges”, különleges érdemeket szerzett izraelita felekezeti személyek nyerhettek el, akik a „kivételezettség dacára” sok szempontból továbbra is hátrányos helyzetben maradtak. A dolgozat utolsó részében a felvidéki minisztérium 1940. áprilisi megszüntetésével párhuzamosan Jaross zsidóellenes tevékenységét tárgyaljuk, illetve kitérünk a mentesítések kettősségeire is.

II. Historiográfia és források

Jaross Andor politikai pályájának eddigi feltáratlanságához kétségkívül hozzájárult a politikus életútjának kettőssége. A nagyobb problémát azonban a források hiánya, illetve szétszórtsága okozza, amely egyébként jelen tanulmány kereteit és lehetőségeit is nagyban behatárolta. A vizsgált téma, vagyis Jaross visszacsatolást követő hónapokban betöltött szerepének legfontosabb forrásbázisát a felvidéki minisztérium iratanyaga jelenthetné, amely azonban nem áll rendelkezésünkre. Mindemellett nem tudunk semmilyen közgyűjteményben fellelhető Jaross-hagyatékról, illetve egodokumentumokról, amelyek fennmaradtak volna a politikusról.

Az elmúlt években viszont már megjelent Jarossról néhány olyan írás, amely nagyban hozzájárult munkám szakirodalmi háttérének a megrajzolásához. A politikus 1938-at megelőző életszakaszának felvázolásában fontos kiindulópontot jelentett Czáboczký Szabolcs diplomadolgozata, amelyet az ELTE Bölcsészettudományi Karán írt meg 2019-ben *Jaross Andor politikai életpályája Csehszlovákiában* címmel.² Az ebben felsorolt fontosabb sajtócikkek és levéltári források listája elengedhetetlenek Jaross ezen pályaszakaszának a feltáráshoz. E munka alapján közölte Czáboczký *A liberális, a demokrata és a nacionalista Jaross Andor korai életpályája és kisebbségi politikai tevékenységének kezdetei (1896–1935)* című tanulmányát, amelyet ugyancsak felhasználtunk.³

Mindemellett nagy hasznát vettük Jaross 1945–1946-ban tett vallomásainak, nyilatkozatainak és a vele készült beszélgetéseknek is. A legfontosabb a Karsai László és Molnár Judit által szerkesztett *Az Endre-Baký–Jaross per* című forráskiadvány, amelyet a magyar zsidóság tragédiájáért bíróság elé állított három fő vádlottnak a népbírósi jegyzőkönyvekből közölt válogatásként adtak ki 1994-ben. Ahogyan azt Randolph L. Braham megjegyzi a könyv előszavában: „*A vádiratból és a tanúvallomásokból iszonyatos részletek derül fény, kiviláglik felelőségük Magyarországon, mindenekelőtt a magyar zsidóság tragédiájáért a német megszállás előtt és után.*”⁴ A kötet fontos részleteket közölt Jaross zsidókérdésben kialakított vallomásairól. Haszonnal forgattuk a *Fasiszta lelkek. Pszichoanalitikus beszélgetések a háborús főbűnösökkel a börtönben* című munkát is, amely Szirmai László és dr. Gartner Pál pszichoanalitikus-orvos által a népbírósi perek során a háborús főbűnösökkel készített

² Czáboczký, 2019.

³ Czáboczký, 2023: 89–111.

⁴ Karsai–Molnár, 1994: 12.

interjúkat tartalmazza. A kiadvány Jaross Andor és egykori belügyi államtitkárai mellett többek között Imrédy Bélával és Szálasi Ferencsel megörökített beszélgetéseket is közöl.⁵

Imrédy kormánypolitikájának vizsgálatához elengedhetetlenül fontos voltak Sipos Péternek az *Imrédy Béla és a Magyar Megújulás Pártja* című monográfiája. Ennek a segítségével a korabeli belpolitikai konfliktusokba, a jobboldali radikalizálódás mélyebb folyamataiba nyertünk betekintést.⁶ Mindemellett nem szabad elfeledkeznünk azokról a kötetekről sem, amelyek az antiszemita kormánypolitikát vizsgálták. Ezek közül a kiadványok közül kell kiemelni Ungváry Krisztián *A Horthy-rendszer és antiszemitizmusának a mérlege* című munkáját, amely az Imrédy-kormány zsidóellenes intézkedéseinek okait is vizsgálta.⁷ Az 1938-as első bécsi döntést követően a Felvidék politikai, társadalmi és politikai folyamatainak, illetve Jaross korabeli szerepvállalásának mélyebb megértéséhez nagymértékben hozzájárult Simon Attilának a 2014-ben kiadott *Magyar idők a Felvidéken* című kötete.⁸ Az EMP belső viszonyairól, azon belül a zsidókérdésben kialakított álláspontjáról pedig elsősorban Filep Tamás Gusztáv munkáiból nyertünk eligazítást.⁹ Magyarország korabeli nemzetiségpolitikájának, illetve a szlovák-magyar kapcsolatoknak a mélyebb megértéséhez Tilkovszky Lóránt *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon* című munkája jelentett segítséget.¹⁰

A primer források feltárásánál szembesültünk a fentiekben már említett hiányosságokkal, amelyeket a korabeli gazdag sajtóanyag beemelásával igyekeztünk pótolni. A két háború közötti időszakból a csehszlovákiai magyarság legfontosabb napilapja, a *Prágai Magyar Hírlap* például számos fontos írást tartalmazott a két háború közötti időszakból, elsősorban Jaross saját cikkeit és beszédeit. Az első bécsi döntést követő periódus vizsgálatánál ugyancsak fontos szerepet töltött be a *Prágai Magyar Hírlap*ból *Felvidéki Magyar Hírlappá* alakult napilap (később *Pesti Magyar Hírlap*), amely a felvidéki magyarság legfőbb sajtóforumát jelentette. A magyarországi sajtóorgánumok esetében különböző ideológiájú lapok közül szemelgettünk. A legtöbb esetben a *Magyar Nemzet*, a *Népszava*, az *Esti Kurír*, a *8 Órai Újság* cikkeit használtuk fel. Ezenkívül a Hubay Kálmán szerkesztette szélsőjobboldali *Magyarság*, valamint az *Új Magyarság* hasábjain is számos írás jelent meg Jarossról 1938 és 1940 között. E cikkek nemcsak Jaross zsidókérdésben elfoglalt álláspontjainak változására világítottak rá, de a magyar belpolitikában elfoglalt helyére, illetve

⁵ Szirmai, 1994. A könyv elsőként 1946-ban jelent meg; Szirmai, 1946.

⁶ Sipos, 1970.

⁷ Ungváry, 2016.

⁸ Simon, 2014b.

⁹ Filep, 2014a; Filep, 2014b.

¹⁰ Tilkovszky, 1967.

a magyarországi politikusokkal kialakult vitákba, valamint a felvidéki politikában vállalt szerepére és az EMP képviselőivel kialakult kapcsolataira. A korabeli szlovák sajtó Jarossról alkotott képének az értékeléséhez a Szlovák Néppárt *Slovák* című lapjának cikkeit használtuk fel.

További fontos forrásbázist jelentettek a magyar képviselőházi jegyzőkönyvek, amelyek a zsidókérdésben elfoglalt felvidéki álláspontok mellett a Jarossal kialakult viták, illetve azok politikai és ideológiai hátterének megértésében nyújtottak segítséget.¹¹ A korabeli minisztertanácsi jegyzőkönyvek is segítettek Jaross zsidókérdésben elfoglalt nézőpontjának az áttekintését.¹² Személyi vonatkozásban pedig fontos kiemelni azt az interjút is, amelyet pár évvel ezelőtt Hollósi Gábor történész készített Kürthy Istvánnal, Jaross Andor fiával.¹³

A levéltári források közül fontos információkkal szolgáltak az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárban (ÁBTL) elérhető népbírói anyagoknak azon részei, amelyek a Karsai László és Molnár Judit szerkesztésében megjelent kötetből kimaradtak. A dokumentumok a magyar zsidóság tragédiájának a felelőseiként Jaross-Baky-Endre csoport 1945. december 17. és 1946. január 7. közötti háborúsbűnös perének a vádiratát, illetve tanúvallomásait tartalmazzák.¹⁴ A Jarossal felvett kihallgatási jegyzőkönyvek elsősorban felvidéki miniszterségének a kezdeti szakaszához nyújtottak fontos adalékokat.

A nemzethűségi átvilágításokkal kapcsolatos ügyekről a járási anyagok által nyertünk betekintést a Komáromi járás főszolgabírói fondja alapján.¹⁵ Az iparendélyek ügyeihez a nyitrai állami levéltár iratanyagai nyújtottak információkat.¹⁶ A felvidéki zsidóság mentesítései ügyeihez pedig a Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi osztályának a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában fellelhető dokumentumai voltak segítségünkre.¹⁷

¹¹ Képviselőházi napló, 1938. XX., 1939. II., III., IV., XXI., XXII.

¹² MNL OL, K 27. Miniszterelnökségi Levéltár. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. Digitalizálva lásd MNL OL, W 12.

¹³ Hollósi Gábor interjúja Kürthy Istvánnal, Jaross Andor fiával, 2014. május 31-én. Az interjút Hollósi Gábor történész bocsátotta rendelkezésemre, amelyet ezúton is köszönök.

¹⁴ ÁBTL, 3.1.9. V-104061. Jaross Andor. Köszönöm Gellért Ádámnak, hogy felhívta a figyelmemet ezekre az iratokra, és digitális formában a rendelkezésemre bocsátotta őket.

¹⁵ ŠA Nitra, pob. Komárno, fond Hlavnoslužnovský úrad Komárno [A komáromi főszolgabírói hivatal fondja].

¹⁶ ŠA Nitra, fond Komárňanská župa III. [Komárom Vármegye fondja] Županský materiál [Főispáni anyag].

¹⁷ MNL OL, K 28. Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztályának iratai.

III. Jaross politikai pályafutása 1938-ig

Ahogy arra bevezető sorainkban is utaltunk, Jaross antiszemita megnyilvánulásait már csak azért is érdemes közelebbről megvizsgálni, mivel a felvidéki politikus zsidóellenességéről az első bécsi döntéshez köthető 1938-as esztendő megelőzően nincs tudomásunk. Az 1896. május 23-án Komáromcsehiben született Jaross Andor gyermekkori élményei is arra engednek következtetni, hogy semmilyen konfliktusa nem volt a zsidósággal életének korai szakaszában. Pedig Jaross szülőfalujában már viszonylag korán tapasztalatokat gyűjthetett a zsidóságról, hiszen a trianoni döntés által Csehszlovákiához csatolt Komáromcsehi településén nemcsak szlovákok és magyarok, de elenyésző számban zsidó lakosok is éltek. Az 1910-es népszámlálás adatai szerint az 596 lakost számláló faluban 80,7%-ban szlovákok éltek, amelyhez képest nemcsak a 107 fős magyarság 18%-os aránya volt elenyésző, de a németeké (1,3%), valamint a zsidóké (vagyis az izraelita felekezetűeké) is. A település lakosságának vallási összetételét tekintve Komáromcsehinek ugyanis mindössze 11 zsidó lakosa volt, amely az összlakossághoz képest 1,86%-os arányt jelentett.¹⁸ A falu mindkét kocsmaját jómódú zsidó családok működtették a 19. század elejétől.¹⁹ A feltárt források alapján nem rendelkezünk további információkkal Jarossnak a zsidósággal kapcsolatos gyermekkori élményeiről, annyi azonban bizonyos, hogy római katolikus családján belül istenfélő légkör uralkodott. Későbbi kihallgatása alkalmával pedig azt is megjegyezte, hogy a zsidóellenesség édesapja türelmének köszönhetően nem volt jelen otthonukban.²⁰ A Jaross fiával, Kürthy Istvánnal készült interjúból szintén az derül ki, hogy a felvidéki politikus felmenőire nem volt jellemző a zsidóellenesség: „Nem mondható az, hogy zsidóellenes lett volna a familia. Az kétségtelen, hogy [...] nem, nem öleltük magunkhoz éppenséggel a zsidóságot, de nem, semmiféle kifogásunk egyébként nem volt a zsidósággal szemben [...]”²¹

A római katolikus Jaross saját vallásához fűződő viszonyáról már több információval rendelkezünk. Szűk családjában vallásos környezetben nevelkedett, 1906-tól pedig az egyik legnevesebb katolikus intézményben, a tatai piarista gimnáziumban folytatta középiskolai tanulmányait, ahol szinte minden évfolyamot jelessel végzett.²² Ez esetben azonban érdemes megjegyezni, hogy az egyházi fenntartású iskola látogatása a dualizmus időszakában elég

¹⁸ Kepecs, 1996: 40. A falu lakossága az 1900-as népszámláláshoz képest egyébként nagymértékben megváltozott. Komáromcsehi 560 fős lakossága közül ugyanis ekkor 251 szlovák (44,82%), 307 magyar (54,82%) és 2 egyéb anyanyelvű volt. A Magyar Korona Országainak 1900. évi népszámlálása. I., 1902, 14.

¹⁹ Czáboczký, 2019: 14.

²⁰ Szirmai, 1993: 133.

²¹ Hollósi Gábor interjúja Kürthy Istvánnal, Jaross Andor fiával, 2014. május 31-én.

²² Czáboczký, 2019: 14.

általános volt és nem feltételezett komolyabb hitbeli elhivatást. Egyébként Tatán a diákéletben is aktív szerepet vállalt, valamint a sport területén is szép eredményeket ért el.²³ A politikus egyébként testvéreivel együtt szolgált az első világháborúban, az olasz fronton harcoló két öccse pedig életét vesztette a harcokban.²⁴

Jaross későbbi vallásgyakorlatát elsősorban közvetlen környezete elvárásai határozták meg. Erre utal például az is, hogy gyónni elsősorban a felesége kérését teljesítve járt, büntudat érzése pedig soha nem vezette őt a bűnbocsánat szentségéhez. Mindemellett lelkiismeretfurdalást soha nem érzett a politikai cselekedetei miatt, csupán szerelmi életében.²⁵

Az 1918–20-as államváltást követően szinte azonnal bekapcsolódott a csehszlovákiai magyar politikába. Az 1920-as években először belépett az Lelley János által vezetett Országos Keresztényszocialista Pártba, de a pártelnök egyik nyitrai beszéde miatt elhagyta a pártot.²⁶ 1921-ben a Kisgazdapárt munkáját segítette, ahol a mezőgazdasági szakosztály társelnöke lett. 1925-től az előző párt utódjának, vagyis a Magyar Nemzeti Pártnak (MNP) az egyik országos alelnökévé választották. Ezen belül sokoldalú tevékenységet végzett: 1926-tól a párt érsekújvári körzete mezőgazdasági szakosztályának, 1928-tól pedig az MNP komáromi kerületének az elnöke lett, 1929-től a szlovenszói tartománygyűlésbe is bekerült. 1931-től pedig a Csehszlovákiai Magyar Népszövetségi Liga alelnöke lett.²⁷

Jaross 1920-as évekbeli politikai célkitűzéseinek középpontjában a csehszlovákiai magyarság gazdasági megszerveződésének az elősegítése, ezzel párhuzamosan a csehszlovák földreform revíziójának a hangoztatása állt.²⁸ A földosztás felülvizsgálatában egyébként a fiatal politikus személyesen is érdekelt volt, hiszen a nacionalista szempontú csehszlovák földreform miatt a Jaross-birtok mintegy 500 kataszter holdra zsugorodott.²⁹ Jaross 1920-as évekbeli belpolitikája az Országos Keresztényszocialista Párt (OKP) és az MNP vezérei, vagyis Szüllő Géza és Szent-Ivány József irányvonalához képest „középutas” pozíciót foglalt el.³⁰ Ezt jól mutatja az a cikke, amelyben – kritizálva mindkét fél politikai irányvonalát –

²³ Egy időben a Révai Miklósról elnevezett irodalmi kör elnöke volt, illetve az atlétika (magas- és távolugrás) területén ért el komolyabb eredményeket. Czáboczký, 2019: 16.; Szirmai, 1993: 133.

²⁴ Czáboczký, 2019: 17.

²⁵ Szirmai, 1994: 134.

²⁶ Jaross mindezt a *Prágai Magyar Hírlapban*, egy 1937-ben vele készült interjúban említette, bár bővebben nem tért ki a beszéd tartalmára. Sándor Dezső: Egy óra Jaross Andorral. *Prágai Magyar Hírlap*, 1937. augusztus 5., 4.

²⁷ Szlovákiai Magyar Adatbank. Jaross Andor szócikk. Jaross több esetben is jelen volt Szüllő mellett a kisebbségi kongresszusokon. Az Európai Nemzetiségi Kongresszuson belül kifejtett tevékenységéről bővebben lásd Eiler, 2005: 130–134.

²⁸ „[...] követeljük azt, hogy magyar birtokos földjéből csak magyar nemzetiségű igénylő kaphasson földet” – hangoztatta Jaross a *Prágai Magyar Hírlap* hasábjain egyik 1926-os írásában. Jaross Andor: Magyar földbirtokpolitika. *Prágai Magyar Hírlap*, 1926. május 23., 4. A csehszlovák földreformról bővebben lásd Simon, 2008: 159.

²⁹ Czáboczký, 2023: 91.

³⁰ Czáboczký, 2019: 31.

a következőket nyilatkozta: „Amint a ker. szoc. párt nem hajlandó arra, hogy a kormány kátyuba jutott szekerét húzza, úgy a magyar nemzeti párt sem azért dolgozik, hogy a csehszlovák kormány helyzetén könnyítsen, még kevésbé azért, hogy egy ilyen eddig ránk magyarokra csak ellenzékes politika életét meghosszabbítsa.”³¹ Jaross az MNP-n belül ugyanakkor „szélsőellenzéki” tájékozódásúnak számított, és egyáltalán nem támogatta Szent-Ivány reálpolitikai kísérletét.³²

A csehszlovák rendőrségi jelentések a harmincas évek elején azt is megjegyezték róla, hogy a soron következő nemzetgyűlési választásokon minden bizonnyal képviselővé választják. Miközben másokkal együtt támogatta az MNP-nek az ellenzéki vonalra való „visszaállását”, az 1930-as évek első felében egyre közelebb került Budapest, illetve a Gömbös-kormány elképzeléseibe. Tehát minden bizonnyal a magyarországi körök befolyása állt az mögött is, hogy az MNP 1933. május 14-i lévai nagygyűlésén Szilassy Bélát az ügyvezető elnöki poszton Jaross váltotta fel.³³ 1935-ben pedig nemzetgyűlési képviselővé választották.³⁴

Az elképzeléseibe egyre közelebb kerülő politikusról az 1934-es csendőrségi jelentések azt is megjegyezték, hogy nemsokára ő lesz a Magyar Nemzeti Párt elnöke. Jaross egyébként már a harmincas évek elejétől az ún. „modern nacionalizmus” eszmeiségét vallotta.³⁵ A marxizmus eszméjével szembeállított „újfajta” nacionalizmust a tömeg akaratát megtestesítő népnemzeti ideológiaként definiálta: „*A modern nacionalizmus, bár nem kötheti le magát a liberalizmus demokrata vagy szocialista tömegdogmájához, mégis tömegmozgalom formájában jelentkezik, és ha egyelőre itt-ott egy-egy kiváló egyéniség energiája és vezérszerepe arisztokratikus aláfestést ad megjelenési formájának, teljesen népi megindulású és a nemzettest tömegakarátán nyugvó mozgalom. [...] a modern nacionalizmus ideálja a nemzetileg szervezett tömeg akaratának egyesek által való szolgálata!*”³⁶ 1932-ben a Prágai Magyar Hírlap hasábjain megjelenő írásában a marxista „ellenméreggel”(sic!) szemben a modern nacionalizmus diadalát emelte ki két európai állam, Olaszország és Németország példáján keresztül.³⁷

³¹ Jaross Andor: A jövő utjai. *Prágai Magyar Hírlap*, 1926. augusztus 3., 1.

³² Czáboczkó, 2023: 95.

³³ Uo. 51.; Angyal, 2002: 188.

³⁴ Czáboczkó, 2023: 109.

³⁵ Angyal, 2002: 190.

³⁶ Jaross Andor: A modern nacionalizmus. *Prágai Magyar Hírlap*, 1932. április 30., 1.

³⁷ Uo. 1–2.

Az Esterházy Lujza³⁸ által „liberálisként” jellemzett Jaross³⁹ ez időben még fontosnak vélte hangsúlyozni, hogy az általa vallott modern nacionalizmus nem azonosítható a „kisebbségnyomó sovinizmussal”.⁴⁰ A politikus az MNP-n belül a „kisebbségi magyar nacionalizmus” jegyében szervezte meg a Fiatal Magyarok Munkacsoportja (FMM) nevű ifjúsági csoportot és szakosztályt is, amely szervezet több szempontból (például egységes köszöntés, vagy a tagokat megkülönböztető fekete nyakkendő viselése) egy szélsőséges paramilitáris csoportosulásra emlékeztetett. A főként tartalékos katonákból álló csoportosulást később pedig éppen azért tiltották be, mivel 1933 júniusában revíziót éljenző fiatalok körében kommunistaellenes atrocitásokra került sor,⁴¹ amelyekhez állítólag antiszemita megnyilvánulások is társultak.⁴² Angyal Béla történész szerint „a községbe érve egy kommunistát megverték az utcán, és agyonlövészel fenyegettek minden csebet, kommunistát és zsidót. Az incidens miatt 10 személyt őrizetbe vett a rendőrség”.⁴³

Jaross az 1930-as évek elején még nagyon óvatosan és visszafogottan fogalmazott Hitler és Mussolini politikájáról, az évtized második felében azonban egyre több írásában fogalmazott pozitívan a „Führer” és a „Duce” elképzeléseiről. Korai írásaiban a „hosszú kések éjszakája” kapcsán ugyan óva intette a magyarságot a náci elvektől, a cikkben viszont már azt is megjegyezte, hogy a hitlerizmus a „*lázbeteg német nemzettest immunizáló kötőanyagaként*” a versailles-i békeszerződések következtében jött létre.⁴⁴ Nem véletlen ez

³⁸ Esterházy Lujza 1899-ben született Nyitraújlakon. Íróként, fordítóként és közéleti személyiségként tevékenykedett a két háború közötti Csehszlovákiában. Részt vett a revíziós mozgalomban, ezért egyévi börtönbüntetésre ítélték. Az 1930-as évek elejétől aktív részt vállalt a csehszlovákiai magyar katolikus mozgalmakban. Esterházy János nővéreként az első köztársaság idején öccse, Esterházy János gyermekeit nevelte, majd 1945 elején megpróbált közbenjárni testvére szabadon bocsátásában. 1946 nyarán Párizsba emigrált, ahol a magyar békeküldöttség munkáját is segítette. Szlovákiai Magyar Adatbank. Esterházy Lujza szócikk.

³⁹ Esterházy, 1991: 68.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ A szlovenszkói országos hivatal betiltotta a magyar nemzeti párt ifjúsági szervezkedését. *Prágai Magyar Hírlap*, 1933. július 21., 1.

⁴² 1933. június 11-én kb. 300 helyi magyar fiatal vonult fel Udvardon revíziós jelszavakat skandálva. A menetből állítólag hárman egy Benčík Vojtech nevű, állítólag kommunista személyt bántalmaztak. A tartománygyűlés elnöksége szerint ugyanakkor antiszemita vonatkozása is volt a felvonulásnak. Czáboczký, 2023: 104.

⁴³ Angyal, 2002: 190.

⁴⁴ Ehhez lásd Jaross Andor: Mi történt Németországban. *Prágai Magyar Hírlap*, 1934. július 8., 1. Popély Gyula történész és politikus és Tóth Mihály publicista között az 1990-es években egy vita bontakozott ki Jaross Andor személye kapcsán. Tóth kritikával illette Popélyt, aki szerinte helyet kívánt adni Jarosznak a nemzetész emblemikus alakjai között. Tóth Mihály viszont kifogásolta, hogy a háborús bűnös Jarosst egy lapon említsék Esterházy Jánossal vagy Szüllő Gézával. A vitáról bővebben lásd Tóth Mihály: Unja a többpártrendszer? *Új Szó*, 1992. január 21., 5. Egyébként a cikk Popély Gyulának a *Szabad Újság* január 7-i számában megjelent, Száraz Déneshez intézett nyílt levelére reagált. Popély nem sokkal később reagált Tóth cikkére, amelyben kihangsúlyozta, hogy Jaross két háború közötti politikai megnyilvánulásai tárgyilagosak és szélsőségektől mentesek voltak. Azt is kiemelte, hogy a politikus elhatárolódott a „hosszú kések éjszakája” eseményétől. Popély Gyula: Reflexió egy reflexiádra. *Új Szó*, 1992. január 28., 4. A vita tovább folytatódott, amikor Popélyt 1996-ban a *Szabad Újság* egy Jaross portré megalkotására kérte fel. Popély ismeretterjesztő írása Jarossról eredetileg a *Szabad Újság* 21–22. számában jelent meg. Tóth Mihály ismét felemelte a szavát a cikk ellen, amely véleménye szerint négyötödében Jarosznak a két háború közötti tevékenységéről adott számot. Tóth Mihály:

a megjegyzés, mert Jaross más csehszlovákiai magyar politikusokhoz hasonlóan már az 1920-as évektől élesen kritizálta a Párizs-környéki békerendszert, amelynek szétesésével párhuzamosan egyre közelebb került a „Versailles-ellenes” Mussolini és Hitler politikájához.⁴⁵

A MNP egy 1935 őszi megszervezett kampány keretében a két csehszlovákiai magyar „ellenzéki” pártnak (vagyis az OKP-nek és az MNP-nek) az egyesítését irányozta elő. Ennek megszervezését Jaross Andor vállalta magára. Ehhez kapcsolódóan jegyezte fel róla Bartók László konzul egy budapesti jelentésében azt is, hogy ő az „új magyar Führer”.⁴⁶ Mindenesetre a Jaross által képviselt új politikai irány nyomán az MNP egyre nacionalistább színezetet kapott, amelynek következtében 1935-ben lezajlott választásokon a magyar területeken az OKP-val szemben megerősödött.⁴⁷

Budapest egyébként maga is sürgette a kisebbségi magyar pártok összefogását, amely egyúttal befolyásolta Jaross későbbi politikai pályafutását. Végül 1936. június 21-én, az érsekújvári kongresszuson az OKP és az MNP fúziójából létrejött az Egyesült Magyar Párt (EMP), amelynek országos elnöke Jaross Andor, ügyvezető elnöke pedig Esterházy János lett. Ebben mindenesetre közrejátszott Jarosznak a Gömbösék általi nyílt támogatása, a magyarországi kormány ugyanis mihamarabb véget akart vetni az OKP és az MNP közötti vitáknak, ehhez pedig jó garancia lehetett a római katolikus származású Jaross, aki a református Szilassyval szemben elfogadhatóbb volt az OKP számára. Mindenesetre Jarosznak ekkorra a külpolitikai nézőpontja is egyértelműen megváltozott. Az EMP országos elnöki pozíciójába emelt Jaross Andor az *Új Hírek* lapjain közölt, 1938 áprilisában benyújtott programjának négy pontja között már azt találjuk, hogy Németország politikáját nem lehet felülbírálni.⁴⁸ Három hónappal később pedig a „Lebensraumhoz” hasonló „magyar élettér védelméről” tartott beszédet az egyik választási népgyűlésen. 1945-ös vallomásában úgy határozta meg viszonyát a német diktátorhoz, hogy „Hitler működésében [...] sorsszerűen hatott rám az, hogy az ő közreműködése következtében kapcsoltuk vissza a Felvidék egy részét”.⁴⁹

Csonka portré Jaross Andorról. *Új Szó*, 1996. május 31., 5. Erről lásd még Popély Gyula: Mit vétettem, avagy mit is fájlal Tóth Mihály? *Új Szó*, 1996. június 11., 5.

⁴⁵ Czáboczký, 2019: 32.

⁴⁶ Angyal, 2002: 202.

⁴⁷ Uo. 239.

⁴⁸ Czáboczký, 2019: 63–64. „Jaross [...] inkább az előnyeit érzékelte a szudétanémet vonal követésének, személyesen kívánt irányt adni a pártajtónak. Ezért 1938. április 8-án az *Új Hírek* szerkesztőségébe látogatva batározott nemzeti irányvonalat kért a laptól, a németkérdéssel kapcsolatban pedig négy pontba foglalta össze direktíváit: hangsúlyozta, hogy mivel az EMP jó kapcsolatokat ápol az SdP-vel és a KdP-vel, a magyar lapnak is ezt a vonalat kell követnie, megtiltotta Németország nyílt bírálatát, amely alól a náci birodalom egyházpolitikája sem jelenthetett kivételt, az anchluss pozitív tállalására kérte a lapot, noha mint kifejtette, nehéz feladat lesz gátat vetni a német Drang nach Ostennek, s végül tisztán keresztény irányvonalat kért, amely során nem szabad tekintettel lenni a párt zsidó tagjaira.” Simon, 2010: 96.

⁴⁹ Szirmai, 1993: 137.

Ahogy az a fentiekből is kiderülhetett, Jaross politikai nézeteinek átalakulása már a csehszlovákiai magyar pártegyesítés időszakában összekapcsolódott Magyarország külpolitikai orientációjával, amely az 1930-as évek második felében egyre közelebb került a náci Németországhoz. Az EMP parlamenti klubjának 1938. februári pozsonyi gyűlésén is jól látszott, hogy a párt célja az összmagyar egység, illetve a békés revízió megteremtése volt.⁵⁰

Jaross egyébként az MNP-n belül több magyar identitású zsidóval együttműködésben vezette a csehszlovákiai magyarság egyik legfontosabb pártját, antiszemita megnyilatkozásairól pedig 1938-ig nincsen tudomásunk. A politikus zsidókérdésben elfoglalt álláspontjára ugyanakkor kétségkívül nagy hatást gyakorolt a „keresztény-konzervatív” magyar kormányok 1930-as évek második felének zsidópolitikája.⁵¹ Itt meg kell jegyeznünk, hogy a két világháború közötti Csehszlovákiában is voltak antiszemita megnyilvánulások, a politika szintjére emelt, kormány szintű zsidóellenesség azonban nem érvényesült.⁵² Magyarországon ugyanakkor az 1938. november 2-i bécsi döntés idején az antiszemita politikai programokban is megjelent.⁵³ A „visszatéréskor” pedig már az első zsidótörvény is érvényben volt, amely az állami szintre emelt zsidóellenességet jelezte az országban.⁵⁴

⁵⁰ Az EMP vezetői 1938 elején még nem rendelkeztek olyan ismeretekkel, amelyek a trianoni határok lebontására irányultak. A teljes magyar egység megteremtését érintő Esterházy János- vagy Szüllő Géza-féle politikusi megnyilatkozások ekkor inkább csak retorikai fogásként értelmezhetők. Simon, 2010: 95–96.

⁵¹ Keresztény-nemzeti politika alatt a Horthy-korszak korabeli kormánypárti konzervatív politikáját értjük. Meg kell jegyezni azonban, hogy ez a politikai eszmerendszer nem volt egységes, hiszen a konzervativizmus különféle árnyalatait foglalta magában. Ráadásul a magyarországi kormánypárt baloldali folyamatosan jelen volt egy liberális blokk, míg a jobbszárnyon a jobboldali radikálisok helyezkedtek el, akik azután az 1930-as években megerősödtek. Ehhez lásd Romsics, 2010: 222–235.; Romsics, 1997.

⁵² Ehhez lásd Bajcsi, 2021: 33–35.

⁵³ Ennek akár egyik előzményének tekinthető, hogy Magyarországon már 1920-ban beiktatták a numerus clausus-törvényt (1920. XXV. törvénycikk), amely a legfontosabb egyetemi karokon számarányuknak megfelelően korlátozta a zsidó hallgatók számarányát. A törvényben ugyan nem szerepelt a zsidó kifejezés, de a korabeli felvételi arányok tükrében a rendelkezés egyértelműen a zsidók magas számarányának a csökkentését célozta. Kovács M., 2012; Ujváry, 2018; Bajcsi, 2021.

⁵⁴ Az első zsidótörvény végrehajtásáról lásd A m. kir. minisztérium 1938. évi 4.350. számú M. E. sz. rendelete a társadalmi és a gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról szóló 1938. XV. törvénycikkben az ügyvédi, a mérnöki és az orvosi kamarákra, valamint a vállalatokra vonatkozó rendelkezések végrehajtásáról. *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1938. 872–927. Mindezzel összefügg, hogy a relatíve demokratikus csehszlovák viszonyok közt szocializálódott, majd az 1938. november 2-ai első bécsi döntést követően Magyarországhoz „visszatért” felvidéki zsidóság a visszacsatolást szorongással, illetve kettős érzésekkel fogadta. Ezzel együtt azonban rövid időn belül azt is felismerte, hogy a tisói Szlovákiával való összehasonlításban kevésbé rossz körülmények közé került. Az 1938 és 1945 között létező fasisztoid köztársaságba került zsidóság sorsát ugyanis nagyban meghatározta, hogy az új állam 1939. március 14-én a náci Németország akaratából válhatott önállóvá. A totalitárius államon belül az állampártot az a Hlinka Szlovák Néppártja (HSLS) képviselte, amely keresztény irányultsága mellett szélsőjobboldali párttá és a szélsőséges antiszemita képviselőjévé vált. A pártot a köztársasági elnök, Jozef Tiso vezette, aki egyébként Vojtech Tukával vagy Alexander Machhal szemben egy relatíve mérsékelt antiszemita vonalat képviselt saját pártján belül. A Néppárt a náci Németországot tekintette példának a zsidókérdés kapcsán is, ezt mutatta az 1939-es nürnbergihez hasonló faji alapú zsidórendelet beiktatása. Az 1940-es évektől kezdve a szlovákiai zsidókat a közhivatalokból, valamint a gazdasági és társadalmi életből is kizárták. Az 1941-ben elfogadott zsidó kódex a korábbi korlátozások fenntartása mellett komoly gazdasági jogfosztásokról rendelkezett, közéjük tartozott a zsidó tulajdon árjásítása. A tisói Szlovák Köztársaság zsidópolitikájáról lásd Nižňanský, 2013; Nižňanský, 1999; Nižňanský, 2001; Sas,

IV. Jaross szerepvállalása a magyarországi belpolitikában

1. Az Imrédy és Jaross közötti érdekszövetség

Jaross Andor zsidókérdésben elfoglalt álláspontját a visszacsatolást követően elsősorban Imrédy Béla befolyásolta. Az ő miniszterelnöksége idejében fogadták el az első zsidótörvényt, amely rendelkezései már nagyban korlátozták a zsidóság gazdasági és társadalmi szerepvállalását. Az új kormányfő komoly szociális átalakításokat, ún. „csodás forradalmat” hirdetett, amelyen belül a parasztságot gyorsított földosztással kívánta maga mellé állítani. Emellett családvédelmi alap létrehozását, állami kényszer-kisajátításokat, a munkásság érdekvédelmi szervezeteinek olasz mintájú hivatásrendekbe sorolását tervezte.⁵⁵ Ezzel párhuzamosan a zsidóproblematika végleges lezárását is megígérte, amelyen belül „*az ekkor készülő és teljes egészében általa fogalmazott második zsidótörvényt értette, ami azonban csak december 23-án került betervezésre*”.⁵⁶ Imrédy gazdasági alapú antiszemitizmusának hátterét egyébként minden esetben a magyar társadalom egészét célzó szociális átalakítások jelentették.⁵⁷ A zsidókérdés, illetve a szociális-gazdasági problémák radikális rendezésével párhuzamosan a nyilasok tömegbázisának a meggyengítésére, illetve jobboldali, valamint szélsőjobboldali erők egy részének az integrálására törekedett. Ezt a célt szolgálta 1939 januárjában a Magyar Élet Mozgalom (MÉM) létrehozása is,⁵⁸ amelynek érdekében – Gömbössel vagy Darányival ellentétben – reformok helyett már „forradalmi” átalakításokat tervezett, végrehajtását pedig antiparlamentáris úton, kvázi diktatórikus eszközökkel kívánta végrehajtani.⁵⁹

Bárczy István egykori miniszterelnökségi államtitkár a Jaross elleni büntetőeljárás során egyenesen úgy nyilatkozott a felvidéki politikus és a magyarországi kormányfő közt kialakult kapcsolatáról, hogy „*Jaross tragédiája az Imrédyvel való barátsága volt. [...] Erősen szuggesztív hatással volt rá, Imrédy bűvkörébe került, nem tudott tőle szabadulni*”.⁶⁰ Imrédy népbírói kihallgatása során maga is utalt rá, hogy kettejük között már a visszacsatolást megelőző időszakban szoros kapcsolat alakult ki: „*Jaross Andorral 1938-ban ismerkedtem meg, amikor*

1993. A totalitárius rendelkezések folytatását jelezte, hogy 1942-ben a szlovákiai zsidóság kétharmadát (kb. 58 ezer főt) deportálták haláltáborokba. Az ország német megszállása után, 1944–1945-ben pedig további 13 ezer izraelitát hurcoltak el az országból. Simon, 2014a; Bajcsi, 2021: 22.

⁵⁵ Sipos, 1997.

⁵⁶ Ungváry, 2016: 233.

⁵⁷ Uo. 235.

⁵⁸ Sipos, 1966: 72.

⁵⁹ Sipos, 1997.

⁶⁰ Karsai–Molnár, 1994: 188.

a felvidéki sáv visszacsatolása került szóba és azután rögtön közeli politikai nexusba kerültünk. Ő tagja lett a második kormányomnak, mint tárca nélküli miniszter a felvidéki ügyek intézésére”.⁶¹ A két politikus között létrejött „szoros kontaktust” azonban elsősorban a felvidéki politikusnak, illetve Magyarország kormányfőjének saját politikai elképzelései alakították. Itt nem csupán a személyi érdekre gondolunk, hanem elsősorban arra a meggyőződésre, mely szerint mindketten saját közösségük (vagyis a nemzet, illetve a nép vagy ország) hasznát szolgálják.⁶² Jaross népbírósi vallomása is jól mutatja, hogy Imrédyt elsősorban belpolitikai érdekei vezérelték a felvidéki politikussal való szoros kapcsolat kiépítésében: „Imrédy Béla mindjárt első találkozásunkkor [...] hangsúlyozta, hogy elég súlyos belpolitikai harcok előtt áll és számolni kell a parlamentben komoly viharokkal. Válaszomban kijelentettem, hogy nem fog bennünk csalódní és ha tényleg komoly szándéka a belső reformok megvalósítása, úgy a felvidéki magyarok ezen az úton feltétlenül segíteni fogják.”⁶³

A közös szimpátia háttérében tehát egy olyan politikai érdekszövetség állt, amelyet nagyban befolyásolt Imrédy kormányának 1938. őszi válsága. Imrédyék belső konfliktusai abból fakadtak, hogy a fentiekben már említett radikális társadalmi reformok parlamenti úton nem voltak keresztülvihetőek, ezért a kormányfő már 1938 októberében megpróbálkozott a rendeleti alapú kormányzás bevezetésével. A Felvidék 1938. november 2-i visszacsatolását követően pedig ismét kísérletet tett a „diktatórikus teljhatalom” megszerzésére. Ez utóbbi esetben a „visszatért” területek jogállásáról szóló jogszabály keretében kívánt felhatalmazást adni a kormánynak a Felvidék beillesztésére, egyúttal pedig az anyaország társadalmi-gazdasági viszonyainak az átalakítására.⁶⁴

A kormányfő tehát igyekezett a dél-szlovákiai területek visszacsatolását saját hatalmának a megerősítésére felhasználni.⁶⁵ Központosító törekvései egyébként elvezettek a kormánypárt nagyrészt konzervatív szárnyának, vagyis az ún. disszidenseknek a Nemzeti Egység Pártjából (NEP) való kilépéséhez. Az elharapódzó belső feszültség következtében végül a kabinet 1938. november 15-én benyújtotta a lemondását. Ahogyan azonban azt Sipos Péter is megfogalmazza munkájában, „valójában [...] az első bécsi döntésből következő »közjogi megfontolások« csupán alkalmas ürügyet szolgáltatottak arra, hogy [a kormányfő] megszabaduljon

⁶¹ Uo. 261.

⁶² „[...] amikor 1938-ban a felvidéki területsávot visszacsatolták Magyarországhoz, szoros kontaktus létesült közöttük és a vádlott között. A társadalom átalakításával járó reformokat tervezték.” Abraham – Kussinszky, 1945: 35.

⁶³ ÁBTL, 3.1.9. V-104061. Jaross Andor. Gyanúsított kihallgatásáról jegyzőkönyv. 1945. október 8., 5.

⁶⁴ Sipos, 1966: 53.

⁶⁵ „Imrédy a parlament szerepének a meggyengítését és saját hatalmának növelését épp a visszatért területek jogállásáról szóló jogszabályba akarta belecsempészni, és ezzel a Felvidék kérdését óbatatlanul is a belpolitikai viták keresztüztüzebe juttatta.” Simon, 2014b: 62.

ellenfeleitől”.⁶⁶ Imrédy második kormányában, amely még lemondása napján megalakult, azonnal komoly személycseréket hajtott végre. Az új vezetésbe a kormányfőnek feltétlen hűséget fogadó Jaross Andor is bekerült, még hozzá Felvidéki Ügyekért Felelős tárca nélküli minisztereként.⁶⁷

Mindemellett az Imrédy körül kialakult belpolitikai ellentétek feloldhatatlannak bizonyultak, amit mutatott az is, hogy a házszabály módosítása miatt 1938. november 22-én, illetve a következő napon már összesen hatvankét személy lépett ki a pártból. Imrédynek tehát nagy szüksége volt annak a tizenhét felvidéki képviselőnek a szavazatára, akik az 1938. november 18-án beiktatott törvény alapján a magyar törvényhozás tagjaivá váltak. E szerint ugyanis összesen tizenhét, korábban csehszlovákiai képviselőként működő politikust hívtak be a magyarországi képviselőházba, az 1939-es választásokat követően összeülő képviselőházban számukat pedig 26 főre emelték. Közülük 18 személyt a szlovákiai területekről hívták be, míg nyolc személy Kárpátalját (vagyis az 1939-ben visszacsatolt területeket) képviselte.⁶⁸ A „visszatért” képviselők szinte kivétel nélkül támogatták a válságban lévő kormányt, amelyről a felvidéki miniszter is igyekezett biztosítani Imrédyt. Az 1938. november 22-i NEP-értekezleten már az EMP, illetve a felvidéki képviselők nevében tett ígéretet a kormány támogatására.⁶⁹

A behívott politikusok azonban az országgyűlés 1938. november 22-i ülésén hivatalosan még nem voltak tagjai a törvényhozásnak, így a képviselőház november 23-i napirendi vitához kötődő tárgyalására, melynek háttérében valójában a „visszatért” képviselők behívásának a kérdése állt, végül nem került sor. A kormányfő javaslatára ugyanis az elnök indítványozta, hogy előbb a felvidékiek behívásáról határozzanak, a kormányprogram vitájára pedig ezt követően kerüljön sor. Marschall Ferenc disszidens képviselő azonban azt kérte, hogy elsőként a programvita következzen. Javaslatának elfogadása esetében Jarossék sem a bizalmi vitában, sem a szavazásban nem vehettek volna részt. Az érdemi tárgyalásra végül azért nem került sor, mert a napirenddel kapcsolatos szavazás alapján kiderült, hogy a kormány kisebbségben maradt.⁷⁰ Ezt követően Imrédy a pártból tömegével távozó és a kormányt leszavazó disszidensek miatt kénytelen volt benyújtani lemondását,⁷¹ ám Horthy Miklós a kormányfő hivatalba tartása mellett döntött.⁷²

⁶⁶ Uo. 54.

⁶⁷ Ehhez lásd Képviselőházi napló, 1938: XX. 284. (345. ülés, 1938. november 23.)

⁶⁸ A hat új személy között két személy (Anton Kadlec és Jozef Prokopec) az EMP-be szervezett szlovákokat képviselték. Simon, 2014b: 72.

⁶⁹ Sipos, 1970: 58.

⁷⁰ Uo.

⁷¹ Uo. 59.

⁷² Uo. 61. Ez azonban nem jelenti azt, hogy Horthy egyetértett a kormányfő elveivel, csupán szüksége volt

A felvidéki miniszteri pozícióba juttatott Jaross a kormány fontos szerephez jutó tagjaként magáévá tette és továbbra is támogatta Imrédy szociális reformokat célzó programját, illetve a kormányfő antiszemita álláspontjával is azonosult. Egyébként Imrédy zsidóellenes törekvéseire ez időben bizonyára az is hatással volt, hogy a zsidók vagyonának a megszerzésében érdekelt „keresztény középosztály” egyre erőteljesebben hangoztatta elégedetlenségét az első zsidótörvénnyel kapcsolatban.⁷³ A zsidókérdés újraértékelése egyébként azért is válhatott ismét időszerűvé, mert a visszacsatolt felvidéki területekkel nagymértékben megnőtt a zsidóság aránya az országban.⁷⁴

2. Jobboldali irányváltás – Jaross a belpolitikai viták keresztjében

Imrédy és Jaross egyre szorosabb szövetségét jelzi, hogy 1939 januárjában a jobboldali, illetve a szélsőjobboldali erők összefogása, valamint egy új párt megteremtése érdekében Imrédy Béla létrehozta a Magyar Élet Mozgalmat, ahol nemcsak Rátz Jenő⁷⁵ és Hóman Bálint,⁷⁶ de Jaross Andor is vezetői pozíciót kapott.⁷⁷ A felvidéki miniszter később a mozgalomból megalakult szélsőjobboldali, németbarát Magyar Megújulás Pártjának az 1940. október 4-ei létrehozásában is részt vállalt, helyettes vezetője lett. A korabeli sajtó alapján egyébként a „visszatért” politikus nemcsak a Felvidéken emelkedett „hőssé”, de a korabeli – elsősorban kormányközeli sajtó – híradásai szerint Magyarországon is hamar népszerűvé vált.⁷⁸ Ezt jól jelzi az a tény is, hogy Jarost az elkövetkezendő hónapokban

Imrédyre a nyilasokkal szemben. A kormányfő elődjének, Darányinak a szerepe is épp ez lett volna, hogy a radikálisokat leszorítsa, de a miniszterelnöksége során azok éppen megerősödtek. Ehhez bővebben lásd Sipos fentebb idézet munkáját.

⁷³ Sipos, 1966: 65.

⁷⁴ A Felvidék visszacsatolásával 6,3%-kal nőtt a zsidóság aránya Magyarországon. A zsidóellenes vagy antiszemita propagandának pedig újabb tápot adhatott, hogy a márciusban visszafoglalt kárpátaljai területeken a 700 ezer lakos között magasabb volt a zsidók aránya, mint a magyaroké. Amíg a lakosok 11%-a zsidó vallású volt, a magyar nemzetiségűek aránya még 1941-ben sem volt több 10,1%-nál. Ungváry, 2016: 419.

⁷⁵ Rátz Jenő 1938. május 14-étől 1938. november 15-ig honvédelmi miniszter volt az Imrédy-kormányban. A Magyar Megújulás Pártjának pártvezérhelyettese, majd a Magyar Megújulás Nemzetiszocialista Pártszövetség elnöke lett. 1945-öt követően népbíróság elé állították, majd életfogytiglani kényszermunkára ítélték. Kenyeres, 1984. Rátz Jenő szócikk.

⁷⁶ Hóman Bálint történétíró, kultúrpolitikus, az MTA tagja. 1932 és 1938 között a Gömbös-, illetve a Darányi-kormányban, majd 1939. február 16-ától 1942. július 3-ig a Teleki-, a Bárdossy és a Kállay-kormányban vallás- és közoktatásügyi miniszterként tevékenykedett. Kultúrpolitikusként az 1930-as évek elejétől egyre inkább a németbarát orientáció híve. 1946-ban a Budapesti Népbíróság életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélte háborús bűnösneként. Kenyeres, 1984. Hóman Bálint szócikk.

⁷⁷ Imrédy kijelentette a beszédében, „*hogy olyan politikai keretet akar teremteni, amelyben jelenlegi politikai barátain és támogatóin kívül új erők is helyet és tért kapnak a közös munka elvégzésére*”. Ezért ünnepélyesen kibontotta a Magyar Élet Mozgalom lobogóját s bejelentette, hogy az irányításban még Jaross, Rátz és Hóman vesznek részt. Különös gonddal fogalmazta meg az új alakulás elvi alapjait, hogy olyan platformot alakítson ki, amely a különböző irányból érkező jobb- és szélsőjobboldali erők számára egyaránt elfogadható”. Sipos, 1966: 72.

⁷⁸ Javítják a közalkalmazottak helyzetét. *Magyar Nemzet*, 1938. november 18., 3. Jaross magyarországi népszerűségéhez lásd még Két asszony a Felvidékről. Jaross Andorné és Esterházy Lujza grófnő. *Új Magyarország*,

összesen nyolc településen – Komáromban, Békésben, Kiskunhalason, Léván, Munkácson, Ipolyságon, Udvardon és Boriban is – díszpolgárrá választották.⁷⁹

Ebben minden bizonnyal közrejátszott az, hogy a visszacsatolás eredményeit részben az ő személyéhez kötötték, mindenesetre egyfajta garanciát jelentett a Felvidék beillesztésének sikeréhez. A *Magyar Nemzet*nek a kormányfő döntését pártoló 1938. november 6-i vezércikke utalt az egységesítés „*bonyolult, kényes, sokféle szerteágazó*” művére, amely új problémák megoldását kívánta. A cikk szerzője elismerően nyilatkozott Imrédynek arról az elképzeléséről, miszerint Jarost a visszacsatolt területek problémáinak rendezésével bízta meg, majd visszautalt azokra a speciális feladatkörökre, amelyek elvégzéséhez Jaross Andor személye jelentheti a garanciát: „*olyan embert kellett kijelölni erre a súlyos feladatra, aki a saját lényében összeegyeztetni tudja az unifikáció munkájánál a Felvidék magyarjainak kényszerű provincializmusát, az egyetemes magyar nemzetpolitika hagyományaival, s azokkal a nagy érdekekkel, amelyek történelmi céljaink vonalán fekszenek*”.⁸⁰ A *Magyar Nemzet* tehát hasonlóan a korabeli kormányajtóhoz kezdettől fogva rendkívül pozitív hangvételű cikkeket közölt Jarosról. Sipos Péter történész a „hőssé emelt” felvidéki politikusról azt is megjegyezte, hogy a nem túlságosan eredeti gondolkodású Jaross „bombasztikus beszédei” és „szenvedélyes vezércikkei” mindössze „*Imrédy nézeteit visszhangozták primitívebb fogalmazásban. A hiányzó önállóságot mesterkélt erőfitogtatással, hordószónoki melldőngetéssel kívánta pótolni, túltengett benne a szereplési vágy*”.⁸¹

Imrédy politikájának követése, illetve Jaross jobboldali radikalizálódása kezdettől fogva beárnyékolta Jaross megítélését. Ezt jelezték azok a belpolitikai viták is, amelyek már közvetlenül a visszacsatolást követő hetekben kibontakoztak. Az első komolyabb nézeteltérésre a kormányválság kínált apropót az 1938. november 22-i képviselőházi ülésen, ahol vita alakult ki az ellenzéki Rassay Károly, a Polgári Szabadságpárt vezetője és Jaross között.⁸² A felhatalmazási törvény elutasítása kapcsán Jaross a felvidéki képviselők nevében éles szavakkal vállalt garanciát a kormány támogatására: „*Ha majd bejönnek a felvidéki*

1938. december 4., 8. „Tiszteljük az alkotmányt, még jobban tiszteljük a magyar milliók érdekeit.” *Szentesi Napló*, 1938. december 7., 1.; *Férfiak a gáton. Magyar Nép*, 1938. december 10., 1.

⁷⁹ János, 1940: 214. Botlik József összefoglalójában Lévát kihagyva 7 települést említ. Vö. Botlik, 2020: 326. Ezeket a díszpolgári címetek a háború után elvesztette a felvidéki politikus. Így például 1946. április 13-án vitéz nagybányai Horthy Miklós, gróf Bethlen István, vitéz jákfai Gömbös Gyula, vitéz gróf Teleki Mihály és gróf Apponyi Albert mellett Jarosstól elvették a kiskunhalasi díszpolgári címet. Végső–Simko, 2007: 39., 258.; Végső, 2019: 134.

⁸⁰ Pethő Sándor: A magyar impérium terméke a Felvidéken. *Magyar Nemzet*, 1938. november 6., 1.

⁸¹ Sipos, 1970: 205.

⁸² Rassay Károlynak utóbb komoly része volt Imrédy lemondatásában, hiszen a megbízottjai által beszerzett dokumentumok igazolták, hogy Imrédy egyik dédanyja zsidó volt, amit a miniszterelnök először tagadott. Rassay mindvégig kiállt a zsidóság mellett, a kizáró rendelkezések elfogadását követően pedig tovább harcolt a korlátozások ellenében. Erről lásd L. Nagy Zsuzsa, 2006: 120–131.

képviselőtársaim, majd azok megmondják!” A liberális politikus ezzel szemben felhívta Jaross figyelmét, hogy *„nincs joga a felvidéki képviselőket előre politikai áruba bocsátani!”*⁸³

A következő szóváltásra már másnap sor került a Felvidék visszacsatolásának a kérdésében. A kilépett disszidensek közé tartozó Sztranyavszky Sándor szerint ugyanis *„olyan tünetek merültek fel, mintha a magyar közvélekedet kellene hozzácsatolni a visszacsatolt Felvidékhez”*,⁸⁴ és kifejtette ellenérzéseit a *„Beneš Eduárd által inaugurált szellemmel”* szemben, amelytől a felvidéki magyarságot is óva intette. A vita Jarossnak egy korábbi – beneši szellemmel kapcsolatos – megjegyzéséből bontakozott ki, amelyet később bővebben kifejtett: *„Mi nem a beneši szellemet hozzuk, hanem a Beneš által elnyomott és az elnyomtatás által kitermelt népi magyar nemzeti szellemet.”* Majd azt is megjegyezte, hogy mondatait félreértelmezték, hiszen megjegyzésében nem a felvidéki magyarság „beneši” szerepvállalására gondolt.⁸⁵ Jaross itt a csehszlovákiai magyarság körében kitermelt ún. „felvidéki szellemre” célt, amelynek értelmében a „visszatértek” a saját identitásukat a trianoni ország rész polgárainál demokratikusabbnak, szociálisabban érzékenyebbnak gondolták. Ezt a szellemet azonban nem Beneš-től vették át, hanem a csehszlovákiai korszak magyar kisebbségi egymásrautaltsága alakította ki bennük. Ahogyan azt Filep Tamás Gusztáv a felvidéki közösség által kitermelt identitásáról megfogalmazta, itt *„arról a képről van szó, amelyet a szlovákiai magyar ideológusok és publicisták kidolgoztak, illetve 1937-1938-ban véglegesítettek, s amelynek jegyében a kisebbségi közösség egységesülése az Egyesült Magyar Párt zászlaja alatt lezajlott. E szerint az önkép szerint a szlovákiai magyarság egységesebb a magyarországinál, mert a kisebbségi lét, a jogszűkítettség állapota szolidaritásra, az osztálykülönbségek nivellálására készítette”*.⁸⁶ Ugyanakkor azt is hozzá kell fűzni, hogy az „anyaországi” befogadó közeg jórésze idegenkedve szemlélte a cseh demokrácia újszerű identitását, képviselőiket pedig gyakran „becseheltéknek” minősítette, akik saját szellemiségüket az „anyaországiakra” is

⁸³ Leszavazzák a kormányt. *Esti Kurir*, 1938. november 24., 5. Ehhez lásd Hámori, 2001: 598–599.; Képviselőházi napló, 1938: XX. 251–254. (345. ülés, 1938. november 23.)

⁸⁴ Az ügyből vita támad a képviselőházban, később azonban Sztranyavszky megmagyarázza korábbi szavait. Nagy vihar egy félreértés körül. *Az Est*, 1938. november 24., 3. Nem sokkal később Sztranyavszky megbeszélte a félreértést Jarossal. Nyilatkozat a Sztranyavszky-csoport állásfoglalásáról. *Az Est*, 1938. november 26., 4. Vö. Vihar Beneš neve miatt. *8 Órai Újság*, 1938. november 24., 3. Jaross a népbírói kihallgatásakor is kitért azokra a belpolitikai vitákra, amelyek közül kiemelte a Sztranyavszkyval kialakult konfliktust. A felvidéki miniszter a támadást követően ismételtlen igazolta Imrédy iránti feltétlen hűségét. Elmondása szerint ugyanis a vita után a következő történt: *„Bethlen István, Eckhardt Tibor és számosan mások kerestek fel ezután parlamenti szobámban, hogy kimagyarázzák Sztranyavszky szerintük is ügyetlen magatartását, de céljuk egyben az volt, hogy elidegenítsenek Imrédytől és megnyerjenek egy úgynevezett nemzeti összefogásnak, mely a feudális vonalnak biztosított volna további uralmi lehetőségeket. Álláspontom az volt, hogy minden körülmények között támogatom azt az irányt, mely Magyarországon rövid időn belül képesnek látszik belső szociális átalakulást előidézni, és ebben az időpontban a jobboldali mozgalmak látszólag ilyen lehetőséget biztosítani. Sajnos a történelmi fejlődés a később kitört világháborún keresztül ezt a feltevésemet nem igazolta.”* ABTL, 3.1.9. V-104061. Jaross Andor gyanúsított kihallgatásáról jegyzőkönyv. 1945. október 8., 6.

⁸⁵ Képviselőházi napló, 1938: XX. 285. (345. ülés, 1938. november 23.)

⁸⁶ Filep, 2014a: 79. A felvidéki szellemről lásd még Filep, 2007: 109–132.

rákényszerítik.⁸⁷ Egyébként a sajtó híradása szerint a Jarost, illetve az Imrédyt ért „támadásokkal” szemben ezidőben különböző tüntetések is kibontakoztak, illetve támogató nyilatkozatok jelentek meg a korabeli sajtóorgánumban.⁸⁸

A fenti konfliktus tehát összekapcsolódott a felvidéki képviselők behívása körül kialakult vitával. A kormányválság következtében ugyanis a felvidéki képviselők bevonulásának elhalasztásában érdekké vált a Rassay fémjelezte baloldali ellenzék is. Miközben a hozzájuk tartozó sajtóorgánumban a kormány álláspontját támadták, a szélsőjobboldali *Magyarság* 1938. november 24-i cikkében a konfliktussal kapcsolatban úgy írt, hogy a Jarost támadók „a visszacsatolt magyarság képviselőit is politikai játékszerré kívánták tenni”. Az antiszemita jelszavakat előszeretettel hangoztató sajtóorgánumban egyébként a liberális Rassay megnyilvánulásaiban az „összsidóság dühét” vélte felfedezni a visszacsatolt „szélsőséges” magyarsággal szemben.⁸⁹

A fenti vitával összefüggésben később maga Jaross is a magyarországi és a „felvidéki szellem” különbözőségeit hangsúlyozta, ezzel párhuzamosan pedig igyekezett saját pártja, illetve a kormánypárt érdekeihez igazítva kisajátítani a felvidéki identitás fogalmát.⁹⁰ Ahogyan Filep Tamás Gusztáv is írta, az Imrédy körül összpontosuló „ideológiai-kormányzati csoportnak [...] a »felvidéki szellem« képviselőit (illetve egy másik nézőpontból: kisajátítóit) utóbb (átmenetileg) sikerült magába olvasztania”.⁹¹ Ennek következtében a Jarosshoz és köréhez kapcsolódó „felvidékiség” fogalma is gyakran az ellenzék célkeresztjébe került. A kezdetben a felvidéki minisztert ért belpolitikai konfliktusok tehát sok tekintetben a visszacsatolt magyarságot is viták tárgyává tették. Jaross például a képviselők és újságírók csoportjának egy alkalommal azokról a keserű tapasztalatairól beszélt, melyek szerint „a magyar parlament tökéletesen beteg”, hiszen „elszakadt a néptől. Személyi érdekek vezetnek, személyi harcok hatják át. Márpedig nem szabad személyekhez kötni bizonyos tervek megvalósítását. Mert nem az a lényeges, hogy egy

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ Ehhez lásd A Felvidéki Magyar Akadémikusok és a MEFHOSZ nyilatkozata. *Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap*, 1938. november 24., 2.; Tüntetések a fővárosban és az ország minden részében a parlamentben megtámadott Jaross Andor mellett. *Új Magyarság*, 1938. november 24., 1.; Az egyetemi ifjúság Imrédy, Jaross és Rátz mellett tüntetett a parlament előtt. *Új Magyarság*, 1938. november 25., 4.

⁸⁹ A képviselő ellenében a következő vádak fogalmazódtak meg. Teljes a káosz. *Magyarság*, 1938. november 24., 1.

⁹⁰ Filep, 2014a: 80. A felvidéki szellemnek a visszacsatolást követő átértelmezésére, illetve politikai szempontú kisajátítására mutat rá Szüllő Géza egy 1939. januári, a felsőházi tagok körében tartott vacsora alkalmával mondott beszéde is. Ebben a „szabadság” fogalmának középpontba helyezésével, Jarossékkal szemben határozta meg a felvidéki szellemet: „én képviselem a felvidéki magyar szellemet, amikor hirdetem, hogy Magyarország igazságának érvényesülése csak a törvényesség és az alkotmányosság jegyében történhetik meg”. A korabeli beszámoló szerint a felsőházi tagok többsége hitet tett a parlamentarizmus kikezdetlenségére és a szabadság mellett. *Népszava*, 1939. január 31., 3. Tilkovszky szintén utal rá, hogy a „felvidéki szellemet” kisajátító és azt szélsőjobboldali tartalommal megtöltő „jarossizmus” szembekerült az „anyaországi konzervatív” szellemmel. Tilkovszky, 1967: 61.

⁹¹ Filep, 2014a: 80.

tervet ki valósít meg, hanem az, hogy az a terv megvalósuljon a nemzet érdekében. – Higgyék el, uraim – mondta továbbá Jaross Andor miniszter –, a Felvidék népének nem a magyar néppel van ellentéte és nem a magyar néptől idegenkedik, hanem ettől a parlamenttől...⁹² Kritikája ugyanakkor elsősorban a kormánypárti disszidenseket is magába foglaló ellenzék felé irányult, Imrédy elképzeléseire pedig tökéletesen igazodott.

A következő év elején – a MÉM megalakulásával párhuzamosan – folytatódtak a fentiekhez hasonló viták Jaross és az ellenzéki képviselők között. Ahogyan a megelőző esetekben, úgy a későbbi konfliktusok is a „felvidékiség” kérdése körül bontakoztak ki elsősorban. Ez ismét a kormányválsághoz kapcsolódik. Mivel Imrédy vezérré emelkedését Jaross támogatta ezért kritikával illették őt, ezzel párhuzamosan pedig igyekeztek a felvidéki politikust a magyarországi belpolitikáról „leválasztani”. Egy Bethlen Istvánnal kialakult vita során állítólag a felvidéki miniszter a magyar parlamentet a prágaihoz hasonlította, amellyel nagy felháborodást keltett.⁹³ Nem sokkal később, a képviselőház 1939. január 12-i ülésének a vitáján belül szintén a felvidéki különállást kihangsúlyozó vádak fogalmazódtak meg Jaross ellen. A legitimista Keresztény Gazdasági és Szociális Párthoz tartozó Payr Hugó⁹⁴ ugyanis egyenesen „a magyar politikai élet előkelő idegenjének” nevezte a tárca nélküli minisztert, és azt állította, hogy Jarosznak a magyarországiak élete valóban idegen.⁹⁵ A felvidéki politikus ugyanis állítólag „a magyar parlament munkásságát üres fecsegésnek minősítette és időpazarlásnak nevezte”, és Payr szerint mindez annak tudható be, hogy a felvidéki miniszter valójában nem ismerte a trianoni Magyarország nehézségeit.⁹⁶ Az ellenzéki képviselők tehát az Imrédy által a magyarországi belpolitikába „bejuttatott” és miniszterré emelt Jarost idegenkedve fogadták, belpolitikai ismereteivel kapcsolatos kompetenciáit pedig vitatták. Egyébként a Payr és Jaross körül kialakult vita során állítólag még olyan vádak is elhangzottak, miszerint Jaross a zsidók segítségével került be a magyar parlamentbe.⁹⁷ Rupert Rezső⁹⁸ 1939. január végén megfogalmazott interpellációjában pedig már nemcsak a felvidéki

⁹² Teljes a káosz. *Magyarság*, 1938. november 24., 2.

⁹³ Bethlen támadására ugyanis Jaross állítólag a következőket nyilatkozta: „Álltam én már ilyen viharban a prágai parlamentben is!” A mondottak kapcsán állítólag majdnem tettlegességre is sor került az ellenzéki képviselők részéről. Bethlen [István]: „Mások becsületében gázolnak és amikor válaszolni kell, hallgatnak!” *8 Órai Újság*, 1939. január 14., 12.

⁹⁴ Payr Hugó politikus, újságíró és birkózó volt, aki a Gömbös-kormány időszakában kiválva a kormánypártból csatlakozott a legitimista Keresztény Gazdasági és Szociális Párthoz. Miután az 1939-es választásokon verséget szenvedett, visszavonult a politikától. Később részt vett a németellenes ellenállási mozgalomban. Kenyeres, 1984. Payr Hugó szócikk.

⁹⁵ Élénk vita a képviselőházban a keresethalmozási törvényjavaslat tárgyalásánál. *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1939. január 13., 3.

⁹⁶ Ehhez továbbá lásd Képviselőházi napló, 1939: XXI. kötet. 223. (359. ülés, 1939. január 12.)

⁹⁷ Vö. Nyugtalan politikai légkörben összeült ismét a Ház. *Pesti Napló*, 1939. január 13., 3.

⁹⁸ Rupert Rezső politikus, jogász és újságíró 1922-ben csatlakozott a Rassay Károly vezette Függetlenségi, Kisgazda, Földműves és Polgári Párthoz. 1935-ben szövetségben indult a Bajcsy-Zsilinszky Endre Nemzeti

miniszteri funkciónak a létjogosultságát vonta kétségbe, de ugyanolyan fölöslegesnek tartotta az ún. felvidéki minisztérium létrehozását, amely véleménye szerint „*a Felvidéknek [...] a külön testként való kezelését sejteti, ezzel együtt pedig „sérti az ország ezeréves múltját és azt a hamis látszatot kelti, mintha az ország e részének valami külön jellege, vagy rendeltetése volna?*”⁹⁹

A képviselőház január 13-i ülésén komoly vita folyt a kormány három – a honvédelmi törvény, a földbirtokpolitikai reform, illetve a zsidókérdés újabb szabályozása – reformjavaslatáról,¹⁰⁰ az ellenzék pedig felszólította Jarosst, hogy tagadja meg a kormány támogatását.¹⁰¹ A további viták hátterét tehát szintén Jaross kormányhű magatartása, a miniszter jobboldali radikalizálódása, illetve Imrédy reformpolitikájának a feltétel nélküli elfogadása jelentette. A szélsőjobboldali sajtó egyébként ekkor még kiállt Jaross mellett, sok esetben pedig a zsidóktól eredeztette azokat a támadásokat, amelyek Imrédyt, illetve Jarosst érték. Az *Új Magyarország* cikke például a felvidéki miniszterrel szembeni vádak hátterét a liberális ellenzékhez, a szociáldemokratákhoz és a zsidókhoz kötötte, akiknek nem tetszett, hogy Jaross „*az elmúlt hetek alatt egy baladó, modern jobboldali politika megindítását és nagyarányú reformok megvalósítását sürgette [...] mert több ízben kertelés nélkül és egyenesen beszélni és vitatkozni mert a zsidókérdésről*”.¹⁰²

A kormányhű felvidéki minisztert ért támadások valószínűleg nem érték Jarosst teljesen felkészületlenül, hiszen a felvidéki politikus Imrédyvel már korábban „lepaktált”, és tisztában lehetett azzal is, hogy a magyar kormányfő fordulatra készül. A fenti – elsősorban Jaross kormányhűségéből fakadó – „felvidékiséggel” összefüggő konfliktusokat követően az újabb belpolitikai ellentétek már elsősorban a második zsidótörvény kapcsán fogalmazódtak meg. A felvidéki minisztert a Magyar Élet Mozgalmának újszerű politikai céljai pedig pár hónappal később már a nyilasokkal is szembe állították.

3. „Teljhatalmú” vezérként a felvidéki politikában

Nemcsak Imrédynek állt érdekében a Jaross-sal való szoros kapcsolat kiépítése, de a felvidéki politikusnak is előnyös volt Imrédy követése, hiszen érdekszövetségük által

Radikális Pártjával és újonnan amandátumhoz jutott. Kenyeres, 1984. Rupert Rezső szócikk.

⁹⁹ Mi szükség van a külön Jaross-minisztériumra? *Népszava*, 1939. január 25., 12.

¹⁰⁰ Sztranyavszky képviselő napirend előtti felszólalása a Felvidéki Magyar Hírlap szerint „*valami csodálatos összjátékban Jaross Andor miniszter személye ellen irányított támadásban csúcsosodott ki?*”. Az ellenzék példátlan viharokat rendezett, Jaross minisztert támadta, a tanácskozást megakadályozta a Ház mai ülésén. *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1939. január 14., 3.

¹⁰¹ Uo.

¹⁰² Január 15. *Új Magyarország*, 1939. január 15., 4.

a felvidéki ügyek tárca nélküli miniszterévé kinevezett politikus szabadkezet kapott a „visszatért” területek ügyeinek intézésében. Ahhoz pedig, hogy Jaross az első bécsi döntést követően a magyarországi politika befolyásos alakjává vált, az is hozzájárult, hogy Esterházy János a szülőföldjén maradt és nem lépett a magyar belpolitika színpadára.¹⁰³ Szüllő Géza, a csehszlovákiai magyar politika másik főszereplője pedig, aki később a felsőház tagja lett és Kállay Miklós miniszterelnöksége idején jutott némi politikai szerephez, ekkorra Budapesten már kegyvesztetté vált.¹⁰⁴

Imrédy és Jaross között már a visszacsatolást megelőző időszakban szó esett egy olyan miniszteri pozíció létrehozásáról, amely a felvidéki ügyek intézését koordinálja. 1938. október 28-29-én zajlottak le a két politikus között azok a tárgyalások, amelyek alapján a visszacsatolást követően Jaross és a párt magyarországi részlegének vezetői bekapcsolódtak a katonai közigazgatás polgári csoportjának a munkájába. Jaross és Imrédy megegyezése alapján ebből a csoportból alakult ki később a Felvidéki Ügyekért Felelős Tárca Nélküli Minisztériuma.¹⁰⁵ Az első bécsi döntést követő napokban a Budapestről hazautazó „felvidéki kolónia tagjai” között is olyan tervek hangzottak el, miszerint Jaross Andor, a Felvidéki Egyesült Párt (ahogyan az EMP-t sok esetben a korabeli források említették) elnöke tárca nélküli felvidéki pozíciót kap a kormányban.¹⁰⁶ Egyébként a felvidéki politikus már a katonai igazgatás időszakában (1938. november 10. – 1938. december 22.) felügyeletet gyakorolt a honvéd vezérkar főnökének polgári csoportja, valamint az unifikációs csoport felett.¹⁰⁷

¹⁰³ Esterházy János csehszlovákiai magyar keresztényszocialista politikus, pártelnök volt. Az EMP 1936-os fúzióját követően ő lett a párt ügyvezető elnöke. Az első bécsi döntés után a Tiso-i Szlovákiában a szlovák parlament egyedüli magyar tagjaként képviselte a kisebbségbe szorult magyarságot. 1942. május 15-én egyedüli képviselőként nem szavazta meg a zsidók Németországba való átadásáról rendelkező törvényt. A Gestapo üldözte, majd a szovjetek tízévi kényszermunkára ítélték, s a Szovjetunióba hurcolták. Mindeközben 1947-ben Csehszlovákiában halálra ítélték, de végül életfogytiglant, majd 25 évnyi fogházat kapott. A csehországi Mírov börtönében hunyt el 1957-ben. Pásztor, 2020. Esterházy János szócikk. 140–141.

¹⁰⁴ Ahogyan azt Simon Attila is megjegyzi a politikusról, amíg Esterházy például Rómában tárgyalt a leendő határok ügyében, addig Jaross a bécsi döntést megelőzően már a Budapesthez fűződő kapcsolatait erősítette és a visszacsatolást követő időkre koncentrált. Simon, 2014b: 61.

¹⁰⁵ Tilkovszky, 1967: 36.

¹⁰⁶ Jaross Andor – felvidéki miniszter? *Népülés*, 1938. november 5., 1. Az EMP azonban hivatalosan nem változtatott nevet. Sőt a kongresszus megerősítette a korábbi megnevezést, amelyben valószínűleg az is közrejátszott, hogy a trianoni Magyarország területeire is kiterjesztette tevékenységét. Simon, 2014b: 65. Az országos végrehajtó bizottság határozatának értelmében a párt továbbra is az Egyesült Országos Keresztényszocialista és Magyar Nemzeti Párt, rövidebben Egyesült Párt maradt. Az Egyesült Párt új programja a kassai elnök tanács előtt. *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1939. január 18., 2.

¹⁰⁷ A katonai közigazgatás (amely a Felvidékre bevonuló csapatok bevonulásával párhuzamosan jött létre) élére a Honvéd Vezérkar főnöke, Werth Henrik gyalogsági tábornok került. Még a bevonulás előtt, vagyis 1938. október 17-én létrehozták Budapesten a Vezérkari Főnökség polgári csoportját, amely Csatóry Béla belügyminisztériumi államtitkár vezetésével a katonai közigazgatás polgári ügyeinek legfelső szerveként működött. Ennek egyik részlegeként jött létre a Felvidéki Unifikációs Csoport Weiss István miniszteri osztályfőnök vezetése alatt. Jaross Andor pedig, aki 1938. november 3-án tanácsadóként került Werth mellé, később a Csatóry vezette polgári csoporthoz került, illetve annak vezetője is lett. Szabó, 2002: 37–38.

Az Imrédy-kormány 1938. november 16-i minisztertanácsának jegyzőkönyve azt is jól mutatja, hogy az unifikációs csoport vezetőjéből a felvidéki ügyek tárca nélküli miniszterévé emelt Jaross jogköre a visszacsatolt részek összes – beleértve a közigazgatási, gazdasági és társadalmi – kérdésére kiterjedt.¹⁰⁸

Hatalmát jól jelzi a minisztertanács jegyzőkönyvének megállapítása, miszerint „a felvidékre vonatkozó jogszabályok csak a tárcanélküli miniszterrel történt előzetes letárgyalás után léptethetők életbe, személyi és tárgyi intézkedésekre pedig ugyancsak a Jarossal való előzetes megbeszélések után tehető”.¹⁰⁹ A visszacsatolt területek minden ügyéért tehát végső soron ő volt a felelős, az intéznievalókat azonban rendszerint szakminiszterek bevonásával tárgyalta meg: „Ha (pedig) a tárcanélküli miniszter és a szakminiszterek valamely kérdésben megegyezni nem tudnak, úgy azt döntés végett a minisztertanács elé terjesztik”.¹¹⁰ Jarosznak a jogköre mindenesetre megkerülhetetlenné vált a „visszatért” területek ügyeiben, hiszen a szakminisztériumoknak minden egyes intézkedést megelőzően egyeztetniük kellett a felvidéki miniszterrel.¹¹¹ Mindemellet Jaross felügyelete alatt jött létre a felvidéki minisztérium (hivatalosan Felvidéki Ügyek Tárca Nélküli Miniszterének Hivatala) is, amely 1938. november 15. és 1940. április 1. között (az 1940. január 1-ji állapot szerint) 19 fős köztisztviselővel működött, és a Felvidék ügyeivel kapcsolatos tanácsadói, illetve konzultatív funkciója volt.¹¹²

Jaross hatalmának a növekedéséhez az is nagymértékben hozzájárult, hogy az Egyesült Magyar Párt megtarthatta szervezeti különállását, ráadásul a „visszatért” részekben az EMP egyedüli pártként működött a szlovák falvakban jelen lévő Hlinka-féle Szlovák Néppárt mellett. Az említett két párt között – a Csehszlovákia felbomlásáért – létesült akciószövetség azonban október 6-a (vagyis a szlovák autonómia törekvések megvalósulása) után felbomlott, s a két párt ellenséges viszonyba került. A szlovák népiek vezetése pedig rövid időn belül tudatosította, hogy a Hlinka-féle Szlovák Néppárt magyarországi engedélyezése pusztán üres ígéretnek bizonyult, mivel a katonai vezetés kezdettől fogva ellehetetlenítette és megakadályozta munkájukat,¹¹³ a magyarországi szlovákok nemzetiségi követeléseit pedig a Teleki-kormány folyamatosan megtagadta.¹¹⁴ Ennek okán a szlovákiai

¹⁰⁸ MNL OL, K 27. 1938. november 16-i minisztertanácsi jegyzőkönyv.

¹⁰⁹ Uo.

¹¹⁰ Uo.

¹¹¹ Simon, 2014b: 54.

¹¹² Sipos, 1997. Felvidéki Minisztérium szócikk.

¹¹³ Deák, 1990: 137.

¹¹⁴ Tilkovszky, 1967: 116. A szlovák fél politikai szervezkedése Magyarországon 1938 decemberében és 1939. január elején indult meg. Obtulovič (Tiso bizalmi embere) és köre elhatározták, hogy február 12-re Érsekújvárra szerveznek egy kongresszust, s akkor fogják a Hlinka-párt magyarországi jogutódjának, a Szlovák Néppártnak a megalakulását bejelenteni. A magyarországi kormány azonban hamarosan leállította a pártszervezést, s csupán a néppárti *Slovenská Jednota* című hetilap megjelentését engedélyezte. Teleki továbbra is akadályozta az ún. „jednotárok” pártalakítását. Böhm végül augusztus 21-én váratlanul és „puccszerűen”

sajtó kritikus hangnemű cikkeket jelentetett meg a magyarországi állapotokról, s bírálta a zsidókhoz való hozzáállását, illetve kritizálta a Magyarországnak a náci birodalomhoz fűződő viszonyát is.¹¹⁵

Ez a hozzáállás tükröződött vissza Jaross Andorról is a Szlovák Néppárt *Slovák* című lapjában megjelenő cikkeiben. A felvidéki miniszter kapcsán az Imrédy-kormány időszakában még a „felvidéki szellem” és a trianoni magyarság konfliktusaira fókuszáltak, ezzel párhuzamosan pedig hangsúlyozták a „visszatért” területek lakosságának szociális-gazdasági alapú elégedetlenségeit és a magyarországiak, vagyis az „anyások” ellenérzéseit is kiemelték a felvidékiekkel szemben.¹¹⁶ A Teleki-kormány beiktatását követően azonban Jaross felé egyre kritikusabb és gúnyosabb hangot ütött meg a kormányajtó, amely hatással volt a magyarországi szlovák közbeszédre is. 1939 áprilisában a *Slovák* hasábjain arról írtak, hogy vajon miért nem történik diplomáciai közeledés a két ország között, amivel kapcsolatosan pedig Jaross április 23-i szenci beszédére utaltak, amely szerint a felvidéki miniszter félreértelmezte a szlovák nép Magyarországhoz való viszonyát.¹¹⁷ Pár hónappal később pedig még kritikusabb hangon szóltak Jarossról és a magyarországi kormány hivatalos véleményéről: „Ma-holnap megbukik Jaross, megbuknak a »felvidéki képviselők«, mert idegen szellemtől és szótól megfertőződve nem tudnak alkalmazkodni a mi viszonyainkhoz. De elég.

jelentette be a Szlovák Nemzeti Egység Pártja (Strana Slovenskej Národnej Jednoty) nevű párt megalakulását. A magyar kormány azonban a párt szervezeti szabályzatát alkotmányellenesnek minősítette, gyakorlati alkalmazását pedig akadályozta. Végül a magyar kormányzat kudarcot vallott az ország szlovákságának a megosztásában, illetve az egységes szlovák párt létrehozásában. 1941 végén engedélyezték Magyarországon a Slovenská Hospodárska Banka felállítását is. Fentiek természetesen negatívan hatottak a kisebbségi kérdés kapcsán a „reciprocitás” (vagyis a kölcsönösség) elvét hangsúlyozó szlovák kormányra, amely Esterházy János pártján, vagyis a szlovákiai EMP-n állt bosszút. A Hlinka-gárda ugyanis ezidőben gyakran molesztálta a magyar pártot, a szlovák kormány betiltotta a magyar kultúregyesületeket, a veszélyben forgó magyar iskolákat pedig csak azáltal sikerült megmenteni, hogy Esterházy Karmasinál közbenjárt. Tilkovszky, 1967: 120–143.

¹¹⁵ „A szlovákiai szlovák és német nyelvű sajtó rendkívül durva és gyalázkodó hangnemben támadta a magyarországi állapotokat, ahol egy »zsidó-mágnás« reakciós uralom konokul ellenáll a haladást, a jövőt jelentő, mindent lebíró náci irányzatnak. E sajtó hasábjain a magyarság » kulturálatlan ázsiai nemzet«, » tatár-cigány népség « , amelynek »nincs helye a kultúrállamok és nemzetek körében«, mert vonakodik magáévá tenni a náci elveket, vonakodik államéletét e mintára berendezni. A szlovákiai sajtó szerint, »csak az idő és a körülmények tisztulásának kérdése, hogy Magyarország, mint önálló állam, túlélt dolog gyanánt eltűnjék Európa térképéről.«” Tilkovszky, 1967: 112. (A szerző egyébként a miniszterelnökség nemzetiségi osztályának egyik levéltári anyagára hivatkozik: MNL OL ME Nemzetiségi o. 65. cs. P 17987/1939.)

¹¹⁶ „Nagyon sokatmondó, hogy a megszállt területről származó magyarok elleni gyűlölet olyan élesen nyilvánult meg a pesti parlamentben, hogy még Jaross Andor miniszter is kénytelen volt tiltakozni ellene [...]” Maďarsko vo vire sociálne revolúcie. *Slovák*, 1938. november 25., 1. „Ami engem illet – mondta Jaross –, legközelebbi és legfontosabb feladatomnak azt látom, hogy a Felső-Magyarország és Magyarország többi része között fennálló különféle ellentéteket kiegyenlítsem. Mindenekelőtt a földtulajdon kérdésében fennálló különbségeket kell megszüntetni a jogalap kiegyenlítésével, és természetesen a Felvidék szerzett jogai nem szenvedhetnek semmilyen hátrányt.” Maďarská vládna kríza formálne odstránená. *Slovák*, 1938. november 30., 3.

¹¹⁷ „Az ok pszichológiai jellegű. Magyarországon úgy akarnak ránk tekinteni, mint a szegény szlovákokra, akiknek a világháború előtt ismertek minket. Ez a mentalitás nyilvánvaló például Jaross miniszter minden mondatában, amelyet április 23-án Szencen mondott. Abból, hogy a prágai ostoba rezsim képes volt a szlovák nacionalistákat a magyar nacionalistákkal összefogni a Benes elleni harcban, Jaross miniszter úrnak valószínűleg van bátorsága olyan következtetéseket levonni, mintha a szlovák népben lenne valamiféle Magyarország-szeretet vagy valamiféle magyarofilizmus.” Akkor miért nem történt legalább diplomáciai közeledés? Mi az oka? *Slovák*, 1939. május 5., 1.

*A hivatalos vélemény szerint a megszállt terület lakói húsz éven át szenvedtek, ezért »fel kellett őket szabadítani«. És fel kell szabadítani azokat, akik még a »Felvidéken« (mai szabad Szlovákia) élnek, és akkor mindenki boldog lesz Magyarországon, mindenki örülni fog és örömmel kiáltja: »Éljen Magyarország!«*¹¹⁸ Egy 1939. június 1-jei cikkből pedig az derült ki, hogy Esterházy János mellett Jaross Andor is ígéretet tett a magyarországi szlovákok „jogos követeléseinek” a teljesítésére.¹¹⁹

A felvidéki magyar párton (ahogy a közbeszédben nevezték) belül ugyancsak Jaross csoportja erősödött meg, a megyei és járási posztokon pedig szintén ők kerültek kulcspozíciókba.¹²⁰ Jaross ekkor vált népszerűvé a felvidéki közvélemény előtt. Ahogyan azt Simon Attila is megfogalmazta róla, „a visszacsatolás előtt [...] az Egyesült Magyar Párton belül Jaross nem volt különösebben népszerű. A bécsi döntés után azonban gyorsan – korántsem kiérdemelt – glóriát font a feje fölé a sajtó, amivel élni tudott, és amit gyorsan befolyásra váltott. 1938 decemberében az Egyesült Magyar Párt rendezvényein már megjelent a »Jaross a mi vezériünk!« jelszó, és ez nem csupán szófordulat volt, hiszen a pártelnök tényleg vezéreként mozgatta pártját”.¹²¹

A „teljhatalomhoz” juttatott Jaross Andor Imrédy elképzeléseihez igazította az EMP társadalmi és politikai programját a visszacsatolást követően, aminek fontos hátterét jelentette a „népi összetartozás” jelszava, amelynek mozgósító ereje ismert volt Imrédy által is.¹²² A szociálisan érzékenyebb felvidéki magyarság „népi tapasztalatainak” Jaross szerint az összmagyar társadalom javát is szolgálta: „A népi és faji gondolat egyre határozottabban tör előre Európában. A magyarság sem térhet ki azon feladat elől, hogy egy olyan társadalmi és fegyelmi formát válasszon önmagának, amely a nemzet minden erőt egy tengely köré tudja kikeresztályosítani és bármely pillanatban a nemzet érdekében álló, bármely cél szolgálatában azonnal fel tudja használni. – Mi úgy érezzük – teszi hozzá határozottan, hogy a felvidéki magyarság a maga társadalmi egységével, beidegzett fegyelmességével és kétségtelen szociális felelősségérzetével az egyetemes magyarság életkeretébe mint egy olyan mag kerülhet bele, amely ezt a folyamatot meggyorsítja, felerősíti és rövid időn belül a megvalósítás stádiumába juttatja”.¹²³ Az EMP újszerű feladatait 1938. november 20-án, az Új Magyarországnak

¹¹⁸ Plesajta a volajte: Éljen Magyarország! *Slovák*, 1939. március 7., 5.

¹¹⁹ „Ugyanebben a szellemben beszélt Rimaszombatban Jaross magyar miniszter is, aki Pataky Tibor miniszterelnök-belyettessel együtt nemrég megígérte a magyarországi szlovák kisebbség küldöttségének, hogy jogos követeléseiket teljesíteni fogják.” Esterházy, Jaross és Pataky ígérete. *Slovák*, 1939. június 1., 3.

¹²⁰ Az EMP egyeduralmának a megtörésére történtek kísérletek a szociáldemokrácia, valamint a nyilasok részéről, ezek azonban nem jártak sikerrel. Simon, 2014b: 66.

¹²¹ Simon, 2014b: 63.

¹²² Uo. 63–64. Ehhez lásd még Egry, 2013: 121.

¹²³ „A felvidéki magyarságot nagy, az egész magyar népet egybefogó szellemi munkafront kialakítója akar lenni”. Beszélgetés Jaross Andor miniszterrel, a felvidéki magyarság vezérével. *Új Magyarország*, 1938. november 20., 8. Máskor szintén hasonlóan nyilatkozik meg: Jaross miniszter beszéde a felvidéki magyarokról. *Esti Kurir*. 1938. november 22., 2. Vö. Jaross Andor: A felvidéki magyarság ellene van minden világnézeti, osztály- és párttagozódásnak. A felvidéki miniszter látogatása Hódmezővásárhelyen. *Magyar Nemzet*, 1938. november 22., 5.

nyilatkozó Jaross tehát a kormányfő irányvonalához tökéletesen igazodó „népi” és „faji” alapú misszióban jelölte ki.¹²⁴ A jövőbeli program központi részét képezte a földkérdés újrendezése és a zsidókérdés megoldása, így programadó beszédei kezdettől fogva e két téma köré összpontosultak. Az 1938. december elején megszervezett ipolysági nagygyűlésen pedig kijelentette, hogy a Felvidék nem politikai vadászmező, vagyis „*a felvidéki magyarság a nemzeti öntudat, a keresztény erkölcsiség és a szociális felelősségérzet szellemében jobboldali alapon összefogott egységes tábor*”.¹²⁵ Ezzel pedig egyrészt az EMP politikai egyeduralmára, ennek részeként a szélsőséges nyilas szervezkedések felvidéki megtörésének szükségességére, másrészt pedig Imrédy irányvonalának a követésére is felhívta a figyelmet.¹²⁶

Az EMP érsekújvári nagygyűlésén elhangzott beszédében is a „keresztény” és a nacionalista jelszavakat hangoztatta és a szociális felelősségérzetet helyezte középpontba. Ismét hangsúlyozta, hogy a felvidéki magyarság példát mutathat az összmagyarság számára a kisebbségi időszakából magával hozott „emberközelség” terén, majd összefogásra, vagyis egy közszellem (közös gondolkodás) kialakítására szólította fel a felvidéki magyarokat. Emellett pedig a kisebbségben szocializálódott magyarság zsidókérdésben gyűjtött keserű tapasztalatait is megemlítette, miszerint a nemzettől különálló zsidóság képtelen volt „*vérségénél fogva más nemzetek vérkeringésébe úgy beilleszkedni, hogy a saját fajtestvérei érdekeinek szolgálatáról lemondjon*”. A zsidókérdés megoldásában egyébként a törvényi szabályozás szükségességét már ekkor egyértelművé tette: „*A zsidókérdéshez fegyelmezetten kell hozzáányúlni [...]. A zsidó problémát törvényalkotással kell megoldani*”.¹²⁷ Az EMP decemberi, Érsekújváriban megtartott nagygyűlésén a zsidókról azt is elmondta, hogy azok a saját érdekeiket előtérbe helyezve „vérségüknél” fogva képtelenek beilleszkedni a nemzet vérkeringésébe.¹²⁸

¹²⁴ „A felvidéki magyarságot nagy, az egész magyar népet egybefogó szellemi munkafront kialakítója akar lenni”. Beszélgetés Jaross Andor miniszterrel, a felvidéki magyarság vezérével. *Új Magyarország*, 1938. november 20., 8.

¹²⁵ Jaross Andor: A Felvidék nem politikai vadászmező! *8 Órai Újság*, 1938. december 6., 7.

¹²⁶ Hozzá kell tenni, hogy az EMP felvidéki „egyeduralmának” megtörésére történtek (sikertelen) kísérletek a szociáldemokraták és a nyilasok részéről. Simon, 2014b: 66.

¹²⁷ Jaross Andor: „A szegény embert olyan életszínvonalra kell emelni, hogy érezze, milyen becsület magyarnak lenni.” *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1938. december 20., 5. „A felvidéki Magyar Párt Imrédyhez csatlakozó vezetője, Jaross Andor ekkor jelentette ki először egy nyilvános gyűlésen, hogy a két kezén meg tudná számlálni azokat a zsidókat, akik hűek maradtak a magyarsághoz, ami e kontextusban az ellenzéki Egyesült Magyar Pártot jelentette.” Filep, 2014: 38–39.

¹²⁸ Jaross Andor: „A szegény embert olyan életszínvonalra kell emelni, hogy érezze, milyen becsület magyarnak lenni.” *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1938. december 20., 5. Érdemes megjegyezni, hogy az államhoz való hűség már a dualizmus időszakában is a zsidó identitás részévé vált, az államváltást követően pedig továbbra is nagyban befolyásolta a zsidó közösség önmeghatározását. Mindehhez hozzátartozik, hogy a csehszlovák állam által felkínált érvényesülési lehetőségek sokakat vonzottak, és az asszimiláció felé vezették a zsidó lakosságot. Kovács Éva ilyen „közvetítési kényszernek” jelöli meg például „*az illetőség és az állampolgárság megszerzésének, a munkalehetőségeknek, az iskoláztatásnak a nemzetiségi bevállaláshoz való*” kötését. Kovács, 2004: 40.; Bajcsi, 2021: 26. Ehhez még lásd Bányai–Fedinec–Komoróczy, 2013.

Az 1939. január 19-én megtartott komáromi kongresszuson előterjesztett részletes pártprogram ugyancsak a zsidókérdés jogi úton való szabályozása mellett tette le a voksát, sőt, a zsidóság kulturális és a gazdasági szférából való kiiktatását is hangsúlyozta: „*Törvénnyel szabályozandó a zsidóság közjogi elhelyezkedése, valamint szerepe, művelődési, gazdasági és szociális élet síkján. Ki kell venni a zsidóság kezéből a megszerzett földbirtokot, a szellemi és gazdasági életben szerzett hatalmat pedig korlátozni kell arra a mértékre, ahogy a magyarsághoz viszonyított számaránya megkívánja.*”¹²⁹ A 14 oldalas pártprogramban ugyan voltak olyan pontok, amelyeket az EMP a csehszlovák időszakból emelt át, a kormány fontosabb céljai tekintetében – így a zsidókérdésben is – Imrédy elképzeléseivel illeszkedtek a felvidéki követelések. A földkérdés újrendezését ugyancsak a kormányfőhöz hasonlóan egy „radikális földreform” keretein belül vélte megvalósíthatónak Jaross. Itt hangsúlyozta a földterületek mielőbbi (öröktulajdon vagy bérlet formájában való) magyar földművesek kezébe juttatását. Az állam felügyelete alatt pedig szükségesnek tartotta, „*hogy a földműves, törpebirtokos és mezőgazdasági munkás a termelésből, illetve annak jövedelméből részesedjék.*”¹³⁰

A felvidéki miniszter mindenesetre a zsidóproblematika mielőbbi megoldását sürgette, amelyet a társadalmi reformok egyik zálogának tekintett. Miközben a földreform kapcsán hangsúlyozta, hogy „*erősebb Magyarországot akarunk [...], fegyelmezett pártpolitikai életet, a közéletben felelősségérzetet. Az új életnek útjában áll a zsidóság, amely sajtója útján akadályozza a magyar nemzet fegyelmezett életrendjének kialakítását. El kell távolítani a marxistákat, számarányának megfelelően vissza kell szorítani a zsidóságot, becsületes és tiszta törvények útján.*”¹³¹ A Magyar Nemzet pártkongresszusról beszámoló cikke végül azt is megjegyezte, hogy Jaross személye felvidéki miniszteri pozíciójának időszakában komoly változásokon ment keresztül.¹³²

¹²⁹ Az EMP „keresztény, nemzeti és szociális” alapú pártprogramja, miközben Imrédy irányvonalát követte, a csehszlovák időszakból átemelt speciális célokat is megfogalmazott. Ide tartozott például az általános, egyenlő és a nőkre is kiterjesztendő titkos választójog, amelyen belül új választójogi törvényt követeltek. Ez pedig a választójogi korhatárt 24 évből, a választhatóságot pedig 30 évből szabta meg. Emellett az törvényhozás „népi alapra” helyezését hangsúlyozták. Az Egyesült Magyar Párt programot hirdetett komáromi kongresszusán. *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1939. január 20., 2.

¹³⁰ A földreform szükségessége kapcsán pedig felszólított, hogy „*a márciusi szellem értelmében könnyítsék meg a haladéktalanul szükséges földreform végrehajtását. – A latifundiumok ne adjanak alkalmat idegenek letelepülésére. Ha 1914 előtt tökéletes földreformot hajtottunk volna végre, nem következett volna be Trianon.*” Uo. A politikai közvélekedés szerint Imrédy átnézte és jóváhagyta a programot. Jaross Andor pártjának a programja. *Esti Kurír*, 1930. január 21., 5.

¹³¹ Az egyesült magyar párt kongresszusa Komáromban. *Magyar Nemzet*, 1939. január 20., 2.

¹³² Uo. Jaross egyébként ezidőben már többször is összekötötte a zsidókérdést a marxizmussal, illetve a liberalizmussal. Az EMP rimaszombati nagygyűlésén tett megnyilatkozásában például az ún. „zsidó szellemet” a liberalizmussal és a marxizmussal azonosította, amely véleménye szerint Magyarországon kívül Németországban, Olaszországban, Szlovákiában és Romániában is megnyilvánult. Jaross Andor: A felvidéki zsidóságot nem menthetjük fel azért, mert volt néhány derék zsidó. *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1939. január 5., 2. A MÉM kecskeméti zászlóbontó ülésén például ezutóbbi irányzatokhoz tartozókkal kapcsolatban azt jegyezte meg, hogy közülük próbálják „*elbitetni ország-világgal, hogy a zsidóság problémájával áll vagy bukik a magyarság.*” Mozgalmas politikai vasárnap. *Pesti Napló*, 1939. január 31., 9.

A tárca nélküli miniszter egyébként az EMP komáromi országos kongresszusán jelentette be a párt csatlakozását a MÉM-hez, amellyel ugyancsak a „kormánytámogató egység” és a radikalizálódás irányába vezette pártját.¹³³ A tavaszi országos képviselőházi választásokra való felkészüléssel kapcsolatos május 7-i pártvezetőségi ülésen ugyanakkor Jaross hangsúlyozta a felvidéki pártnak a Magyar Élet Pártjával közös politikai céljait, amelynek egyik fő alapját az ún. jobboldali magyar nacionalista irányban jelölte meg.¹³⁴ Mindemellett felhívta a figyelmet a szegedi gondolat jelentőségére, amelynek népi és szociális céljaival szerinte a felvidéki magyar párt maga is teljes mértékben azonosult.¹³⁵

¹³³ A Felvidéki Magyar Párt kongresszusa Komáromban. *Esti Kurir*, 1939. január 20., 4.

¹³⁴ Sinkó, 1939: 285.

¹³⁵ Uo.

V. Nemzethűség és őrségváltás a visszacsatolást követően

1. Jaross és az opportunistista zsidóság képének a megteremtése

A *Pesti Napló* 1938. november 17-i cikkében nemcsak a felvidéki magyar zsidóság nemzethűségét emelte ki, de az olyan felvidéki magyar politikusoknak az irányában is kifejezte bizalmát, akik a zsidókérdésben a két háború közötti időszakban elfogulatlanok voltak. Más csehszlovákiai magyar politikushoz hasonlóan Jarosstól is elvárható lett volna a zsidósággal való lojalitás, illetve további együttműködés a cikkíró szerint: „*A felvidéki magyar zsidóság azoknak a területeknek magyar jellegét nem hogy elhomályosította volna, de ellenkezőleg, azt szolgálta, és áldozatok árán is értékes munkatársa volt a revízió nagy magyar gondolatának. Tessék erről megkérdezni bárkit a Felvidéken, de különösképpen a zsidóság jó magaviseletének olyan illusztris tanúit, mint a felvidéki magyarság három történelmi érdemet szerzett vezetőjét, gróf Esterházy Jánost, Szűllő Gézárt és Jaross Andort.*”¹³⁶

Két társával ellentétben azonban Jaross Andor álláspontja nagy fordulatot vett, s a visszacsatolást követően a felvidéki zsidóságot igyekezett a magyarságtól teljes egészében elkülönült közösségként megjeleníteni.¹³⁷ Ezt jelzi Vadász Ferenc is írásában, aki úgy emlékezik vissza Jarossra, mint aki a „visszatérést” megelőzően jó kapcsolatokat ápolt a tehetősebb komáromi zsidókkal, köztük Braun Andor rőföskereskedővel. Ráadásul különféle anyagi támogatást is elfogadott azoktól a prominens zsidó személyektől, akikkel gyakran ült egy asztalnál az Otthon Kávéházban. A visszacsatolást követően azonban magatartása megváltozott: „*Az irredentizmus, a szélsőjobboldali politika, az antiszemitizmus agresszívabbá válásáig barátkoztak, tegeződtek. Az idők változásával ez megszakadt, kerülte a találkozást, magyarán, nem állt szóba velük*” – írta Vadász.¹³⁸

A „visszatérést” követően a felvidéki zsidók nagy részét Jaross állítólagos korábbi tapasztalataira hivatkozva opportunist és nemzetellenes magatartással vádolta, mert szerinte a zsidóság „csehbarát” hozzáállása következtében a dél-szlovákiai zsidóság a kisebbségbe szorult magyarokkal szemben jóval előnyösebb helyzetbe került az Első Csehszlovák Köztársaságban: „*A kisebbségi magyaroknak megvannak a maguk tapasztalatai. Látták, miként*

¹³⁶ Az új program. *Pesti Napló*, 1938. november 17., 1.

¹³⁷ „[...] az Imrédy-kormány, illetve a miniszterelnök a magyar közösségből való kiválást tényként kezelte, s ez nagyjából igazolta a zsidók integrálhatatlanságáról, társadalom- és nemzetidegen voltáról szóló nézeteket. A felvidéki Magyar Párt Imrédyhez csatlakozó vezetője, Jaross Andor ekkor jelentette ki először egy nyilvános gyűlésen, hogy a két kezén meg tudná számlálni azokat a zsidókat, akik húek maradtak a magyarsághoz, ami e kontextusban az ellenzéki Egyesült Magyar Pártot jelentette.” Filep, 2014b: 38–39.

¹³⁸ Vadász, 1998: 21.

menekült a zsidóság a magyar nemzet hajójáról, hogy nyugalmasabb vízre szállhassanak és ott élhessenek anélkül, hogy áldozatot kellene hozniuk.” Jaross ugyanakkor kiemelte annak a néhány „zsidó vallású magyar embernek” az áldozatvállalását, akik kitartottak a magyarság mellett.¹³⁹

A felvidéki zsidó problematikában a visszacsatolást követő hónapokban nem a gazdasági vonatkozásokra helyeződött a hangsúly. Jarosznak az ekkor megjelent írásai között azonban már tetten érhető a gazdasági antiszemitizmus a nemzethűtlenség vádja mellett. 1938. december végi cikkében kitért rá, hogy a zsidókérdés szoros kapcsolatban áll a gazdasági problémákkal, az ún. „nagykapitalizmus” leomlását pedig a zsidóság visszaszorításához kötötte: „Meg kell szűnni annak a bankpolitikának, amely a nagybankokat szabaddkőműves nemzetközi zsidó szellemmel telítette.”¹⁴⁰ Itt azonban hozzá kell tenni, hogy ez a megállapítása minden bizonnyal nem köthető felvidéki tapasztalataihoz már csak azért sem, hiszen a felvidéki zsidók között nem voltak vagyonos iparmágnások és bankárok. Legalábbis a korabeli sajtóban és szakirodalomban nem találkozunk ezzel foglalkozó, ilyen eseteket tagláló forrásokkal. Fenti nézeteivel egyébként a felvidéki miniszter ismételten Imrédy elképzeléseire igazodott, aki egyrészt fontosnak ítélte a „zsidó tőke” nemzeti kézbe helyezését, másrészt pedig pár nappal később betervezte a második zsidótörvényt. A Felvidéken működő helyi lapok (például a *Komáromi Lapok*) mellett a legfontosabb felvidéki magyar sajtóorgánumként működő, de már Budapesten megjelenő *Felvidéki Magyar Hírlap*¹⁴¹ is azt hangsúlyozta, hogy Jaross szorgalmazza a nemzeti és a szociális kérdések összekapcsolását, az „új közösségi szellem” létrehozásában pedig központi szerepet szánt a felvidéki magyarságnak.¹⁴²

Jaross a zsidókérdésben kettős mércét alkalmazott: „Álláspontunkat a zsidókérdésben Jaross Andor határozottan kifejezte december tizennyolcadiki érsekújvári beszédében, amikor kijelentette, hogy meg akarjuk és meg fogjuk különböztetni azt a néhány, sajnos az újjunkon megszámlálható magyar embert, aki nem menekült el tőlünk, hanem velünk együtt kitartott. Ez nem zsidókérdés, ez egyéni kérdés” – írta a *Felvidéki Magyar Hírlap* 1938. december 24-i száma.¹⁴³ Fentiek már rávilágítanak arra a gondolatmenetre, amely Jaross zsidókérdésben elfoglalt álláspontját a visszacsatolást

¹³⁹ Jaross miniszter a zsidókérdésről. *8 Órai Újság*, 1938. december 20., 6.

¹⁴⁰ *Új Magyarország*, 1938. december 21., 4.

¹⁴¹ A *Komáromi Lapok* már 1938. december 25-i számában szintén arról számolt be, hogy a tárca nélküli miniszter „egyetemes nemzeti programot” összegző beszédében a fegyelmezettség mellett a törvényalkotás jelentőségét emelte ki. Egyetemes nemzeti programot hirdetett Jaross Andor felvidéki miniszter Érsekújvárt. *Komáromi Lapok*, 1938. december 24., 1.

¹⁴² Ehhez lásd Filep, 2014a: 76–107.; Filep, 2007: 109–132.

¹⁴³ Emellett a következőket jegyezte meg: „Meg kell állapítanunk, hogy magyarsággal a jóban együtt élt zsidóság legnagyobb része inkább hallgatott a prágai zsidóközpont vezéreire, és a cionista apostolokra, mint azokra a magyarság köréből érkező hangokra, hogy a zsidóságnak a rosszban is ki kellene tartania a magyarság mellett.” A zsidókérdés a mi szemünkkel. *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1939. december 24., 2.

követően végigkísérte: a felvidéki zsidókkal kapcsolatos előítéletek hangsúlyozása mellett a kivételes példák hangsúlyozása. A *Felvidéki Magyar Hírlap* cikkei is igazolták, hogy Jaross 1939 januárjában egyre élesebb hangvételű megnyilatkozásokat tett a zsidóság ellen. Egy korabeli írásában például ismét a „faji érdekeket” hangsúlyozva vonta felelősségre azokat a felvidéki zsidókat, akiket az egész nemzetre nézve kártékonynak, veszélyesnek tartott. Kitért a csehszlovákiai magyarság keserű tapasztalataira, amely szerint a zsidó „nemzettestvérek” cserben hagyták őket a „megszállás” időszakában.¹⁴⁴ Egy nem sokkal később megjelentetett írásban pedig a zsidókérdés „tárgyi alapú” (vagyis érzelmeiktől, sajátos indíttatásoktól mentes, a nemzeti érdeket előtérbe helyező) megközelítésére hívta fel a figyelmet. Jaross ez esetben is kihangsúlyozta, hogy a trianoni országrész gazdasági alapú problémájával szemben a felvidéki magyarság saját „élettapasztalataiból” kifolyólag győződhetett meg a zsidóság nemzetileg hűtlen, opportunista magatartásáról. Ezt követően pedig cinikusan megjegyezte, hogy mindez egyáltalán nem érzelmi alapú elgondolás, hiszen tényekre támaszkodva tárgyilagosan, vagyis indulatoktól mentesen vizsgálja a zsidókérdést. Önmagát Jaross egyébként egyáltalán nem tartotta antiszemita, arról mint érületről beszélt,¹⁴⁵ amelyet a háború utáni perében is gyakran felhozott.¹⁴⁶

Jaross miközben végig tagadta antiszemita magatartását, megkülönböztetett egy „szubjektív alapú” és egy „tárgyi háttérű” ellenállást a zsidósággal szemben.¹⁴⁷ Ennek fő okát később a zsidó lakosság revízióellenes magatartásában jelölte meg. Ezáltal ugyanis – véleménye szerint – a zsidók nagy része politikailag szembekerült a csehszlovákiai magyarság, egyúttal pedig az összmagyarság érdekeivel a két háború közötti időszakban.¹⁴⁸

Az 1939 elején tett zsidóellenes megnyilatkozásaiban az antiszemizmussal szemben a magyarság „faji” alapú védelmét hangsúlyozta.¹⁴⁹ Míg a „faj” fogalmát számos

¹⁴⁴ Új Magyarországot akarunk. *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1939. január 24., 5.

¹⁴⁵ Jaross Andor érélyes nyilatkozata a zsidójavaslat vitájában a személyét és a felvidékieket ért támadásra. *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1939. január 25., 2.; Jaross Andor: Minél gyorsabb tempóban át kell formálni az egész magyar életet. *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1939. február 7., 5.

¹⁴⁶ Jaross érzéketlensége más esetekben is megnyilvánult. Mester Miklós például feljegyezte róla, hogy ilyen magatartást tanúsított például, amikor a második világháborús bombázás után belügyminiszterként „áprilisban kiment a helyszínre és a romok közt kutató, szerencsétlen emberek előtt fennhangon a következő biztatásnak, megnyugtatósnak szánt kijelentést tette: »Kérem, ez a háború!« Más mondanivalója nem volt?». Mester, 2012: 55.

¹⁴⁷ Jaross egyébként az antiszemizmusról általában véve a zsidóságot tette felelőssé: „Az antiszemizmus tulajdonképpen azért lángolt fel, mert a zsidóság magatartása olyan volt, hogy kiváltotta az antiszemizmust. [...] A zsidóság természetes ösztönnel [...] saját közösséget szolgáltatta [...]” Karsai–Molnár, 1994: 164–165.

¹⁴⁸ „[...] amikor viszont Magyarországot [...] revizionista törekvéseinek kielégítését a tengelyhatalmak politikája által kereste, akkor nyilvánvalóan megint szembekerült a zsidósággal, amely nem akart revíziót német segítséggel: nem kellett neki ilyen revízió, amelyet német segítséggel ér el az ország. Így tulajdonképpen Németország háborús vereségére volt szüksége: a háborúban az volt a zsidó érdek, hogy Németország veszítse el a háborút. Szembekerült tehát egymással a zsidó érdek és a magyar revizionista érdek. Így helyezkedtem el magyar vonalon és kerültem ellentétbe a zsidósággal, megint nem szubjektív ellenérzésből, hanem politikai, tárgyi alapon.” Karsai–Molnár, 1994: 155.

¹⁴⁹ Ez derült ki például békéscsabai beszédéből: „Ne higgyék azt, hogy az én személyemben elfogult antiszemita beszélő hoztatók, hanem egy meggyőződéses magyar ember, aki megtanulta, hogy mit jelent a faji öntudat és mit jelent az, hogy ezt a faji

értelmezésben használták az 1920-as, illetve az 1930-as évek társadalomtudományi publicisztikájában, sok esetben az egyáltalán nem jelentett egyet az antiszemitizmussal,¹⁵⁰ addig Jaross a zsidóságnak a magyarságtól való „faji” (vagyis népnemzeti) különállását is hangsúlyozta, amely a közösség társadalmi kirekesztéséhez is jó háttérrel adott. Ennek a nézőpontnak a cinizmusát egyébként az is jól mutatja, hogy más népekre (például a szlovákok, románok vagy ruszinok) függetlenül nemzeti hovatartozásuktól és korábbi állásfoglalásuktól nem vonatkoztak a zsidótörvényekhez hasonló kirekesztő jogszabályok

A felvidéki miniszter a későbbiekben a Magyar Élet Mozgalom új szervezeteinek alakulási alkalmait is kihasználva népszerűsítette a zsidósággal szemben megfogalmazott gondolatait, amelyeket már egyértelműen „faji kérdésként” definiált. Nagykőrösi beszédében például a zsidó lakosság korábbi nemzedékét hibáztatta, akiknek a bűneiért véleménye szerint a korabeli generációnak is felelnie kell, mégpedig azért, „mert a zsidók nem voltak képesek a nemzet életkeretében úgy elhelyezkedni, hogy lemondtak volna saját faji érdekeikről. Ezeknek ki kell kerülni a nemzet vérkeringéséből”, majd megismételte, hogy a zsidóság szerinte elsőként hagyta cserben a csehszlovákiai magyarságot.¹⁵¹

A „faji” alapokra helyezett zsidóproblémát a felvidéki miniszter a Magyar Élet Mozgalom kecskeméti zászlóbontó nagygyűlésén „a nemzet belső fertőzéseként” definiálta, majd megjegyezte, hogy nem létezik „keresztény- és zsidóproblematika”, ezzel szemben magyar- és zsidókérdésről érdemes beszélni.¹⁵² Jaross „fajelméletét” azzal igyekezett alátámasztani, hogy a felvidéki zsidóság nagy része az 1918–20-as államváltást követően elfordult a magyarságtól. Egyoldalú és sok szempontból vitatható nézőpontjában a zsidókat „a nemzet testétől idegen elemként” határozta meg, akik nem tudtak a magyarság érdekeivel azonosulni. Jaross a „hűtlen” felvidéki zsidóság példjaként említette Reisz Gyula, a volt csehszlovákiai Zsidópárt¹⁵³ egykori alelnökének az esetét, aki pár hónappal korábban állítólag magyarellenes megnyilatkozásokat tett Pozsonyban.¹⁵⁴ Mindezek után a miniszter arra is

öntudatot más népi csoportok vagy népi érdekek akarják vagy kívánják befolyásolni. Jaross Andor: Minél gyorsabb tempóban át kell formálni az egész magyar életet. *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1939. február 7., 5.

¹⁵⁰ Ehhez lásd Monostori, 1993: 80.; Karsai, 1996.

¹⁵¹ Új Magyarországot akarunk – hirdette Jaross Andor Nagykőrösön, amelynek népe lelkesen fogadta a Felvidék miniszterét. *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1939. január 24., 5.

¹⁵² Jaross Andor vasárnap Kecskeméten beszélt a zsidókérdésről és a földproblémáról. *Az Est*, 1939. január 31., 2.

¹⁵³ Az 1918-ban megalakult Zsidó Párt minden nagyobb zsidó közösséget összefogó településen helyi szervezeteket alapított. Bár nem vált a zsidóság országos politikai szócsovévé, a cionista elveket hirdető, csehszlovák diaszpóra-zsidóság érdekképviselőként politikáló párt a húszas években a helyi közigazgatásban szerepet nyert. Ugyanakkor a kisebbségi-nemzetiségi azonosságtudatot háttérbe szorító szociáldemokrata és a kommunista párt sorai között is számos zsidó származású vett részt Csehszlovákiában. Kovács, 2004: 20–21.

¹⁵⁴ Reisz állítólag hangsúlyozta a szlovenszkói tartománygyűlésen, hogy Csehszlovákia jövőjét felismerve a pozsonyi és a kassai magyarság arányszáma az ún. „*kválíjkiált kisebbségi arányszám alá esett*”. A cikk azonban

igyekezett rácafolni, hogy a zsidókérdés „keresztény” erkölcsi elvekbe ütközne: „Ez súlyos tévedés. Nem keresztény és zsidó probléma van, hanem magyar és zsidó probléma. Harcos evangéliumai szellemre van szükség. Éppen Jézus Krisztus adott példát arra, hogy vannak szentélyek és szent helyek, ahonnan a keférokat ki kell korbácsolni” – mondta egy gyűlésen.¹⁵⁵

Jaross Reiszet érintő kijelentésével kapcsolatban az *Esti Kurir* cikke idézte Vozáry Aladár munkácsi tartományi képviselőnek és dr. Halmi Bélának, a Kassai Magyar Párt egykori alelnökének a nyilatkozatát, akik Reisz példájával szemben kiálltak a kassai magyar zsidóság mellett. Mindketten hangsúlyozták, hogy a kassai magyarok 20 százalék alá süllyedése elsősorban a népszámlálások módszerében bekövetkezett változásoknak tudható be.¹⁵⁶

A későbbi Szlovákia területén ugyanis az 1910-es népszámláláskor a 136 ezer fős zsidó közösség 78%-a még magyarnak vallotta az anyanyelvét. A magyar–szlovák etnikai határ alatt pedig ez az arány majdnem 100%-ot mutatott.¹⁵⁷ Az 1921-es csehszlovákiai népszámlálás szerint azonban már az 135 918 izraelita felekezetű szlovákiai lakos közül 21 584 fő, vagyis mindössze 16%-uk sorolta magát a magyar nemzetiségűek közé. Az 1930-as csehszlovák népszámlálás alapján pedig az 1910 előtt magyar anyanyelvűvé vált izraeliták 53%-a zsidó nemzetiségűnek, 32%-a csehszlováknak és mindössze 9%-a vallotta magát magyar nemzetiségűnek Szlovákiában. Az arányváltozás elsősorban az 1921-et követő népszámlálások módszertanában bevezetett változások (vagyis a zsidó nemzetiség választási lehetőségének) következményeit tükrözte, ami óhatatlanul összekapcsolódott a magyarság számarányának állami irányú csökkentésével.¹⁵⁸ A korábban nagyrészt magyar identitású szlovákiai zsidóság nemzetiségváltoztatására és legtöbbször formális nyelvi-nemzetiségi asszimilációjára (vagy disszimilációjára) tehát nagy hatással volt a népszámlálások alkalmával beiktatott zsidó nemzetiség kategóriája.

később azt is megjegyezte, hogy „Reisz Gyula kijelentése kínos feltűnést keltett. Általában elhamarkodottnak és túlzottnak tartják állításait, mert köztudomású, hogy a szlovenszkeói zsidóság tagjainak tekintélyes része olyan, aki magyar kultúrán nevelkedve, ma sem tagadja meg a magyarsághoz való tartozását”. Reisz Gyula feltűnést keltő nyilatkozata a tartománygyűlésen. *Prágai Magyar Hírlap*, 1937. november 27., 2.

¹⁵⁵ Jaross Andor miniszter: Bennünket, felvidéki magyarokat azok a gondolatok termékenyítették meg, amelyek a szegedi zászlóra voltak felírva. *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1939. január 31., 4.

¹⁵⁶ Elárulta-e a felvidéki zsidóság a magyar ügyet? *Esti Kurir*, 1939. január 31., 7.

¹⁵⁷ Mindennek fő magyarázatát egyébként Karády Viktor asszimilációs társadalmi szerződés elmélete adja. Eszerint egy kompromisszum jött létre a liberális nemesség és a zsidó polgárság között, amely két réteg között munkamegosztásra épült. A szerződés következtében a liberális nemesség támogatta a zsidóságot a gazdasági modernizáció végrehajtásában, míg a politikai hatalmat monopolizálta. A liberális elit által vezetett állam egyúttal megvédte a zsidóságot az antiszemitizmustól. Mindezt a zsidóság lojalitásával viszonozta, amelynek következménye lett az asszimiláció, vagyis a magyar etnikum pozíciójának erősítése a soknemzetiségű Magyarországon. Simon, 2014a: 3.; Karády, 1997.

¹⁵⁸ Gayer, 2015: 109.; Szeghy–Gayer, 2020: 33–34.

Ezzel együtt a zsidóság államhoz való igazodását, ahogyan arra már fentebb utaltunk, nagyban befolyásolták a felkínált érvényesülési lehetőségek, illetve a Csehszlovák Köztársaságon belül a zsidókérdés kezdettől fogva új identitásformák kontextusában formálódott. Kovács Éva szerint a modern cionizmus által befolyásolt új identitásformákon belül a zsidók anyanyelve a magyar maradt, a nemzeti érzés viszont már Erec Izraelhez kötődött.¹⁵⁹ A zsidó állam megalakulásáig viszont véleményünk szerint az államhű magatartás alapját praktikusán a zsidó nemzet öntudatosodását támogató, a magyarsággal és a többi kisebbséggel szemben viszont a lojalitást előtérbe helyező, asszimilációs célokat megfogalmazó Csehszlovák Köztársaság jelentette. Jól tükrözi ezt az államalapító köztársasági elnök, T. G. Masaryk cionizmussal kapcsolatos álláspontja, amely szerint a közép-európai zsidóság számára a nemzetépítés lehetőségét nem kizárólag az új zsidó államban, hanem a versailles-i rendszer keretei közt kialakult nemzetállamokban érdemes megteremteni.¹⁶⁰

Az olyan dél-szlovákiai kisvárosokban mint Komáromban viszont (Kassával vagy Pozsonnyal ellentétben) a zsidóság nagy része színlegesen sem váltott identitást, a népszámlálások alkalmával pedig továbbra is magyarnak vallotta magát.¹⁶¹ Jaross viszont elsősorban a népszámlálások eredményeire hivatkozott, amelyek szerinte jól megmutatták, hogy milyen mértékben fogyott a csehszlovákiai magyar zsidóság.

Jarossnak az „opportunistá vagy nemzetileg hűtlen” felvidéki zsidóságról alkotott egyoldalú sztereotípiáját egyébként már a korabeli források egy része is megcáfolta. Közéjük tartozott például az *Igazságot a felvidéki zsidóságnak!* című röpirat, amely tucatjával hozott fel eseteket a zsidóság magyarok melletti kitartására a két háború közötti időkből.¹⁶² Borovszky Géza¹⁶³ pedig a *Népszava* hasábjain megjelent cikkében hívta fel a figyelmet a kassai magyar

¹⁵⁹ Kovács Éva ugyanakkor a szlovákság irányába induló asszimilációt inkább integratív jellegűnek tekinti, mely az két világháború közti két évtized rövidsége miatt sem jelenthetett kulturális vagy társadalmi közösséget. Kovács, 2004: 123.

¹⁶⁰ Bajcsi, 2021: 25.

¹⁶¹ Bár a komáromi zsidóság körében is megfigyelhetők voltak a számbeli változások, a helyi közösség nagy része az államváltozásokat követően továbbra is magyar anyanyelvű és érzelmű volt. Mindezt alátámasztja, hogy miután a csehszlovák népszámlálás 1921-ben felkínálta a zsidó nemzetiség választási lehetőségét, „Komárno izraelita vallású népessége (2253 lélek) kezdetben idegenkedett e kategóriától: 1921-ben mindössze 128-an vallották magukat zsidónak. Az 1930-as népszámlálás is mindössze 653 zsidó nemzetiségűt talált, az izraelita vallásúak kétharmada tehát vagy a csehszlovák, vagy a magyar nemzetiségűek csoportját gyarapította”. Kovács, 2011: 5. Az 1921-es népszámlálás alkalmával a 17 715 fős Komáromban a lakosságnak mindössze 0,72%-a vallotta magát zsidó nemzetiségűnek. Szeghy-Gayer, 2020: 35. Az 1930-as népszámlálás egyébként 2001 izraelita vallású lakost talált a településen. Československá statistika, 1934: 100–101. Ez az országos adatoktól eltérő tendenciát mutatott, vagyis míg a szlovákiai zsidóság 9%-a, azaz elenyésző része vallotta magát magyarnak az 1930-as népszámlálás alkalmával, a komáromi zsidó lakosság egyharmada 10 évvel az államváltást követően is magyarként definiálta magát. Szeghy-Gayer, 2020: 33–34.

¹⁶² *Igazságot a felvidéki zsidóságnak!* 1939.

¹⁶³ Borovszky Géza a két háború közötti csehszlovákiai magyar szocialista mozgalom egyik központi figurája volt. Az első bécsi döntést követően bekapcsolódott a magyarországi szociáldemokrata mozgalomba,

zsidóságnak a két háború közötti nemzetmegtartó szerepére. Kijelentette ugyanis, hogy „a zsidóság magyar szempontból sokkal többet tett, mint amennyi számarányától elvárható volt”.¹⁶⁴ A magyarságnak a népszámlálások alkalmával megmutatkozott fogyásával kapcsolatban pedig hangsúlyozta, hogy a zsidók mellett az „őslakos keresztények” ugyanolyan felelősek a magyarság létszámcsökkenéséért.¹⁶⁵

Szintén a népszámlálás adataira hivatkozott a *Felvidéki Magyar Hírlap* egyik cikkírója is, aki a *Pesti Napló* egyik 1939. februári vezércikkére¹⁶⁶ reagálva a felvidéki zsidóság két háború közötti hűtlenségét hangoztatta.¹⁶⁷ A *Felvidéki Magyar Hírlap* szerzője bár szembefordult a *Pesti Napló* cikkírójának feltételezéseivel, egyúttal elismerte, hogy a felvidéki zsidóság politikai szempontból a magyarsággal szemben határozta meg magát, kulturális téren azonban továbbra is támogatta a magyar lakosságot. Ez alatt pedig azt értette, hogy a „visszaért” zsidóság jórésze a csehszlovák időszakban az MNP mellett a republikánus, illetve a baloldali pártokra, valamint a Zsidó Pártra szavazott, ettől függetlenül magyar kulturális identitását továbbra is megtartotta.¹⁶⁸

2. „Zsidótlánítás” a nemzetbűnségi eljárások során

Ahogy az a fentiekből is jól kitűnt, a zsidóellenes jelszavak népszerűsítésében komoly része volt Jaross Andornak, aki az opportunistá, vagyis a nemzetileg hűtlen zsidóság képét propagálta. Ez a sztereotípa egyébként jó alapot biztosított a megyei és járási szinten kulcspozíciókba juttatott és köré szerveződött csoportja számára a zsidóság társadalmi, illetve gazdasági kiszorításához. Az első bécsi döntést követő hónapokban az elitcserék fő eszközét a Felvidéken éppen az igazolási eljárások biztosították. A csehszlovák érában a magyarság irányában tanúsított becsületes magatartást egyébként nemcsak a zsidóság

s a Horthy-rendszer bírálójává lépett elő. Szlovákiai Magyar Adatbank. Borovszky Géza szócikk.

¹⁶⁴ Borovszky Géza: A felvidéki magyar zsidóság nemzetbűnsége a cseh uralom alatt. *Népszava*, 1939. február 19., 7.

¹⁶⁵ Uo.

¹⁶⁶ A cikkíró Jaross „pálfordulásával” kapcsolatban többek között a következőket írta: „Ha végiglapozzuk a *Prágai Magyar Hírlap* évfolyamait, sehol nyomát sem leljük annak a szellemiségnek, melyet most Jaross miniszter úr felvidéki mentalitásnak nevez. Éppen ellenkezőleg, a még meg sem sárgult oldalakon mindenütt azt olvassuk, hogy a kisebbségi magyarság egyedül lehetséges életmegnyilvánulási formája a demokrácia. [...] Hogy van azonban az, hogy Jaross miniszter úr mindaddig, míg köztünk volt, a zsidóságnak ezt az „árulását” soha fel nem említette, soha a szemére nem vetette, a zsidókérdést soha meg nem említette?” *Felvidéki Levél* arról, hogy kik menekültek el a magyarság látszólag süllyedő bárkájáról. *Pesti Napló*, 1939. február 7., 1.

¹⁶⁷ Válasz egy „Felvidéki Levélre”. *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1939. február 8., 3.

¹⁶⁸ Uo. Ehhez lásd Kovács, 2004: 99. Egyébként állítólag egy 1928-as megnyilatkozása alapján maga Reisz is azt az álláspontot képviselte, hogy a zsidó nemzeti politika és a magyar kultúra megtartása összeegyeztethető. Uo. 114.

esetében, de a visszacsatolt „keresztény” magyarság körében is felülvizsgálták.¹⁶⁹ A korabeli magyar nemzetépítés stratégiája szerint ugyanis a „köz kenyereből” csak azok a felvidéki lakosok részesülhettek, akiknek a megbízhatóságát a kormány nemzeti szempontból megkérdőjelezhetetlennek ítélte. Nemcsak az állami hivatalok betöltésénél, de például a szociális juttatások terén is központi szerepe volt ennek. Ahogyan arra Csilléry Edit is utalt tanulmányában: „ezek alapján dőlt el, hogy ki kaphatott tisztes nyugdíjat, iparendélyt, szociális támogatást vagy földet. Nem csak bizalmi vagy magasabb társadalmi presztízsű állásokért folyt a harc, hanem megbízhatóság és nemzethűség alapján dőlt el az is például, hogy ki lehetett bába, erdészeti napibéres, szolga, vonatfékező vagy éppen útkaparó”.¹⁷⁰

A katonai közigazgatás időszakában működtetett és az EMP struktúráin felépített Magyar Nemzeti Tanácsok (MNT), illetve a későbbiekben a felvidéki miniszter ellenőrzése alatt álló igazolóbizottságok egyrészt igyekeztek nemzeti és erkölcsi szempontból is az EMP érdekeit figyelembe véve „a megfelelő felvidéki személyeket a pozíciókban megtartani, illetve odajuttatni”, másrészt hatékony eszközei voltak a zsidó tisztviselők kiszorításának.¹⁷¹ Jaross ugyanis elérte, hogy az igazolóbizottságok összetételére a felvidéki pártnak komoly befolyása legyen, a döntések tekintetében pedig gyakran a felvidéki miniszternek, illetve körének az akarata érvényesült. Az pedig ugyancsak megfigyelhető, hogy egy-egy elutasító döntés mögött Jaross, illetve az EMP vezetői álltak. Ahogyan azt Simon Attila is megjegyzi munkájában: „Jaross ugyanis külön is felhívta a bizottsági tagok figyelmét arra, hogy nyugodtan hozhatnak minél több elutasító határozatot, mivel az ezek kapcsán kifizetendő nyugdíjak nem fogják megterhelni az államkasszát.”¹⁷²

A nemzethűségi eljárások alapján elindított átvilágítások során a 11 ezer felvidéki magyar nagy többsége nehézségek nélkül átment, míg a felvidéki zsidóság szinte teljes egészében kiszorult az állami szférából.¹⁷³ A zsidók mielőbbi „kikapcsolását” bizonyítja az is, hogy „a katonai közigazgatás a vezérkari főnök utasítására már eleve nem engedte, hogy a zsidó

¹⁶⁹ Az 1939 januárjában a visszacsatolt felvidéki területek közzolgálati állásainak betöltéséről elfogadott 2300/1939. sz. M.E. rendelet szerint azokat a Trianon előtti magyar közzolgálatot illette az elsőbbség a felvidéki állások betöltésénél, akik a csehszlovák intézkedések nyomán veszítették el állásukat, másodsorban pedig azokat, akik az első bécsi döntéskor csehszlovák közzolgálatban álltak, illetve akik a „visszatért” területen éltek. Ezenkívül Jaross javaslatára a rendeletbe az is bekerült, hogy a felvidéki személyeket csak akkor véglegesíthetik, ha magatartásuk egy igazoló eljárás során megfelelőnek bizonyult. Az e célból megalakult igazoló bizottságok felé az igazolandónak a nemzetiségére, iskolai oktatási nyelvére, katonai szolgálata helyszínére, közzolgálatának körülményeire, illetve esetleges pártbeli tevékenységére is választ kellett adnia. „Általános gyakorlat” azonban nem létezett, s a végeredményt nagyban befolyásolta az igazolóbizottságok összetétele. Simon, 2018: 249–250.; *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1939: 58–69.

¹⁷⁰ Bajcsi, 2021: 47–48.; Csilléry, 2014: 8.

¹⁷¹ Bajcsi, 2020: 22.

¹⁷² Simon, 2014b: 94.

¹⁷³ Uo. 90–91.

származású tisztviselők hírségeskürt tegyenek”.¹⁷⁴ Az igazolások során a zsidóságot leginkább a csehekkel való együttműködéssel vádolták, amelynek egyik formáját az államvédelmi célú adakozás jelentette: „A csehszlovákiai zsidók erős magyar-ellenes propagandát fejtenek ki. Azt hangoztatják, hogy Magyarország forradalom küszöbén áll és nagy ínséggel küzd. A május 21-én bevonultatott tartalékos zsidó katonák – állítólag – egész zsoldjukat felajánlották a hadsereg felfegyverzésének a céljaira. A magyar és német nemzetiségű katonák a felszólítás dacára megtagadták a fegyverkezés céljaira való adományozást”.¹⁷⁵

Ez a Komáromi járásnak a „köz- és egyéb szolgálatokban visszamaradt egyének” nemzethűségi és politikai megbízhatósága kapcsán lezajlott 1938. decemberi vizsgálatokól is jól kitűnik.¹⁷⁶ A nyomozás során a járásban összesen nyolc embert nyilvánítottak megbízhatatlannak, akik közül hárman zsidók voltak.¹⁷⁷ Ez pedig a Komáromi járás 2,9%-os zsidó összlakosságához képest 37,5%-os, vagyis tízszeres arányt tükrözött.¹⁷⁸ A megbízhatatlannak nyilvánított személyek között volt dr. Róth Nándor nemesócsai zsidó körorvosnak azt rótták fel „cseh államvédelmi célra adakozott ismeretlen összeget”. Holch Emil szintén izraelita vallású gútai tisztviselőről pedig azt írták, „a csebek B. (vagyis bizalmi) egyéne volt és a cseh nemzetvédelmi alapra adományozott”. A laki származású Vajda Sámuel zsidó jegyzőről pedig azt írták, hogy „a volt cseh kommunistákat erősen támogatta, a magyarság ellen agitált, éjnek idején a lakosság között magyar elleni gyűléseket rendezett, ezért a lakosság nagyrésze (sic!) a jegyzőnek a községből való azonnali eltávolítását kér”. Mindhármukat elmozdította állásából a katonai hatóság.¹⁷⁹

Hozzá kell tenni, hogy a nemzeti megbízhatatlanság vádja mögött sokféle (sokszor személyes) érdek állhatott. A megbélyegzett tisztviselők legtöbb esetben nem helyezkedtek szembe saját nemzetükkel, csupán valamilyen módon együttműködtek a kommunista, vagy más csehszlovák párttal, s mindez sok esetben a nem zsidó lakosok esetében is problémát

¹⁷⁴ ŠA Nitra, pob. Komárno, f. HSÚ Komárno, 24 biz./1938. Megbízhatatlan egyének ügye. A magyar királyi II. hadtestparancsnokság (nyomozó csoport parancsnokától) a magyar királyi járási katonai parancsnokságnak. 1938. december 19.

¹⁷⁵ MNL OL K 149. 11753/1938. res. A magyar királyi csendőrség nyomozó osztályparancsnoka a belügyminiszternek. 1938. augusztus 4.

¹⁷⁶ Uo.

¹⁷⁷ Uo.

¹⁷⁸ A 39 611 lakosú járásban ugyanis az 1941-es népszámlálás szerint (Komárom törvényhatósági jogú város nélkül) 1151 zsidó lakos élt. Komárom törvényhatósági jogú városban ugyanezen népszámlálás alapján 30 858 lakosból 2743 volt zsidó. Braham, 2007: 618.

¹⁷⁹ ŠA Nitra, pob. Komárno, f. HSÚ Komárno 422 adm./1939. Ländler József nagymegyeri körállatorvos kérelme Komárom Megye Alispánjának. 1939. január 29. ŠA Nitra, pob. Komárno, f. HSÚ Komárno, 24 biz./1938. Megbízhatatlan egyének ügye. A magyar királyi II. hadtestparancsnokság (nyomozó csoport parancsnokától) a magyar királyi járási katonai parancsnokságnak. 1938. december 19.

jelentett, a fent említett tisztviselők elmozdításában viszont minden bizonnyal közbejárt zsidó származásuk.¹⁸⁰

Nemcsak az igazoltatási ügyekben volt kulcsszerepe Jarosznak és körének, de a Felvidéken betöltendő állások kérelmei is a hozzá futottak be. Bár miniszterként nyilvánvalóvá tette, hogy ezeket a kérvényeket az illetékes miniszterekhez teszi át, biztosította az érintetteket, hogy a végső döntésben számára is fontos szerep jut. Ahogy írta: „A tárcanélküli miniszter munkatársaival az egyes minisztereknél lévő anyagba betekintést kap és így módja lesz a felvidéki érdekek érvényesítésére”.¹⁸¹ Míg Jaross politikai ellenfelei és a felvidéki zsidók jó része is kiszorultak, a felvidéki miniszter köréhez tartozó és nemzeti szempontból kifogástalannak minősített felvidéki zsidóknak sikerült állásban maradniuk vagy pozícióhoz jutniuk. Ehhez járultak hozzá a későbbiek folyamán az „érdemes zsidóknak” kiadott mentességi bizonyítványok. Ilyenben részesült például Hercz Ignác, aki korábban a kassai Magyar Nemzeti Párt egyik megszervezője volt.¹⁸² A ún. kivételes bánásmód elvét a felvidéki zsidóságra vonatkozóan egyébként a második zsidótörvény egyik végrehajtási szakaszába is sikerült beiktatni. A Jaross által – a „differenciált elbírálás elve” alapján – megfogalmazott mentesítések következményeiről a továbbiakban még bővebben is szó lesz.

¹⁸⁰ Bajcsi, 2020: 25.

¹⁸¹ A felvidéki állások. *Esti Kurir*, 1938. december 24., 6.

¹⁸² Simon, 2014b: 197.

VI. A gazdasági őrsváltás folyamata

1. Földosztás és a zsidókérdés a Felvidéken

A zsidókérdés nemzeti alapú megközelítése helyett 1939 tavaszától már egyre inkább a szociális-gazdasági alapú antiszemitizmus volt érvényes a Felvidéken is, ahol hamarosan szintén életbe lépett a második zsidótörvény.¹⁸³ Mindeközben Jarosznak már az 1938. novemberi megnyilatkozásaiból is az derült ki, hogy komoly jelentőséget tulajdonított a földbirtokrendezésnek: „*A földreform problémája nemzeti, népi, faji, katonai és államépítő érdek egyaránt. Aki pillanatig egyéni vagy családpolitikai szempontból nyúl hozzá ehhez a kérdéshez, az méltatlan arra, hogy a nemzet nevében beszélhessen. Minden ilyen tendencia velünk találja szemben magát, a mi egymillió, öntudatos népi tömegeinkkel. De a többi reform is, közte a zsidótörvény reformja, kizárólag a magyar faj, a népi erők erősítésének a tengelyébe van állítva.*”¹⁸⁴ Jaross azt is hangsúlyozta, hogy az így elvett területeket vissza fogják szolgáltatni a magyar parasztságnak. Arra is kitért az EMP ipolysági gyűlésén, hogy üdvös lenne ennek a módszernek az egész országra való kiterjesztése: „*A Felvidéken végrehajtották ugyan a földreformot, de csak egyik oldaláról. Elvették a magyar földtulajdonosoktól a földet, de nem a magyar parasztságnak adták oda. Ezt meg fogjuk változtatni és ahogy bús évén át ígértük a felvidéki magyarságnak, fel fogjuk osztani a maradék birtokokat, a telepeket. De tovább is megyünk. A mi példánk nyomán ki akarjuk harcolni és elő akarjuk segíteni, hogy egészséges földreform valósuljon meg a volt trianoni Magyarországi területén*”.¹⁸⁵ A felvidéki magyar lakosság számára a földkiosztások különösen érzékeny pontot jelentettek az 1920–1935 közötti években levezényelt (első) csehszlovák földreform nacionalista jellege miatt, mely során a magyarok alig részesültek a kiosztott birtokokból. A 70-90%-ban magyarlakta dél-szlovákiai járásokban ugyanis a magyarság a kiosztott földtulajdonnak csupán a 19%-át kapta meg. A dél-szlovákiai járásokban a 140 ezer hektár területből mindössze 27 540 hektár került a magyar lakosság kezébe. A földekből 17 662 hektárt kiskiutalásként, 9 918 hektár területet pedig maradékbirtokként osztottak ki.¹⁸⁶

¹⁸³ Bajcsi, 2021: 182.

¹⁸⁴ A felvidéki magyarság nagy, az egész magyar népet egybefogó szellemi munkafront kialakítója akar lenni. Beszélgetés Jaross Andor miniszterrel, a felvidéki magyarság vezérével. *Új Magyarország*, 1938. november 20., 5.

¹⁸⁵ Jaross miniszter a földreform szükségéről és a munkásságról. *Pesti Hírlap*, 1938. december 6., 2.

¹⁸⁶ Ez annyit jelentette, hogy Szlovákia 20%-át kitevő magyar lakossága a kiutalt földnek alig 6%-át kapta. Ehhez lásd Simon, 2014b: 113.; Simon, 2008. A csehszlovák földreform lebonyolítását a korlátlan jogosítványokkal rendelkező Állami Földhivatal végezte. A reform során Szlovákiában 1 407 361 hektár földterületet, vagyis az országrész 28%-át foglalták le. A magyarság által lakott területen 41 ezer hektár került cseh és szlovák maradékbirtokosok, 44 ezer hektár pedig a kolonizáció kapcsán ideköltözött telepesek tulajdonába. A fennmaradt majdnem 30 ezer hektár pedig állami tulajdonba ment át. Szlovákiai Magyar Adatbank. Földbirtokreform szócikk.

Mindezek miatt Jaross az EMP több politikusával együtt nagy hangsúlyt fektetett a csehszlovák földreform revíziójára.¹⁸⁷ Ebben minden bizonnyal az is közrejátszott, hogy Jarosson kívül az EMP tagjai közül mások is személyesen érintettek voltak a korábbi földreformban: „*Itt ül velünk szemben a felvidéki miniszter úr, Jaross Andor. [...] Az ő édesapjának, Jaross Istvánnak körülbelül 330 kataszteri holdját vették el a csehek és ennek nagyrészét (sic!) visszakaphatta volna a cseh telepeseiktől, ám bár ősi földbirtokoscsalád az övé, mégis ő volt az első a felvidékiek közül, aki kijelentette azt, hogy ez annak a felvidéki parasztságnak jár, amelyik húsz esztendeig harcolt velük az ő politikai küzdelmeikben, olyan hőiesen vett részt. [...] De más példa is van épp a Jaross-családból. Hiszen Jaross Vilmos szintén körülbelül 300 katasztrófális hold földjét veszítette el ilyen módon. Szilassy Béla államtitkár, nagy Nándor főispán, Bartal István 3-400 hold földről mondottak le?*”¹⁸⁸

A csehszlovák földosztások revíziójának felelőse a Földművelésügyi Minisztériumba Jaross államtitkáráként kinevezett szakértő, Szilassy Béla losonci földbirtokos lett, aki korábban ugyancsak a csehszlovákiai magyar pártelit tagja volt.¹⁸⁹ Az ő vezetésével hozták létre 1939 márciusában a Felvidéki Földbirtokrendezési Ügyek Kormánybiztosságát (FFÜK). Szilassy saját hatáskörében dönthetett arról, hogy a korábban kedvezményezettek megtarthatják-e az egykori juttatásaikat.

A csehszlovák földreform revíziója a cseh kolonisták és maradékbirtokosok földjeinek a felhasználásával vette kezdetét.¹⁹⁰ A Szilassy és Jaross által kidolgozott tervezet egyértelműen a magyar lakosságot ért hátrányok kiegyenlítését szolgálta,¹⁹¹ de Jarossék ezt is előszeretettel használták fel a zsidóság ellen, így a csehszlovák birtokreform revíziója nyomán számos zsidó birtokszerzést hatálytalanítottak jogtalanul.¹⁹² Ilyen volt például annak az érsekújvári Winter Móricnak az esete, aki 1924-ben Rudnyánszky Jánostól és feleségétől, Lónyai Theodórától vásárolt földet. Mivel a vásárlást a korabeli törvények szerint a prágai

¹⁸⁷ Ezt támasztja alá Porubszky Géza „visszatért”, vagyis behívott képviselő 1939. júniusi parlamenti beszéde 1939 októberében: „*Ha 1926-ban Hodzsa Milán nem semmisíti ki a földből a magyarságot és nem adja oda cseh, morva, szlovák telepeseeknek, hanem odaadta volna azt a nagybirtokot a magyar parasztoknak, akkor kijelenthetem, ma talán nem volnánk itt a képviselőházban Jaross miniszter úrral együtt, ezek a magyarok nem akartak volna hazatérni. Azért említem ezt meg, mert a magyar paraszti lelkében van egy óriási szerelem a föld iránt, amely akkora, hogy sokszor még a nemzeti tradíciók fölé is helyezkedik. A magyar földművest, a magyar parasztot a föld köti a hazához.*” Képviselőházi napló, 1939: II. 400. (43. ülés, 1939. október 24.)

¹⁸⁸ Képviselőházi napló, 1939: II. 415. (44. ülés, 1939. október 26.)

¹⁸⁹ Szilassy vezetőségi tagja volt a csehszlovákiai Magyar Nemzeti Pártnak és az Egyesült Magyar Pártnak, 1937 és 1938-ban pedig tagja a prágai szenátusnak. 1939-ben a magyarországi országgyűlés behívott képviselője. 1938 és 1940 között Jaross államtitkára. Kenyeres, 1984. Szilassy Béla szócikk.

¹⁹⁰ Simon, 2014b: 122–123. A hatálytalanítások által Tilkovszky Lóránt adatai szerint 41 000 kat. hold került új bérlők kezébe. Tilkovszky, 1967: 71.

¹⁹¹ A hatálytalanítások által „visszajuttatott” birtokokat a helyi magyar lakosság kapta, illetve vitézi telkek formájában osztották ki, valamint nagycsaládosoknak juttatták azokat. Simon, 2008: 213.

¹⁹² Simon, 2014b: 130.

Állami Földhivatalnak bejelentették, a Felvidéki Földbirtokrendezési Ügyek Kormánybiztossága a földreform keretén belül megszerzett birtokként kezelte az ügyet, ezért hatálytalanította a birtokszerzést.¹⁹³ Egyébként Winter Móric érsekújvári ügyvéd birtoka végül Bethlen István közbenjárására korábbi érdemei következtében mentesült az igénybevétel alól. Más zsidó birtokokért pedig ugyancsak komoly harcok folytak a helyi elit körében.¹⁹⁴

A felvidéki minisztérium felszámolását követően 1941 nyarán Szilassy pozícióját is megszüntették, feladatait a földművelésügyi miniszter vette át, ekkor azonban a magyar kormány már az unifikációt, vagyis a Felvidék trianoni Magyarországra való mielőbbi betagozódását, tehát az anyaországi gyakorlat alkalmazását támogatta a zsidókérdésben is. A csehszlovák földbirtokreform teljes revíziójára azonban a háború miatt sem kerülhetett sor.¹⁹⁵

Az 1942. szeptember 6-án hatályba lépett negyedik zsidótörvény alá tartozó személyeket viszont eltiltották a mező- és erdőgazdasági ingatlanok vásárlásától, községekben pedig lakóingatlanokhoz sem juthattak zsidók. Az erdő- és mezőgazdasági ingatlanok zár alá helyezési törvényének gyökerei egyébként egészen az 1939-es második zsidótörvényig visszanyúlnak, végrehajtásuk folyamata pedig 1944-ig zajlott.¹⁹⁶ Előfordult, hogy a kivételezést nyert felvidéki zsidókat is birtokaik haszonbérbe adására kötelezték, ha épp ezt diktálták a birtokpolitikai érdekek.¹⁹⁷ Ilyen volt például Tarnai Béla és Hech(t) Imre esete is, akik 1939-es mentességük következtében nem jelentették be ingatlanjaikat, hiszen a felvidéki miniszter által nyert mentességük következtében rájuk nem vonatkozott a bejelentési köteletség.¹⁹⁸ A földművelésügyi miniszter ennek ellenére az 1939: IV. tc. 16. §-

¹⁹³ Uo.

¹⁹⁴ Tilkovszky megjegyzi, hogy Bartal István Komárom vármegyei főispán például a 300 holdas albári zsidó Popper-birtokhoz jutott hozzá. De ekkor kerültek zsidó-birtok a magyar párti kezekben lévő Ipolysági Takarékbank Rt-hez is. Tilkovszky, 1967: 85.

¹⁹⁵ Kártalanítás fejében államosították a magán- és társasági tulajdonban lévő, 5 kataszteri holdnál nagyobb területű mezőgazdasági és erdőbirtokokat. A zsidóknak a birtokaikhoz tartozó ipari üzemeket, az 500 kataszteri holdnál nagyobb területek esetében pedig a holt- és élőfelszerelést is át kellett engedniük. Ehhez lásd. m. kir. minisztérium 1942. évi 1.750. M. E. számú rendelete, zsidók tulajdonában levő mező- és erdőgazdasági ingatlanok forgalmának korlátozásáról és zárlat alá helyezéséről. *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1942: 657.; Csósz, 2005: 184. Zár alá vették a mező- és erdőgazdasági ingatlanait. *Komáromi Lapok*, 1942. március 28., 1.

¹⁹⁶ Ahogyan azt Csósz László is leírja, „az eseménysort általában az 1942. évi XV. törvénycikkhez, az úgynevezett negyedik zsidótörvényhez kapcsolják, pedig a mezőgazdaság »zsidótlantása« egy 1939-től 1944-ig tartó, politikailag egyre radikálisuló, intenzitásban változó folyamat volt, amelynek ez a törvény csak egyik, bár legfontosabb állomását jelentette”. Csósz, 2005: 176. A birtokok kiutalásai a gyakorlatban csupán a következő év elejétől történtek meg. De még a német megszállást követően is történtek lépések a zsidó birtokok felhasználásának a meggyorsítására, amelyek az utolsó percekig folytak. Uo. 186.

¹⁹⁷ MNL OL, K 28. 1941–1–15101. Nagysáro községben ingatlanátengedésre kötelezés az 1939: IV. t.c. alapján. M. Kir. Földművelésügyi Miniszter a M. Kir. Miniszterelnök Úrnak. 1941. január 21.

¹⁹⁸ „A mentesítetteket a 8360/1939. M. E. számú rendelet felmenti az 1939. IV. t. c. földbirtokpolitikai rendelkezésnek azon cikke alól, amely a zsidókat ingatlanjaik bejelentésére kötelezi”. MNL OL, K 28. 1941–1–15101. Dr. Tarnai Béla párkányi ügyvéd panasza mentesítési ügyében. Hech Imre málnasi földbirtokos azonos tárgyú panasza. M. Kir.

ára hivatkozva mégis ingatlanjaik bérbeadására kötelezte őket. A miniszter mindezt azzal indokolta, hogy a korábban benyújtott mentességi bizonyítvány nem tartalmazta „valamennyi ténykörülmeny leírását”, így az kiegészítésre szorult.¹⁹⁹ Az érintettek a felvidéki miniszter jogutódjaként kijelölt kormányfőhöz fordultak az ügyben. A miniszterelnökség maga is arra a belátásra jutott, hogy a földművelésügyi miniszter kérése indokolatlan, miszerint a mentességi igazolás ténykörülmenyeit utólag szükséges igazolni.²⁰⁰ Majd egy hónappal később, 1941 februárjában megállapította, hogy az eset külön intézkedést nem igényel és „ad acta” tette, azaz véglegesen lezárta az ügyet.²⁰¹

Az is előfordult, hogy a zsidók még a csehszlovák időkben önkéntesen adományozták oda a trianoni országterületen maradt földjüket a magyar államnak, a visszacsatolást követően pedig abban bíztak, hogy mindez megmentheti őket a diszkriminációs intézkedésektől. Jól látszott ez például Paschkus Móric és fivérei esetében, akik édesapjuk egykori (Bugyi községbeli) ingatlanfelajánlására hivatkozva kérték a miniszterelnököt, hogy adjon számukra mentességet. Amint írták, az azóta megszűnt felvidéki minisztériumhoz benyújtandó mentesítési kérelmek határidejéről sem volt tudomásuk. A kivételes bánásmódot a kérelmezők édesapjuk 1923. évi felajánlása fejében kérték: „néhai édesatyánk, *ijj. Paschkus Benő Bugyi községben 42 kat. hold ingatlant ajánlott fel az Országos Vitézi Széknek, illetve a Kormányzó Úr Ófőméltóságának, az 1923. évi május hó 1-én kelt felajánlási okirattal hazafias érzéstől indítva azon célból, hogy ezen ingatlanokból vitézi telek alapíttassék. Ezen ingatlanok ma is vitézi telket alkotnak. Ebben az időben édesatyánk még cseh alattvaló volt, minthogy akkor még a megszállás alatt voltunk*”.²⁰² A mentességi jog kapcsán pedig azzal érveltek, hogy véleményük szerint édesapjuk cselekedete – vagyis hogy az államra testálta korábbi birtokát – miatt kockára tette a szabadságát, mert az „*rebellis és irredenta cselekedet lett volna a csehek szemében*”.²⁰³ Paschkusék kérvényét azonban a miniszterelnökség a törvényes

Miniszterelnökség M. Kir. Igazságügyminiszter úrnak. Miniszterelnökségről M. Kir. igazságügyminiszter úrnak. Betétív a 19947/1940. M.E.II/A. számú ügyirathoz. 1941. január 8. A bejelentési kötelezettségekkel kapcsolatban lásd A m. kir. földművelésügyi miniszter 1939. évi 107.000. számú rendelete, a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeken a cseh-szlovák földbirtokpolitikai jogszabályok alapján lefoglalt, de a tulajdonostól át nem vett, valamint a volt tulajdonostól átvett, de juttatással ki nem osztott, hanem a csehszlovák állam által saját kezelésben tartott vagy haszonbérletek útján hasznosított ingatlanok bejelentéséről. *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1939: 1006.

¹⁹⁹ MNL OL, K 28. 1941–1–15101. Dr. Tarnai Béla párkányi ügyvéd panaszja mentesítési ügyében. I. Hech Imre málassi földbirtokos azonos tárgyú panaszja. M. Kir. Miniszterelnökség M. Kir. Igazságügyminiszter úrnak. 1941 januárjában.

²⁰⁰ Uo.

²⁰¹ MNL OL, K 28. 1941–1–15101. Dr. Tarnai Béla párkányi ügyvéd mentességi iratainak a megküldése tárgyában. M. Kir. Miniszterelnökség. 1941. február hó.

²⁰² MNL OL, K 28. 1941–J–15072. Paschkus Móric és fivérei mentesítés iránti kérelme a miniszterelnöknek 1940. december 17.

²⁰³ MNL OL, K 28. 1941–J–15072. Paschkus Móric és fivérei dunaszerdahelyi lakosoknak a kérvénye zsidótörvény alól való mentesség iránt. M. Kir. Miniszterelnök Úrhoz. 1940. december 18.

feltételek hiányában elutasította. Ebben minden bizonnyal közrejátszott, hogy Paschkuszek nem nyújtották be időben a kérvényüket.²⁰⁴

A gazdasági őrségváltás fontos részét képezte mindemellett a jelentősebb vállalatoknak a „zsidótlanítása”. Ennek jegyében a felvidéki minisztérium központi szerepvállalásával 1939 januárjától a fontosabb felvidéki vállalatok élére nemzetileg hűséges, „keresztény” felügyelőket neveztek ki. Ebben az esetben is gyakran Jarosznak és körének a támogatóit kerültek kulcspozíciókba. Ilyen volt például a kassai téglagyár, amelyet a helyi MNT elnöke, vagyis Wirth Gyula felügyelete alá helyeztek. A Friedmann-féle szappangyár pedig Haltenberger Incének, a Szlovenszói Magyar Kultúregyesület városi vezetőjének a kezébe került.²⁰⁵

A komáromi zsidó vállalatokhoz ezidőben ugyancsak felügyelőként miniszteri biztosokat rendeltek ki. Nagy Nándor főispán a Taub Márkus fakereskedéshez miniszteri biztosként a komáromi származású Ipvitz Endre gépműhely és öntöde tulajdonost javasolta. A „Netter” Borpincészeti és Szeszáru r.t. nagyüzemhez pedig a szintén komáromi Kóber Hugó betegsegélyző pénztári tisztviselőt ajánlotta, Fleischmann Samu Rum és Likörgyár sör és borkereskedő ellenőrzésére pedig az ugyancsak komáromi Kecskés Béla városi tisztviselőt jelölte.²⁰⁶ A fenti személyekből is látszott, hogy a főispán Komáromban azoknak a helyi vezetőknek az alkalmazását preferálta a felügyelői pozíciókba, akik nagy valószínűséggel itt is Jaross hívei és az EMP-hez kötődő személyek közül kerültek ki. Ezt erősíti, hogy a fentiekben megnevezett komáromi felügyelők egyik esetben sem a számukra kijelölt vállalat szakterületén működtek. A Komáromi Városi Krónika feljegyzései pedig ugyancsak azt támasztották alá, hogy a komáromi zsidó üzletek és vállalatok kereszténnyé válásában azok a felügyelők működtek közre, akik korábbi politikai tevékenységükkel rászolgáltak erre a szerepre.²⁰⁷

²⁰⁴ „Kérvényeikre értesítem, hogy kérelmüket a törvényes feltételek fennforgásának hiánya miatt nem találtam teljesíthetőnek”. MNL OL, K 28. 1941–J–15072. Miniszterelnökség válaszirata Paschkus Móric és fiverei ügyében. 1941 januárjában

²⁰⁵ Simon, 2014b: 201.

²⁰⁶ Nitra, f. ŽK, III. 127 biz./1939. Miniszteri biztosok kinevezése. Főispán a rendőrfőkapitánynak 1939. június 12.

²⁰⁷ AMÚ Komárno, Kronika mesta Komárna, zv. I. 205.

2. Iparrevízió és a gazdaság „zsidótlantása”

A gazdasági őrségváltásnak a legfontosabb részét a Felvidéken az iparendélyek revíziója jelentette. Az 1939 januárjában a minisztertanács elé beterjesztett rendelet alapján a visszacsatolt részeken 1939. július 1-jén az ipari és kereskedelmi engedélyek érvényüket veszítették, tevékenységüket pedig csupán azok a vállalkozók folytathatták, akiknek a február 15-ével kezdődő egy hónap alatt benyújtott kérelmük alapján ezt az illetékes miniszter engedélyezte. A helyi véleményező bizottságnak pedig „nem csupán a zsidók visszaszorítására kellett törekednie, hanem arra is, hogy azoktól megvonják az engedélyt, akik a csehszlovák időkben nemzetpolitikai szempontból nem megfelelő magatartást tanúsítottak”.²⁰⁸ Az iparendélyek revíziója tehát fontos eszközt adta zsidóság ipari és kereskedelmi szférából való kikapcsolásának.

Jarossnak 1939 első felében egyre gyakoribbá váltak azok a beszédei, amelyek a zsidóság gazdasági alapú kiszorítását sürgették. Az EMP 1939. február végi losonci nagygyűlésen például felszólította a zsidókat, hogy vonuljanak vissza a zsidótörvény keretében kijelölt százalékarányok közé. A gazdasági őrségváltás kapcsán pedig szintén az érzelmi alapoktól mentes, „tárgyilagos” nemzeti érdeket helyezte a fókuszba: „A zsidókérdés nem érzelmi probléma, nem gyűlölet kérdése, hanem magyar nemzetpolitikai kérdés. A magyarság, amikor megmérte lázát, megállapította, hogy szervezetében kórokozók vannak, azokat tehát immunizálni kell, el kell távolítani”.²⁰⁹ Jaross elsősorban azt sulykolta, hogy az iparrevízióval megszüntethető a zsidóság felülreprezentáltsága bizonyos foglalkozási ágazatokban, ez pedig a „keresztény” magyaroknak ad lehetőséget a gazdasági térfoglalásához.²¹⁰ Jaross az EMP somorjai nagygyűlésén megtartott beszédében pedig miután kifejezte egyetértését a Berlin–Róma tengelyhez való kapcsolódással, kifejtette, „hogy nincs joga a zsidóságnak százalékarányát meghaladó számban az intelligenciát jelentő pályákon elhelyezkedni”.²¹¹ Máskor felhívta a „keresztény” lakosság figyelmét az éberségre és szorgalomra, amelyekre szükségük lesz a zsidók által szabadabbá vált pályákon.²¹²

²⁰⁸ Uo.

²⁰⁹ Jaross éles támadása meg nem nevezett „lesipuskások” ellen. *Pesti Napló*, 1939. február 26., 8.

²¹⁰ „Amikor a csehszlovák állam által adott iparigazolványokat és kereskedelmi jogosítványokat felülvizsgáljuk, azt akarjuk, hogy a nemzetbiztonságunkban érintetlen magyar emberek dolgozhassanak” – jegyezte meg az EMP gömör vármegyei szervezete alakuló gyűlésének 1939. április 18-i tornáljai beszédében. Jaross Andor a felvidéki ügyvédi kamarai felvételekről, az iparendélyek revíziójáról és a földbirtokpolitikai intézkedésekről. *Uj Magyarország*, 1939. április 18., 6.

²¹¹ Jaross vasárnap a szegedi gondolatról és a zsidókérdésről beszélt. *Az Est*, 1939. április 25., 10.

²¹² Jaross Andor előadása Debrecenben. *Magyar Nemzet*, 1939. augusztus 5., 4. Vö. „Korszerű szociális érzékkel átitatott Magyarországra van szükség” Jaross Andor nagyszabású előadása a debreceni Nyári Egyetemen a magyar megújulásról. *Pesti Magyar Hírlap*, 1939. augusztus 3., 5.

Jaross ugyanakkor elégedetlenségének is hangot adott az iparrevíziós folyamatok kapcsán, hiszen véleménye szerint az iparendély-megvonások nem mindig érvényesültek a gyakorlatban. A *Pesti Napló* ezzel ellentétben épp arról számolt be, hogy a „nemzethűségi bizonyítvánnyal” rendelkező zsidók tömegeinek a kérvényét is sok esetben elutasították: „nem tudjuk tehát összeegyeztetni az illetékes miniszter kijelentését a követelt gyakorlattal, annál kevésbé, mert hiszen a nemzethűségi bizonyítványok megbízhatóságához sem férhet kétség, mivel ezeket a felvidéki Magyar Nemzeti Párt titkársága adta ki, tehát az a párt, melynek a felvidéki miniszter úr a vezéregyénisége”. Ráadásul sok esetben a hadiözvegyeket és a legszegényebbeket érintették az iparendély-megvonások, s a cikk arra is hozott fel példákat, hogy épp azokat a felvidéki zsidókat diszkriminálták, akik jóval nagyobb üldöztetésnek voltak alávetve, mint „keresztény” magyar társaik.²¹³ Az iparrevízió az „őrségváltó” folyamatban betöltött eredménye az volt – legalábbis – a korabeli sajtó alapján, hogy a „visszatért” területek zsidó lakosainak 60%-a kiszorult a kereskedelemről a Felvidéken.²¹⁴

Az iparendélyek elnyerésének szigorú és sok esetben ellentétes feltételrendszerekhez kötött folyamatát húzza alá Soffer Sámuel esete is. A dunaszerdahelyi papírkereskedő szerint iparendély-kérelmét a minisztérium „minden további tárgyalás nélkül elutasította”, hiába fordult felülvizsgálati kérelemmel a tárca nélküli miniszterhez.²¹⁵ Mindez annak ellenére történt, hogy Soffer felmenői mindnyájan magyarnak vallották magukat, saját magával kapcsolatban pedig a következőket jegyezte fel: „Édesapám engemet is magyar szellemben nevelt és fiatal korom óta magyar érzésemben soha meg nem tántorodtam és hű polgára vagyok hazámnak. Nemzethűségem ellen, mint az irataimhoz csatolt igazolványból is kitűnik, soha kifogás fel nem merült, erkölcsileg is feddhetetlen előéletű vagyok és így nagy méltánytalanság történt velem, amikor kereskedésem folytatására az engedélyt meg nem kaptam”.²¹⁶ Valószínűleg fenti eset elutasításában is az játszott közre, hogy a véleményező bizottságok gyakran egyáltalán nem a nemzeti és a gazdasági érdekek szerint döntöttek az iparendélyek ügyében, hanem a zsidó konkurensok eltávolítását helyezték előtérbe.²¹⁷ A fentiekhez hasonlóan egyébként mások sem jártak sikerrel a Komárom vármegye fejeánél az iparendélyek ügyében, azok elbírálása

²¹³ Kiket sújtanak az iparmegvonások? Ungvári levél az iparosok és kereskedők hangulatáról. *Pesti Napló*, 1939. június 11., 24.

²¹⁴ Mivel az iparendélyek revíziójának statisztikája mindmáig nem készült el, ezeket az adatokat csupán a sajtóból ismerjük. Simon, 2014b: 203.

²¹⁵ SA Nitra, f. ŽK, III. 14/1939. Osobná agenda HZ, rok: 1939-1940 súkr. agenda. 115/1. Soffer Sámuel dunaszerdahelyi papírkereskedőnek kérvénye iparendélye ügyében Nagy Nándor vármegyei főispánhoz. 1940. február 13.

²¹⁶ Uo.

²¹⁷ Simon, 2014b: 203.

ugyanis Jarosznak és körének, vagyis elsősorban a felvidéki minisztériumban maga mellé vett, Budapesten egy zárt és összezáró közösséget alkotó személyek kezében összpontosult.²¹⁸

Herczfeld Mihály, Herczfeld Ignác, Fleischmann Jónás és társai, Tauber Jechiel és Rosebaum Mayer is ilyen jellegű kéréssel fordultak Nagy Nándorhoz, Komárom vármegye főispánjához. Válaszában azzal hárította el a megkeresést, hogy nem áll módjában közbenjárni az ügyekben, „*csak abban az esetben nyilatkozhatom a kérdésben, ha az illetékes miniszter hatóságomat véleménynyilvánításra felszólítja*”.²¹⁹ Az iparengedélyeket mindenestre nem egyszer egyéni érdekek alapján bírálták el az iparhatósági bizottság tagjai, s ez Jarosznak és körének számtalan esetben jelentett „zsíros üzletet”, az új iparengedélyek ugyanis pénzért – ötszáztól ezer pengőig – is megvásárolhatók voltak.²²⁰ Sipos szerint egy háromtagú konzorcium intézte a korrupt pénzügyeket, ráadásul – állítólag – a Magyarországon menekvést kereső szlovákiai zsidókat is sok esetben megszarolták.²²¹

A Jaross körén kívül eső zsidók viszont könnyen kieshettek a kedvezményezettek köréből. A felvidéki politikusnak a belügyminiszterhez intézett 1939. októberi levelében például arról panaszkodott, hogy a zsidó származású „cseh legionista” Hermann Emil annak ellenére pár nap leforgása alatt szerzett iparengedélyt, hogy Magyarországról az előző héten kiutasították őt. Majd az üggyel kapcsolatban a következőket jegyezte meg: „*Bizalmas információim szerint engedélyét meghosszabbították, és Hermann Emil zsidó társaságban nem titkolja, hogy ez milyen eszközökkel történt. Általában zsidó körökben szóbeszéd tárgya, hogy nálunk, amit jogi törvényes úton nem tudnak elérni, azt néhány pengő erejével sikerül kieszközölni*”.²²² Ezzel együtt Jaross folyamatosan azt hangsúlyozta, hogy az iparigazolványok és a kereskedelmi jogosultságok újraelosztása egyrészt nem sújtja egyenlően a zsidókat másrészt pedig a magyarság méltányosabb betagozódását segíti elő.²²³

²¹⁸ Közéjük tartozott például Szilassy Béla losonci földbirtokos mellett Vukovich István kassai pártfunkcionárius, vagy Lükő Géza a Szlovák Általános Hitelbank volt igazgatója. Simon, 2014b: 54. Más vármegyékben is hasonló volt a helyzet, Baki Attila például a következőket jegyzi meg a Bars-Hont vármegyei zsidóságáról írt munkájában: „*A felvidéki tárca nélküli miniszternek küldött levelek tömkelege, melyek Jaross Andor jóindulatát kérték, legtöbb esetben elintézetlen maradt, illetve a kérvényező zsidó származása miatt elutasításra talált. A 6 százalékos küszöb elérése a törvény paragrafusába foglalt mérce maradt, helyette a zsidók lehető legnagyobb mértékű kizárása került előtérbe a gazdasági élet minden területén. Iparigazolványok témakörében a legkéisebb változtatás, kiigazítás sem bizonyult elérhetőnek.*” Baki, 2014: 47.

²¹⁹ ŠA Nitra, f. ŽK, III. 14/1939. 119/1940. Lakos iparengedélye. A komáromi vármegye főispánjának feljegyzése. 1940. február 21.

²²⁰ Simon, 2014b: 203.

²²¹ Sipos, 1970. 145–146.

²²² Ólmosi, 2014: 31–32.

²²³ Az 1939. júniusi tardoskeddi EMP gyűlésén megtartott beszédében hangsúlyozta, hogy az iparigazolványokat „*nem vesszük el a zsidóktól oly mértékig, hogy valamennyiüktől elvegyük. Mi csak azt akarjuk, hogy a zsidóság, ha itt akar közöttünk élni, helyezkedjék el a magyar életben. A zsidótörvény méltányosan akarja a zsidóság számát minden foglalkozási ágon belül számarányuk mértékéig leszállítani*”. Jaross Andor: A szélsőjobboldalnak részt kell vennie az építő munkában és oda kell adnia erőit az állam megerősítéséhez. *Uj Magyarország*, 1939. június 6., 4.

Azzal azonban bizonyára Jaross Andor is tisztában volt, hogy a „zsidó iparmegvonás” milyen komoly gazdasági károkat okozott a Felvidéken.²²⁴ Ezt igazolja az 1939. július 14-i minisztertanács ülése, ahol a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter előadta, hogy „a visszacsatolt területekre vonatkozólag az ottani képviselők ama kívánságoknak adtak kifejezést, hogy az iparigazolványok revíziója során zsidók részére a törvényt lényegesen meghaladó számarányt engedélyezzünk, különben – állításunk szerint – a szóbanlevő területek gazdasági élete megbénulna”. A politikai támadások elkerülése érdekében a Kereskedelem- és Közlekedésügyi miniszter ezért kérte az iparigazolványok számának maximalizálását, a minisztertanács pedig úgy határozott, hogy a zsidó iparigazolványok száma sehol nem haladhatja meg a 30%-ot.²²⁵

Jaross viszont az EMP 1939. októberi díszközgyűlésén már arról számolt be, hogy az ipari és kereskedelemügyi jogosítványok felülvizsgálata során a felvidéki zsidóság aránya az engedélyezett 32 százalékos átlagról 12-13 százalékra fog lecsökkenni.²²⁶ 1939 novemberében pedig kijelentette, hogy a cseh időszakban érvényes iparjogosítványok 60 százalékát visszavonták. Meskó Zoltán szélsőjobboldali politikusnak 1939 novemberében úgy nyilatkozott Jaross, hogy „a zsidók arányszáma aránytalanul magas volt. A simulékony zsidóság a magyarság rovására a csehek alatt előretört harmincnégyezer ipari és kereskedői jogosítvány került elbírálásra és ezek közül 10.168 volt zsidó kézben. A revízió során 6286 zsidó jogosítványát vonták el”. Habár a cseh időszakban érvényes iparjogosítványok 60 százalékát visszavonták, Jaross szerint ez nem volt jelentős kihatással a munkaerőpiacra. Arra hivatkozott, hogy a felvidéki munkanélküliségi arány nem rosszabb az 1937-es helyzetnél.²²⁷ Az *Új Magyarország* 1939. december végi számában a felvidéki miniszter hasonló számokat említett: a 10 760 zsidó iparjogosítványt 4500-ra csökkentették le. Ehhez hozzátette, hogy „egyelőre kevés a tőke, de a szorgalom, akarát és vállalkozó szellem itt is megtermeli a maga gyümölcsét”.²²⁸

Ezzel együtt Jaross Andor a későbbiekben valóban hangsúlyt fektetett arra, hogy a magyarság érdekében különleges érdemeket szerzett zsidók különféle kivételeket kapjanak, és a törvény hatálya alól felmentést nyerjenek. Azonban ezeknek a „nemzethű”, magyar pártokra szavazó zsidóknak a száma mindössze néhány személy volt.

²²⁴ „[...] Kassán, Losoncon, Érsekújváron és másutt minden második üzlet bezárt. Kereskedők, iparosok és alkalmazottak százai kerültek egzisztenciális bizonytalanságba.” Tilkovszky, 1967: 48.

²²⁵ MNL OL, K 27. 1939. július 14.-i minisztertanácsi jegyzőkönyv. „Teleki Pál miniszterelnök 1939 augusztusában személyesen is közbelépett a történt »túlzsások« kiküszöbölése érdekében, kifejtve véleményét, hogy nem lehet máról holnapra keresztény kézbe juttatni az ipart és kereskedelmet, mert a termelés, ellátás, adózás látná ennek kárát.” Tilkovszky, 1967: 48.

²²⁶ Jaross Andor a felvidéki párt díszgyűlésén. *Magyarország*, 1939. február 8., 9.

²²⁷ Jaross Andor: Munkám befejezéséhez közeledik. *Magyarország*, 1939. november 22., 7.

²²⁸ Jaross Andor a felvidéki magyar és keresztény őrsgé váltásról. *Uj Magyarország*, 1939. december 24., 6–7.

VII. Jaross és a második zsidótörvény

A második zsidótörvény javaslatát Imrédy Béla már 1938. december 23-án, karácsony szentestéje előtt egy nappal – mintegy „ajándékként” szánva a „keresztények” számára – terjesztette be az országgyűlés elé, a képviselőház egyesített bizottsága pedig 1939. január 23-ától kezdte meg a tárgyalását.²²⁹ A javaslat hosszú vitát követelt, végül az újabb zsidóellenes rendelkezéseket 1939. május 5-én, már Teleki Pál miniszterelnöksége idején hirdették ki.²³⁰ Imrédynek ugyanis hamarosan távoznia kellett, mivel Horthy nem nézte jó szemmel a kormányfő diktatórikus elképzeléseit és aggasztotta a nyilas előretörés, ezért megvonta bizalmát a kormányfőtől. Végül Imrédy megbuktatásához jó „apropót” kínált a kormányfő zsidó származásának a híre, melynek dokumentumai Bethlen közvetítésével jutottak el Horthyhoz.²³¹ Az Imrédyt váltó Teleki Pál miniszterelnök elődjéhez hasonlóan szintén a második zsidótörvény mellett foglalt állást, és a magyarság érdekeire hivatkozva fogadta el a jogfosztó rendelkezéseket. A második zsidótörvény javaslata kapcsán Jaross ismét a felvidéki magyarság 20 éves tapasztalataira hivatkozott, miszerint a zsidóság a magyarságot cserben hagyta.

A felvidéki képviselők nagy része a zsidótörvénnyel kapcsolatban is követte Jaross. Közéjük tartozott például a komáromi Füssy Kálmán gazdálkodó vagy Király József csicsói esperesplébános, akik 1939-ben kerültek be a magyarországi képviselőházba.²³² De nem képezett kivételt ez alól Szent-Ivány József sem, aki a csehszlovákiai magyarság egyik legfontosabb pártjának, az MNP az egykori megalapítója volt, s aki – reálpolitikai kísérleteivel – egy időben liberális irányvonalat képviselt a kisebbségi politikában.²³³ Az EMP egyes képviselőinek véleménye sok esetben szinte szóról-szóra visszatükrözte a felvidéki miniszter nézeteit, illetve a már elfogadott pártprogramot. Ilyen volt például Gürtler Dénes képviselő, római katolikus plébános is, aki hangsúlyozta, hogy „*Felvidéken a zsidóság a legrosszabbul, szekundával vizsgázott le a magyarságából. [...] Azt kell mondanom, igazra volt Jaross miniszter úrnak, amikor Érsekújváron azt mondta, hogy ujjain meg tudná számlálni azokat a zsidókat, akik minket támogattak, mert egy százalék sem szavazott ránk magyarokra*”.²³⁴ De akadtak olyan

²²⁹ Megkezdték a második zsidótörvény tárgyalását a Ház bizottságában. *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1939. január 24., 1.

²³⁰ A második zsidótörvény (1939: IV. tc.) végrehajtásáról lásd A m. kir. minisztérium 1939. évi 4.800. M. E. számú rendelete, a zsidók közeleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról szóló 1939: IV. t.-c. 4. §-ában meghatározott országgyűlési képviselőválasztójogi rendelkezések végrehajtásáról. *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1939: 785–791.

²³¹ Sipos, 1967: 82.

²³² Szabó, 2002: 42.

²³³ Szentiványiról bővebben lásd Simon–Tóth, 2016.

²³⁴ Képviselőházi napló, 1939: XXII. 38. (373. ülés, 1939. február 28.)

felvidéki politikusok, akik különutasoknak számítottak. Ilyenek voltak például a szociáldemokrata Borovszky Géza vagy Surányi Lajos volt csehszlovákiai magyar képviselők, akik a „faji” követeléseket nem fogadták el. Emellett fontos volt még a Petőfiék egykori törzshelyén, vagyis a Budapest belvárosi Pilvax kávéházban gyülekező „felvidéki írók és kultúr munkások” értelmiségi köre, amelynek tagjai (például Gömör János, Narancsik Imre, Vájlók Sándor, Bólya Lajos, stb.) elhatárolódtak a totalitarizmus felé hajló Imrédy-féle irányvonalától. A zsidókérdés „megoldását” elutasító harmadik csoportot a felvidéki konzervatívok alkották Szüllő Gézával az élen, aki a zsidótörvények ellen nyilatkozott és még a harmadik zsidótörvény beiktatását követően is bírálta őket.²³⁵

Jarossnak a zsidókkal kapcsolatban hangoztatott nézetei, a nemzethűtlenségre vonatkozó tapasztalatok nemcsak a felvidéki képviselőket befolyásolták, de gyakran a magyarországi politikusokra is hatással voltak. A már korábban is szélsőséges megoldást követelő Matolcsy Mátyás pedig, aki a Nyilaskeresztes Fronton belül a középosztályhoz tartozó „szalonnyilasok” közé tartozott, egy 1939. márciusi képviselőházi ülésen Jaross kijelentéseire hivatkozva jelentette be, hogy a második zsidótörvényt meg fogja szavazni: „[...] a felvidéki képviselők és azoknak vezére, Jaross miniszter úr, akik saját politikai tapasztalataik alapján látták a zsidóság helyzetét és szerepét a magyar élet szempontjából [...] azok a valódi életből vett tapasztalatok voltak”.²³⁶ Meizler Károly ugyanakkor megjegyezte, „hogy a zsidótörvény tárgyalása óta hazugságok és rágalomok honosodtak meg a parlamenti tárgyalásban. Jaross ellen is hajsza indult meg”.²³⁷

Az ellenzék tagjai közül többen is felemelték a hangjukat Jaross zsidótörvényrel kapcsolatos állásfoglalásaival szemben. Közéjük tartozott Rassay Károly is, aki szerint a törvényjavaslat másodrangú osztállyá degradálja a zsidóságot. Jarossal kapcsolatban pedig kifogásolta, hogy mindössze pár emberben állapította meg azoknak a nemzethű zsidóknak a számát, akik a Felvidéken asszimiláltak tekinthetők: „Szabad így emberek felett pálcát törni? A keresztény társadalomban talán nem voltak olyanok, akik alkalmazkodtak?”²³⁸ Hangsúlyozta, hogy nem fogadja el a második zsidótörvény javaslatát azon rendelkezésével együtt, amely bizonyos kivételeket kíván beiktatni a Felvidéken. Majd hozzátette: „a mi feladatunk az, hogy a visszacsatolt területek teljes harmóniában egyesüljenek, lehetetlen minden törvényalkotásnál különállást biztosítani a Felvidéknek”.²³⁹ Jaross ezzel szemben a népszámlálás eredményeit emelte ki,

²³⁵ Filep, 2014a: 90. Matolcsyról bővebben lásd Kenyeres, 1984. Matolcsy Mátyás szócikk.

²³⁶ Képviselőházi napló, 1939: XXII. 271. (379. ülés, 1939. március 9.)

²³⁷ Személyes ügyek. *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1939. március 2., 3.

²³⁸ Példaként pedig Jarossnak egy állítólagos rokonát, Jaross Bélát, a rozsnyói kórház szlovák főorvosát emelte ki, aki az Orvosi Kamarában a szlovák csoport tagjai között van. Uo.

²³⁹ Jaross Andor erélyes nyilatkozata a zsidójavaslat vitájában a személyét és a felvidékieket ért támadásra.

amelyek jól mutatták a felvidéki zsidóság asszimilációs tendenciáit. Ezután a turócszentháromi Ügyvédi Kamara lajstromáról ejtett szót, ahol a látszólag magyar zsidó ügyvédek a két háború közötti időszakban nagyrészt szintén csehszlováknak, illetve zsidónak vallották magukat. A nemzetileg hűtlen zsidóság „megbüntetésének” megokolásához pedig az egykori Magyar Nemzeti Pártban egyébként nagy számban jelenlévő zsidóság egyik képviselőjének, Ungár Jób példáját is felhozta. Jaross a kassai képviselő csehszlovák időszaki kijelentésével próbált rámutatni a felvidéki zsidóság magyar identitásának a képlékenységre. Ungár szavai a felvidéki miniszter szerint igazolták a „visszatért” zsidóság opportunizmusát, amely nagyban hozzájárult a csehszlovákiai magyarság asszimilációjához: „*a nagyapám Galíciából jött be, zsidó volt, apám már magyarnak vallotta magát, én is úgy érzem, hogy magyar vagyok. A fiam már nem vallja talán magát magyarnak, de hogy az unokám mi lesz, azt nem tudhatom*”.²⁴⁰ Ezzel szemben Az *Est* című lap kiállt Ungár Jób mellett, s az MNP zsidó származású vezető tagjának egy másik korabeli megnyilatkozását emelte ki a *Prágai Magyar Hírlap* alapján. Ebben az írásban Ungár magyar identitását bizonygatta, amelyet ő érzelmi kérdésként definiált.²⁴¹

A Jaross zsidóellenes fordulatát bíráló ellenzéki képviselők közé tartozott a szociáldemokrata Reisinger Ferenc, aki 1939 januárjában arra hívta fel a figyelmet, hogy Jaross „*Komáromban még szélesebbkörű demokráciáról szavalt [...] és egy hónap múlva diktatúrát hirdet a miniszter úr. [...] Bocsánatot kérek, [de] aki úgy váltogatja a politikai felfogását, mint más a gallérját, én az iránt bizalommal nem viseltethetem*”.²⁴² Buchinger Manó pedig a képviselőház 1939. március 10-i ülésén hívta fel a figyelmet arra, hogy Jaross zsidókérdésben elfoglalt álláspontja a felvidéki területek visszacsatolását követően nagymértékben módosult. A tárca nélküli

Felvidéki Magyar Hírlap, 1939. január 25., 2.

²⁴⁰ Uo. Vö. A felvidéki magyar zsidóság igyekezett a látszólag süllyedő hajóról menekülni. *Uj Magyarország*, 1939. január 25., 3. Egyébként erre a támadásra később Meizler Károly képviselő is reagált, aki párhuzamba állította az Imrédy Béla, illetve a Rátz Jenő személye elleni hajsztát azzal a „rágalommal”, amely Jaross Andor ellen indult meg. Mindezt pedig a zsidóság „új tárgyalási módszerének” tudta be, amely „*tényekkel vagy ellenérvekkel felelni nem tud*”, így aztán „*jön egy tipikus zsidó rágalmazási mód, a befektetés, jön egy tipikus zsidó válaszolási mód és sajnálatraméltó eljárás, a köpködés*”. Képviselőházi napló, 1939: XXII. 102. (374. ülés, 1939. március 1.) Egyébként erre a – szociáldemokratákat és zsidókat ért – vádra reagált Reisinger Ferenc, aki nevetségesnek tartotta Meizler szavait. Képviselőházi napló, 1939: XXII, 104. (374. ülés, 1939. március 1.)

²⁴¹ Ezek többek között a következőket tartalmazták: „*Ha akarnám, sem lehetnék egyéb, mint magyar, mert ez nem elhatározás, értelem vagy opportunitás kérdése, hanem az érzélemé. Ebbe születtem bele és így is fogok meghalni, nem lehet ezen változtatni, mert törvény, hatalmas szent törvény ez, változthatatlan természeti törvény*” – nyilatkozta a Magyar Nemzeti Párt egyik kerületi központjának kassai vacsoráján tartott ünnepi beszédében. Megrendült-e Ungár Jób nemzeti érzése? *Esti Kurír*, 1939. január 26., 7. Egyik későbbi számában ugyanez a lap Ungárnak a magyar színészet támogatására! Mit tett dr. Ungár Jób a szlovenszkói színészetért? *Esti Kurír*, 1939. január 27., 10. Ehhez lásd Magyar zsidó magyar hitvallása. *Prágai Magyar Hírlap*, 1930. november 28., 5.

²⁴² Képviselőházi napló, 1939: XXI. 368. (364. ülés, 1939. január 20.)

miniszter „megalkuvó” magatartására pedig véleménye szerint „nyilván a magyar levegő hatott”.²⁴³

Végül a második zsidótörvény javaslatát az EMP 1939 februárjában elfogadta. A zsidóellenes intézkedéseket egyébként maga Szent-Ivány József diametrálisan más múltja ellenére Jarosshoz hasonlóan szintén megszavazta.²⁴⁴ Fentiekből kiderült, hogy az EMP legtöbb képviselője a felvidéki minisztert követve a zsidótörvény elfogadása mellett foglalt állást. Érvelésük és megállapításaik pedig szóról szóra megegyeztek a felvidéki miniszter véleményével. Az antiszemita elvek gyors ütemű felvidéki térnyerését jól mutatja az is, hogy a korábban „liberális” gondolkodású politikusok Jarossal együtt szintén átvették a magyarországi kormány zsidóellenes álláspontját.

²⁴³ Majd ehhez kapcsolódva az egykori ellenzéki magyar pártoknak Benešre mint köztársasági elnökre leadott voksát is megemlítette: „[...] ezt az akkori lojális nyilatkozatát sem tartom anyagilkosságnak, sem nemzetárulásnak, viszont nem is látok benne olyan vad küzdelmet a magyarság érdekében és Benešék ellen, mint amelyet Vozáry képviselő úr tegnap a szerencsétlen felvidéki zsidóktól kívánt”. Képviselőházi napló, 1939: XXII. 279. (380. ülés, 1939. március 10.)

²⁴⁴ Az Egyesült Magyar Párt elfogadta a zsidójavaslatot. *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1939. február 3., 3.

VIII. A kettős elbírálás elve és a mentesítések

Jaross Andor már az EMP 1938. decemberi érsekújvári programadó beszédében világossá tette, hogy a nemzethű felvidéki zsidókat kivételes elbánásban kívánja részesíteni, és megjegyezte, hogy „magyar becsülettel állunk melléjük, akik bajtársaink voltak és akiket éppen ezért nem tagadunk meg soha”.²⁴⁵ A második zsidótörvény vitája idején szintén számos alkalommal utalt rá, hogy a csehszlovák érában a magyarságukért áldozatot vállalt felvidéki zsidóknak mentesítést kell kapniuk a törvény hatálya alól, ám kijelentette, hogy csak néhány személyről van szó. Az ún. „rossz-jó zsidó” felosztás egyébként jól beleillett a kormányzat zsidópolitikájába, s csupán annyi különbség volt, hogy Jaross a felvidéki társadalomhoz igazította a kontextust.

A felvidéki képviselők nagy része egyetértett Jarosssal a „visszatért” zsidóság kivételezését érintő javaslatával is.²⁴⁶ Emellett voltak olyan magyarországi képviselők, akik épp Jaross javaslatán felbátorodva tanácsoltak hasonló bánásmódot más zsidók esetében. Közéjük tartozott a Keresztény Gazdasági és Szociális Párthoz tartozó Payr Hugó legitimista képviselő, aki egyébként felemelte a szavát a második zsidótörvény bevezetése ellen. Ő is Jaross javaslata kapcsán hangsúlyozta a kivételes bánásmód kiterjesztését más – például a románok vagy szerbek által bántalmazott – zsidókra.²⁴⁷

A felvidéki miniszter által indítványozott kivételes elbánás elvét ugyanakkor nemcsak a konzervatív, de a liberális ellenzék tagjainak jórésze is kifogásolta, de csupán azért, mert ők a törvényt egészében, a kivételezésekkel együtt nem fogadták el. Hiszen ha a törvényt

²⁴⁵A zsidókérdés a mi szemünkkel. *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1938. december 24., 2.

²⁴⁶Mások mellett például Gürtler Dénes is különleges bánásmódot javasolt a nemzethű zsidók esetében. „Ezeket a zsidókat a javaslat 22-ik szakasza értelmében mi, felvidékiek meg is fogjuk védeni, mert büszkesen kitarítottak mellettünk. A többi zsidó azonban ne kívánja azt, hogy mi felvidékiek, akik szemvedtünk miattuk, védelmezzük itt őket a Házban”. A Felvidéken a zsidóság szekundával vizsgázott le a zsidóságból. *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1939. március 1., 3. Mindemellett azt is hangsúlyozta, hogy a két háború között a felvidéki zsidóság komoly összegeket fordított a cseh-szlovák nemzetvédelmi alap támogatására. Képviselőházi napló, 1939: XXII. 430. (384. ülés, 1939. március 21.) Vozáry Aladár pedig Jarosshoz hasonlóan szintén megkülönböztette azokat a zsidókat, akik mindvégig kitarítottak magyarságukban. Ő is kérte a külön elbírálás alkalmazását esetükben. R. Vozáry Aladár a kárpátaljai zsidókérdésről és a Dunamedence szentistváni politikájáról. *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1939. március 10., 2.

²⁴⁷„Felső-Magyarországra nézve Jaross Andor miniszter úr a bizottsági tárgyalás során kılátásba helyezte, hogy a végrehajtási utasításban majd gondolni fognak azokra, akiket Felső-Magyarországon, illetve a szlovák földön üldöztek. Kérem a t. Házat, ne méltóztassék ezt miniszteri önkényre, illetőleg a végrehajtási utasításra bízni. Tessék bevenni ezt a törvényjavaslatba és méltóztassék kimondani egyúttal, hogy ugyanolyan elbírálásban részesülnek azok is, akiket az oláhok bántalmaztak, vagy akik a szerbek terrorja elıl voltak kénytelenek átszökni Magyarországra. T. Ház! Van egy külön bekezdése ennek a kivételezésről szóló szakasznak, amely a belsı titkos tanácsosokra és az egyetemi tanárookra vonatkozik. Ha már csinálunk ilyen megkülönböztetést, akkor teljesen indokolatlannak tartom, hogy ezt ne terjesszük ki az egyetemi rendkívüli tanárookra is. [...] Hiszen az, aki m a zsidó létere egyetemi rendkívüli tanár, valószínűleg olyan kiváló érdemeket szerzett a tudomány terén, hogy megérdemel egy kis kivételezést”. Képviselőházi napló, 1939: XXII. 430. (384. ülés, 1939. március 21.) Ugyanakkor vele szemben foglalt állást például Antal István államtitkár, aki kiállt a Jarosst ért kritikák ellenében, és kérte a törvényjavaslat vonatkozó szakaszának az elfogadását. Képviselőházi napló, 1939: XXII. 531. (386. ülés, 1939. március 23.)

visszautasítják, akkor azt sem ismerhetik el, hogy jogszerű a különbségtétel. Ők azonban a zsidótörvény egésze ellen emelték fel szavukat, a felvidéki zsidók „differenciált elbírálása” ugyanakkor még inkább felerősíthette ellenérzésüket a diszkriminatív rendelkezésekkel szemben. Nem beszélve arról, hogy ezáltal ismét előtérbe került a felvidéki különállás, vagyis a „corpus separatum” kérdése, amely kezdettől fogva érzékeny pontot jelentett körükben. Ez ugyanis azt jelentette, hogy az alkotmány nem vonatkozik egységesen mindenkire. Emellett bizonyára azzal is tisztában voltak, hogy Jaross számára a kivételezések beiktatása csupán egy „látszatsmegoldás” volt, amely elsősorban a felvidéki miniszterhez közel álló zsidóknak a megmentését szolgálta.

Jaross sajtója szerint a Magyar Szabadság Párt más országgyűlési képviselői is felemelték szavukat a külön szakasz beiktatása ellen. Rupert Rezsőről például a *Felvidéki Magyar Hírlap* 1939. február 12-én azt írta, hogy „[...] *nem akar corpus separatumot a Felvidéktől, s így nem akarja azt sem, hogy a felvidéki magyar zsidókkal bármi kivétel történjék. Értjük: nem akar látni kedvezményezett felvidékit még zsidóban sem*”.²⁴⁸ Egyébként Rupert az 1939. március 24-i képviselőházi ülésen azért bírálta a kivételes bánásmódról szóló javaslatot, mert az módot adhat arra, hogy a Felvidéken „*egy pártpolitika esetleg felhasználja ezt az alkalmat, ezt a rendszabályozást arra, hogy sújtson vagy esetleg érdemen felül is jutalmazzon*”. Majd kitért rá, hogy nemcsak a zsidók, de sok esetben maguk a „keresztény” magyarok is a nemzeti érdekek ellenében cselekedtek ott. S hozzátette: „*Ilyen labilis alapra tehát nem lehet emberek sorsát bízni. Tessék igenis egy általános szabályozással, egy objektív jogrenddel gondoskodni arról, hogy senkit se kelljen különleges elbánásban részesíteni. Mindenütt vannak esendő emberek és – hogy csak egy kis példát említsek – nem lehet azt mondani, hogy a zsidók minden kis kérdésben is nem lettek volna igen kitűnő magyarok*”.²⁴⁹

Jaross a második zsidójavaslat bizottsági vitájában kifejtette, hogy a mentesítéseket ki kívánja terjeszteni a csehszlovák érában magyarságukhoz hűséges felvidéki zsidókra:²⁵⁰ a cseh állam ellen elkövetett politikai bűncselekmények miatt elzárásra ítélt személyeket, akiket cseh rendőri közegek bántalmaztak, internáltak, akiket állásuktól magyarságuk miatt fosztottak meg, vagy ugyanezért életveszélybe kerültek, illetve személyes biztonságukat kockáztatták. A bizottság a beiktatásra javasolt szakaszt változtatás nélkül elfogadta.²⁵¹ A törvény végrehajtási utasításából az is kiderült, hogy a kivételezett felvidékiek „nemzeti

²⁴⁸ A zsidóvita felvidéki csattanója. *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1939. február 12., 1.

²⁴⁹ Képviselőházi napló, 1939: XXII. 582. (387. ülés, 1939. március 24.) Rupert egyébként később is megvédte a felvidéki zsidókat és ellentmondva a nemzethűtlenség-opportunizmus vádjának, hangsúlyozta a magyarsághoz tartozásukat kulturális téren. Képviselőházi napló, 1939. április 19. (65. ülés, 1939. december 12.)

²⁵⁰ Befejezték a II. zsidójavaslat bizottsági vitáját. *Magyar Nemzet*, 1939. február 11., 5.

²⁵¹ Uo.

szempontból hűségese” feleségére, özvegyére, illetve gyermekeire is kiterjedt a mentesség. Arról is rendelkezés született, hogy a fent említett esetekben a felvidéki ügyek tárca nélküli minisztere és Kárpátalja kormányzói biztosa (az említett állások betöltetlensége esetén pedig a miniszterelnök) állít ki bizonyítványt a kivételezett zsidók számára. A mentesítési kérelmek előterjesztésére a rendelet hatálybalépését követően hatvan napig volt lehetőség. A végrehajtási utasítást 1939. augusztus 19-én írta alá Teleki Pál.²⁵² A mentességi kérvényeket október 18-áig déli 12 óráig közvetlenül a felvidéki miniszter segédhivatalába kellett benyújtani. A kérvényezőik pedig a megfelelő igazoló dokumentumok által akár elhalt közeli hozzátartozóik érdemeire hivatkozva is kérhették a felmentést.²⁵³ Mindemellett a rendelet alapján beadott kérvényeket minden esetben közvetlenül a felvidéki minisztériumba volt szükséges benyújtani, hiszen szigorúan Jaross ügykörébe tartozott ezeknek az eseteknek az elbírálása. Ugyanakkor azt is hozzá kell fűzni, hogy a szűk kört alkotó mentesítetteknek a későbbiekben további bonyodalmakkal kellett szembenézniük a felvidéki minisztérium megszűnését követően, amelyre a továbbiakban kitérünk.²⁵⁴

²⁵² 1939 augusztusában a Felvidéki Magyar Hírlap utódjaként működő Pesti Magyar Hírlap hasábjain a második zsidótörvényen belül a visszacsatolt területeket érintő rendelkezések részletei is napvilágot láttak: „A végrehajtási utasítás kimondja, hogy a törvény második szakaszában (ki nem tekinthető zsidónak) foglalt mentesség kiterjed arra a személyre is, aki az országban visszacsatolt területeken az elszakítás ideje alatt a magyarsághoz hű magatartása miatt szabadságát, vagy testi épségét kockáztatta, vagy hosszabb tartalmú szabadságvesztést, vagy testi bántalmazást szenvedett, valamint ennek feleségére és gyermekeire, úgyszintén annak özvegyére és gyermekeire, aki az ilyen magatartása következtében életét veszítette. A feleségre, özvegyre és a gyermekekre azonban csak akkor, ha magatartásuk az elszakítás ideje alatt a magyarsághoz való hűség szempontjából kifogástalan volt.” Megjelent a zsidótörvény végrehajtási utasítása. *Pesti Magyar Hírlap*, 1939. augusztus 22., 5. Vö. „A tárcanélküli miniszter úgy szabályozta a kérdést, hogy a kérvényt közvetlenül nála kell beadni és a kérvény elbírálásához szükséges anyagot ő szerzi be a hivatalból.” Rendelet a zsidótörvénynek a felvidéki területeken történő végrehajtásáról. *Pesti Magyar Hírlap*, 1939. augusztus 27., 5. Ehhez lásd A M. kir. minisztérium 1939. évi 7.720. M.E. számú rendelete, a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról szóló 1939: IV. törvénycikk végrehajtásáról. *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1939: 1173.

²⁵³ „a. A folyamodó nevét és azt a körülményt, hogy saját vagy az elhalt férj illetőleg atya érdemei alapján kéri-e a mentesítést. b. a lakóhelyet, valamint az 1918 és 1938. évek között a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeken volt összes lakóhelyeket, c. azt a magatartást, amelyre a folyamodó mentesítés iránti igényét alapítja. Amennyiben a folyamodó ennek a magatartásnak igazolására okmányokkal rendelkezik, ezeket csatolni kell.” ŠA Nitra, pob. Komárno, f. MMK-II. 22613/1939. A zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról szóló 1939: IV. t.c.-nek az országhoz visszacsatolt felvidéki területeken végrehajtása. Hirdetmény Jaross Andor sk m. kir. tárca nélküli miniszter rendelete kapcsán. Komárom thj. szab. kir. város polgármesterétől. 1939. augusztus 29.

²⁵⁴ ŠA Nitra, pob. Komárno, f. MMK-II. 22613/1939. A zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról szóló 1939: IV. t.c.-nek az országhoz visszacsatolt felvidéki területeken végrehajtása. Weis miniszteri osztályfőnök Komáromi t.hat. város polgármesterének. 1939. augusztus 24.

IX. A felvidéki minisztérium megszűnése és a zsidókérdés megoldásának kettősségei

1. A felvidéki minisztérium felszámolása

Bár Jaross az 1939 februárjától működő Teleki-kormányban a miniszterelnök kérésére továbbra is vállalta a tárca nélküli miniszteri pozíciót, azt is hozzátette, „szükség volt erre azért, mert számos kérdésben akadtak komoly nehézségek, biztosítás majdnem minden egyes ágazatában és a közigazgatás szellemének megjavításában”.²⁵⁵ Miután azonban az EMP különállása és Jaross miniszteri tisztsége nem illeszkedett az Imrédyt követő Teleki Pál unifikációs elképzeléseikhez, a felvidéki választásokat rendre elhalasztották, az EMP-t 1940 tavaszán a kormánypártba olvasztották, a tárca nélküli tisztséget pedig megszüntették.²⁵⁶ Jaross felvidéki miniszteri funkciójának a felszámolásához nagymértékben hozzájárultak a Telekivel 1939 nyarától mélyülő konfliktusai. A kormányfő számára ugyanis egyre nyilvánvalóbbá váltak a kormánypárton belül az Imrédy és Jaross köré szerveződő szélsőjobboldali csoport veszélyei.²⁵⁷ Ezenfelül Teleki Pál Jaross korrupciós botrányai miatt is igyekezett mielőbb felszámolni a minisztériumot.²⁵⁸ Mivel azonban Jarossék kezében összpontosult a felvidéki politikai és közigazgatás irányítása, csak fokozatosan sikerült eltávolítani a felvidéki miniszter pártfogoltjait és megszüntetni a minisztériumot.²⁵⁹

Az EMP sorsával kapcsolatosan egyébként a Jarosshoz közeli képviselők is amellett voltak, hogy a párt szervezetileg olvadjon bele a MÉP-be. A másik megoldást egyébként az jelentette volna, ha a feloszlást követően a képviselők maguk lépnek be a kormánypártba, ám Jarosznak és körének az előbbi megoldás volt a kedvezőbb.²⁶⁰ Végül Jaross elképzelései érvényesültek, s az EMP 1940. március 15-én beolvadt a kormánypártba.²⁶¹

²⁵⁵ ÁBTL, 3.1.9. V-104061. Jaross Andor gyanúsított kihallgatásáról jegyzőkönyv. 1945. október 8., 7.

²⁵⁶ Hivatalos rész. *Budapesti Közlöny*, 1940. április 2.; Simon, 2014b: 130.

²⁵⁷ Simon, 2014b: 74.

²⁵⁸ A felvidéki különállás kapcsán megmutatkozó különbségek Teleki és az EMP között számtalan téren megmutatkoztak. A földreform revíziója kapcsán például Jaross elsősorban a csehszlovák időszakban sérelmet szenvedett „visszatért” magyarokat kívánta földhöz juttatni, Teleki pedig a régi tulajdonosok visszajuttatását támogatta. Emellett az igazolási eljárások kapcsán is eltért Teleki és Jaross véleménye. Miközben ugyanis az EMP elsősorban saját hívei számára igyekezett szabaddá tenni az felvidéki állásokat, a magyar miniszterelnök sokszor túl szigorúnak és elhibázottnak tartotta az igazolóbizottságok eljárását, ezért 1940 májusában a korábbi döntések felülvizsgálatát kezdeményezte. Tilkovszky, 1967: 58–59., 88.

²⁵⁹ Sipos, 1970: 204.

²⁶⁰ Testületileg vagy egyenként. *Népszava*, 1940. január 12., 3. Jaross Andor 1940 januárjában Léván maga is kifejtette, hogy miért van szükség a szervezeti kapcsolódásra az egyéni érdekek figyelembevételével szemben. „Mandátumvadászok ne aspiráljanak a visszacsatolt területeken úgynevezett képviselőségekre” – figyelmeztetett. Jaross Andor: Ma mindenki rendelje alá magát a közösség parancsoló erejének. *Uj Magyarország*, 1940. január 16., 3.

²⁶¹ A beolvadás mellett döntött a Felvidéki Párt vezetősége. *Népszava*, 1940. január 31., 3.; Simon, 2014b: 75.

Jaross egyébként már 1939 decemberében minisztériumának szűkös költségvetése kapcsán utalást tett arra, hogy a felvidéki minisztérium hamarosan megszűnik. Összefoglalásképp kijelentette, hogy az eltelt időszakban sokrétű feladatokat láttak el, a munka pedig minisztertársaival „teljes harmóniában” zajlott,²⁶² majd egyik legfontosabb eredményként kiemelte, hogy nagymértékben lecsökkent az ipari és kereskedelmi jogosítványokkal rendelkező zsidóságnak a korábban túlságosan is magas száma. Beszámolt arról, hogy a „visszatért” részeken a 34 179 iparjogosítvány közül 10 768 zsidó kézen volt, ebből 6268-at megvontak, 4500-at pedig megadtak, s így arányszámuk 32%-ról 16%-ra csökkent. Ugyanakkor kiemelte, hogy elhangzottak ennél radikálisabb javaslatok is, amelyek szerint még ezt a számot is csökkentették volna.²⁶³ Ezenkívül arra is kitért, hogy az iparigazolványok elbírálása egy többlépcsős, bonyolult folyamat volt, amely a helyi bizottságok mellett az ipar- és a kereskedelemügyi minisztérium, valamint a tárca nélküli bizottság döntéseit tükrözte. Majd a következő megnyugtató gondolatokkal zárta mondanivalóját: *„a magam részéről nyugodtan állítom, hogy gazdaságpolitikai szempontból az a helyzet, amelyet ma teremtettünk a visszacsatolt területen az ipari és kereskedelmi jogosítványok revíziójával kapcsolatosan, tökéletesen megfelel azoknak a kívánalmaknak, amelyeket minden magyar ember a magyar állam egyik testével szemben nyugodtan megkívánhat”*.²⁶⁴

Később a nyilaskeresztesek, akik 1939 második felétől egyébként egyre gyakrabban fogalmaztak meg kritikus véleményt Jarossal szemben, kiszivárogtatták a felvidéki minisztérium áprilisban várható megszűnését. Ők azonban olyan téves információkat is közöltek, melyek szerint Jaross Kárpátalja kormányzójaként gyakorolja majd tovább a hatalmat.²⁶⁵ Egyébként sem állt távol a nyilasoktól, hogy Jarost a felvidéki pozíciók kisajátítása miatt kritizálják, illetve olyan vádakkal illessék, mely szerint a kormányon belüli

²⁶² Képviselőházi napló, 1939: III. 266. (54. ülés, 1939. november 21.)

²⁶³ Uo. Majd azokra a felvetésekre is kitért, amelyek az iparjogosítványok megvonásával, illetve odaítélésével kapcsolatban merültek fel a képviselők körében. Ezt követően a zsidóság általános „opportunisták” magatartására utalt, amely szerint *„a galíciai városba bevonult bármilyen hadsereget mindig a zsidóság üdvözölte a legszívélyesebben [...]”*. Majd azt hangsúlyozta, hogy a zsidóság könnyen változtatja hozzáállását az adott szituációhoz alkalmazkodva. Ezzel együtt azt is kiemelte, hogy vannak olyan zsidók, akik kivétel alá esnek. *„[...]a zsidóság mindig a szerint mutatja arcát, hogy kívül beszél, mi az egyes esetek elbírálásánál – ahány emberrel fogunk beszélni arról a vidékről – sokszor ugyanarról az emberről, más és más képet fogunk kapni.”* Képviselőházi napló, 1939: III. 268. (54. ülés, 1939. november 21.)

²⁶⁴ *„Tehát éppen ezért ezek elbírálásánál nem is elégedtünk meg egy retortával és nem a helyi bizottság volt az egyedüli döntő, hanem átestek az ipar- és kereskedelemügyi minisztérium retortáján és átestek a tárcanélküli minisztérium által egybehívott bizottság döntésén is, úgyhogy a magam részéről nyugodtan állítom, hogy gazdaságpolitikai szempontból az a helyzet, amelyet ma teremtettünk a visszacsatolt területen az ipari és kereskedelmi jogosítványok revíziójával kapcsolatosan, tökéletesen megfelel azoknak a kívánalmaknak, amelyeket minden magyar ember a magyar állam egyik testével szemben nyugodtan megkívánhat. (Helyeslés a középén.)”* Uo.

²⁶⁵ Jaross Andor lesz Kárpátalja kormányzóbiztos. *Magyarország*, 1940. február 7., 3. A nyilasok egyébként már jóval korábban közreadtak a felvidéki miniszter lemondásáról hírt adó félrevezető cikkeket. Ehhez lásd például A délutáni nyilas újság híre Jaross Andorról – és a valóság. *Pesti Magyar Hírlap*, 1939. augusztus 1., 5.

funkcióját, illetve az EMP-n belüli pozícióját saját hatalma konzerválására és kiterjesztésére használta fel a Felvidéken.²⁶⁶ Ezzel pedig, ahogy a felvidéki minisztérium megszűnéséhez kapcsolódó dezinformációk terjesztésével, úgy ez esetben is a felvidéki miniszter inkompetenciáját és hatalomvágyát kívánták igazolni.²⁶⁷ Mindemellett a *Magyarság* 1940 februárjában egy felvidéki nyilas által írt levélre hivatkozva azt is felrótta a felvidéki miniszternek, hogy a zsidókérdést sem sikerült megfelelően rendeznie, s ezzel kapcsolatban Jarosznak az EMP 1939. év eleji komáromi kongresszusán elhangzott ígéreteire hivatkozott. A levél írója azt is hangsúlyozta, hogy a nemzetileg hűtlen zsidók jórésze sok esetben még mindig fenntartja magának a felvidéki pozíciókat: „*Immár több mint egy év telt el azóta, hogy Jaross miniszter úr a komáromi lovardában az egész Felvidék magyarságában kiküldöttei előtt a zsidókérdés és a szociális kérdések gyors, radikális megoldásával kecsegtetett bennünket. [...] A gazdag zsidók, akik a cseh köztársaságot minden anyagi erejükkel támogatták, ma is itt vannak és sokan visszaszerezve különböző jogosítványaikat, élőködnek a magyarság testén.*”²⁶⁸

Egyébként Jaross a leköszönésekor az *Új Magyarságban* – 1940 márciusában – közölt interjúban maga is utalt rá, hogy a legtöbb vitát munkája során épp a második zsidótörvény végrehajtásának felvidéki vonatkozásai voltak. A lap kérdéseire válaszolva azt is felvázolta, hogy a felvidéki minisztérium megszűnése után e feladatok ellátásában a szakminisztériumok kizárólagos hatáskörüket általában véve visszanyerik, ha külön jogszabály ezt a miniszterelnökségre nem ruházza át: zsidók részéről, mint mondta, összesen 1109 ilyen jellegű kérvény érkezett be a minisztériumba, s ezekből 152-őt bíraltak el kedvezően. A mentesítettek között „*volt egy egyetemi tanár, huszonegy ügyvéd, egy közjegyző, öt orvos, egy gyógyszerész, tizenöt földbirtokos, tizenhat magántisztviselő, nyolc köztisztviselő, tizenkét kereskedő, huszonegy kisiparos, hat mérnök, három bankigazgató, öt újságíró, tizenkét egyetemi hallgató és más*

²⁶⁶ Az Imrédy szélsőjobboldali törekvéseit és egy új párt megalakítását támogató Jaross 1940 elején már több alkalommal szembekerült a nyilasokkal. Az egyik legfontosabb vita a Turul Szövetség szépsi táborozásának a feloszlata körül bontakozott ki. A nyilasok Jarosson számon kérték a szervezet Szépsi táborozásának feloszlátását. Jaross, miután tisztázta a helyzetet, kifejtette: „*A cseh Prágát és a szlovák Pozsonyt szolgálták ki azok, akik most a visszacsatolt területen gyökereket akarnak eresztetni. Meg fogjuk akadályozni – mondotta – hogy vezető szerephez jussanak a Felvidéken azok, akik nem a magyarság érdekeit képviselik?*” Jaross itt egyébként minden bizonnyal azokra a volt „becseheltekre” gondolt, akiből később nyilasok lettek. B. I. Viharos összecsapások a képviselőházban a nyilasok és Jaross hívei között. *Népszava*, 1940. január 18., 5.

²⁶⁷ A konfliktus során Jaross vitába szállt Matolcsy Mátyással is, akinek a felvidéki miniszter „*olyanformán nyilatkozott, hogy a magyar nemzetiszocialista pártoknak semmi közük sincs a Felvidékhez?*”. A vitáról hírt adó *Magyarság* hasábjain megjelent írás felemlte a szavát az ellen is, hogy Jaross biztosítani akarta a MÉP (illetve saját maga és köre) számára a felvidéki párt politikai pozícióit: „*Mindezeket együttvéve tehát azt bizonyítják, hogy Jaross Andor felvidéki miniszter szerint a Felvidéken egyedül csak a Felvidék Magyar Párttal kibővített MÉP indulhat, amely gondolat ellen már most, a felvidéki választások megtartása előtt éppen a magyar alkotmány és a felvidéki magyarság politikai jogainak megvédése végett emeljük fel tiltakozó szavunkat?*”. Vajjon ki változott? – avagy sikerábrándulás a Felvidékre. *Magyarság*, 1940. január 19., 2.

²⁶⁸ Szüllő Gábor: Szerény Levél Jaross Andor tárcanéklküli miniszter úrhoz. *Magyarság*, 1940. február 11., 10.

fiatalember, tizenhárom özvegyasszony, tizenkét egyéb más foglalkozású egyén. A mentesítés kiterjed negyvenkét feleségre és nyolcvankét gyermekre.²⁶⁹

Jaross minisztériuma másfél éves működését tehát igyekezett a lehető legjobb színben feltüntetni. Ezen belül kiemelte a gazdasági őrsváltás során elért eredményeit, amelyet egy komplex folyamatként definiált. Az időközben vele szembekerülő nyilasok azonban a zsidóügyek kapcsán is támadták Jarost, s rámutattak a felvidéki „zsidótlanítás” kettősségeire, amelynek később felszínre kerülő problémáit a minisztérium megszüntetését követően a miniszterelnökséghez beérkezett, s a következő fejezetben tárgyalt kérvények és panaszlevelek is alátámasztják.

2. A „differenciált elbírálás”

Már a nyilasok fentiekben elhangzott vádjai is rámutattak azokra a kettősségekre, amelyeket a „differenciált elbírálás” elve magában foglalt. Az alábbi, a felvidéki minisztérium megszüntetésé idején, illetve azt követően keletkezett levéltári forrásokból pedig szintén kiolvashatóak azok az ellentmondások, amelyek szerint sok esetben épp a nemzetileg hűséges felvidéki zsidók nem nyertek iparűzési engedélyt. Velük szemben viszont több vagyonosabb cég esetében sor került az iparengedélyek megújítására. Itt meg kell jegyezni, hogy a gazdag, de „becsehelt” zsidók mentesítése, illetve azok iparengedélyhez juttatása feltételezhetően olyan háttéralkuk eredményeként valósult meg, amely különféle anyagi és egyéb érdekek folytán történt, és a cég a tulajdonos személyi megbízhatósága hiányában is nemzetgazdasági érdeket szolgált.

Érsekújvári iparosok például felháborodva fordultak a kereskedelmi és iparügyi miniszterhez az iparrevízióval kapcsolatos méltánytalanságok miatt. Az érsekújvári zsidó frontharcosok kifogásolták, hogy *„főként vagyonos zsidó cégek, némely üzem vagy kereskedés tulajdonosa két, sőt három iparengedélyt is kapott, de még nőtlen fiatalemberek is”,* és sérelmezték, hogy ezek a kedvezményezettek sok esetben még a világháború alatti katonai szolgálatukat sem teljesítették. A miniszterelnökség mellett a tárca nélküli miniszternek is továbbított kérvényükben kifejtették azokat az érdekeket, melyek alapján elsősorban őket illette volna meg az iparengedély: *„[...] mi alulírottak – szám szerint ötvenen – kik a világháború katonái, tüz- és frontharcosai, vitézségi kitüntettjei, egyesek magas százaléku hadirokkantjai, hadiárvai,*

²⁶⁹ Beszélgetés Jaross Andorral a felvidéki minisztérium elvégzett munkájáról és a felvidéki politikusokra váró feladatokról. *Új Magyarország*, 1940. március 24., 7–8. Egyébként egy 1943. évi kimutatásból az derült ki, hogy az 1939: IV. tc. hatálya alól mentesített zsidók száma 154 fő volt. MNL OL, K 28. 1943–J–16176. Kimutatás a m. kir. tárca nélküli minisztérium (Felvidéki minisztérium) által az 1939. évben az 1939. évi IV. tc. 2. paragrafusa alapján történt mentesítésekről. M. Kir. Miniszterelnökség. 1943. január 22.

(családtagainkból hősi halottak), igazolt ellenforradalmárai voltunk, ill. vagyunk, érdemeinket figyelmen kívül hagyva, iparendély megújítása iránti kérvényeink arra kevésbé érdemesekkel szemben elutasítottak. Mi, hatóságilag kifogás alá nem eső magyar állampolgárok, valamennyien kispárosok és kiskereskedők vagyunk, kik a 20 éves cseh uralom alatt is csak a megélhetésért küzdő emberek voltunk és számottevő vagyont nem gyűjtöttünk.”²⁷⁰ Állításuk szerint a saját családjaikon kívül mintegy 500 – többek között – „keresztény” alkalmazottjuk vált így munkanélkülivé.²⁷¹ A miniszterelnökség azonban 1940 szeptemberében ejtette az ügyet, s nem foglalkozott tovább az esettel arra hivatkozva, hogy ekkorra az iparendélyek revíziójának folyamata már lezárult, újabb iparendély engedélyezésnek pedig véleménye szerint nem volt helye.²⁷² A naszvadi kereskedők pedig épp azzal kapcsolatban panaszkodtak, hogy olyan befolyásos és zsidók érdekcsoportok jutottak iparendélyhez, akik a „magyar sors” helyett a „zsidó érdeket” helyezik előtérbe. Ezenkívül megjegyezték: „Ha ezek a zsidók kinyitnak, úgy a zsidótörvény csak nekünk és másnak kárára van, mert új, hiszékeny existenciák letörését jelenti, s egyúttal azt kell tudnunk, hogy egyes befolyásos férfiak (mert ezt csak protekció teheti) a hazafiatlan zsidók pénzét a magyarság érdekei elé helyezik.”²⁷³ A miniszterelnök egyébként indokoltan tartotta a naszvadi Marázék aggályoskodását, amelyet az ógyallai főszolgabíró jelentése is alátámasztott, és kérte a kereskedelmi minisztertől az iparendély kiadásról szóló rendelkezés hatályon kívül helyezését.²⁷⁴

Miközben a Jaross érdekköréhez tartozó zsidók²⁷⁵ könnyen kivételt nyerhettek, a nemzetileg hűséges zsidók mentességét „kivételes érdemekhez” kötötte a felvidéki miniszter. Nagy Nándor Komárom megyei főispánt például 1940 februárjában arra

²⁷⁰ MNL OL, K 28. 1940–T–15538. Az érsekújvári zsidó frontharcosok nevében Weinberger Ármin és Ellenbogen József körkérvénye megvont iparjogosítványuknak kegyelemből való visszaadása iránt a M. Kir. Miniszterelnök Úrnak. 1940. január 30.

²⁷¹ Uo.

²⁷² A miniszterelnökség a kérvényre a következőket írta: „Tekintettel arra, hogy az iktatmány a kereskedelmi- és közlekedésügyi, valamint ipariügyi minisztereknek is kiküldetett, a felvidéki iparendélyek felülvizsgálata pedig már megtörtént, s így további iparendélyrevíziójának vagy megvont iparendély újból való engedélyezésének helye nincs, intézkedést nem igényel, ad acta teendő.” MNL OL, K 28. 1940–T–15538. Kérvénye az érsekújvári zsidó frontharcosoknak, megvont iparigazolványuknak kegyelemből való visszaadása iránt. M. Kir. Miniszterelnökség. 1940. szeptember 16.

²⁷³ MNL OL, K 28. 1940–H–16003. Maráz Vince és társai naszvadi keresztény kereskedők panaszja a miniszterelnökségnek zsidók kereskedésének ügyében. M. Kir. Miniszterelnökség Kereskedelem- és Közlekedésügyi Miniszter Úrnak. 1940. február 21. Az ógyallai főszolgabíró megemlítette, hogy B. Dávid naszvadi kereskedő rendőri felügyelet alá került magyarellenes magatartása miatt. Emellett kiemelte, hogy a naszvadi keresztény kereskedőket ellehetetlenítené a zsidó kereskedő működése. Valamint azzal kapcsolatban is aggodalmát fejezte ki, hogy így a keresztény lakosságban azt a tévhitet keletkezhet, miszerint „a zsidótörvény csak a kis zsidókra volt kellemetlen, a nagy tőkével rendelkező zsidókra pedig nem”. MNL OL, K 28. 1940–H–16003. B. Dávid naszvadi lakos iparügye. Az ógyallai járás főszolgabírójára a főispánnak. 1940. március 8.

²⁷⁴ MNL OL, K 28. 1940–H–16003. Maráz Vince és társai panaszja zsidó iparendély ügyben. 1940. április.

²⁷⁵ Ahogyan fentebb már utaltunk rá, közéjük elsősorban azok a csehszlovákiai magyar zsidók tartoztak, akik Jarossal közelebbi kapcsolatban tartottak fenn a csehszlovák idősorban, például együttműködtek az MNP keretein belül. Köztük volt a kassai Halmi Béla vagy Hercz Ignác. Egyébként az említett személyek mindketten 1944-ben veszítették életüket. A legtöbb 1939-es mentesítetthez hasonlóan például Herczet is elhurcolták. Ehhez lásd Karsai–Molnár, 1994: 216.

figyelmeztették, hogy a Felvidék visszacsatolása kapcsán a biztosító intézetekhez felvett létszám feletti (101-el több) zsidó tisztviselőt mielőbb bocsássa el, hogy így kedvező feltételekhez juthassanak a „keresztény” tisztviselők. A dokumentumban az is szerepelt, hogy „mielőtt azonban Jaross Minister Úr véglegesen döntene, meg akar győződni arról, hogy az elbocsátandó tisztviselők között nincs-e olyan, akinek a csehszlovákiai magyar kisebbség harcaiban érdemei vannak és így elbocsátása a méltányosságba ütköznék. Ezért törvényhatóságod területén működő elbocsátandó zsidótisztviselők jegyzékét azonnal a kérelem bocsátom rendelkezésedre, légy szíves 5 napon belül megjelölni, hogy kik azok, akiknek határozott és szembeeső érdemei vannak”.²⁷⁶ Az is kiderült a minisztérium iratból, hogy csupán különleges és közérdekű esetekben volt lehetőség a zsidók további alkalmazására: „Félreértések elkerülése végett szíves figyelmedbe ajánlom, hogy nem valamennyi biztosító intézeti tisztviselő előéletének megállapításáról van szó, valamint nem érdemek kereséséről, hanem esetleg köztudomású érdemeket légy szíves velem közölni.”²⁷⁷

A Felvidéken mentesítést nyert körülbelül 150 zsidó, illetve családjaik sem voltak maradéktalanul elégedettek a helyzetükkel. Ez derült ki abból a levélből is, amelyet a kivételezett, e dokumentum szerint 151 főben meghatározott felvidéki zsidók nevében küldtek Teleki Pál miniszterelnöknek, kérve őt a mentesítésükhöz járuló jogoknak az erdélyi kivételezettek példájára való kiterjesztésére: „Kenyérkereső foglalkozásunkban kivételes hazafias érdemeink dacára – kizárólag zsidóságunk miatt – ma épp úgy ezernyi akadállyal találkozunk, mint az elszakítás ideje alatt, amidőn gerinces magyarságunk miatt zárták el előlünk a gazdasági érvényesülés lehetőségét és ez az oka annak, hogy ez a 151 mentesített zsidó magyar túlnyomórésztben a legsúlyosabb anyagi gondokkal küzdő ember, aki a fennálló törvényes rendelkezések, de főként az ezeken is túlmenő végrehajtási intézkedések és közigazgatási hatóságoknak magát még ezeken is túltevő gyakorlata miatt ma sem képes családjának még a száraz kenyeret sem biztosítani”.²⁷⁸ A közéletben való helyzetüket illetően pedig azt kifogásolták, hogy egyszerű tagjai sem lehetnek a MÉP-nek, amelynek

²⁷⁶ ŠA Nitra, f. ŽK, III., 44 biz./1940. Nagy Nándor főispánnak Tárcanélküli Kir. Miniszter. Politikai csoport. 1940. február 16.

²⁷⁷ Uo.

²⁷⁸ „Az 1939: IV. tc. egyes rendelkezéseinek a visszacsatolt keleti és erdélyi területen való alkalmazása tárgyában kibocsátott 2220/1941. M. E. sz. kormányrendelet a mentességi intézményt jelentősen szélesebb keretek között állapította meg, mint aminők a felvidéki mentességet statuáló 7720/1939. M.E.sz. kormányrendeletben megjelöltettek.” MNL OL, K 28. 1941–J–17680. A 2220/1941. M.E. sz. rend. által megállapított mentességnek reájuk való kiterjesztése tárgyában. A felvidéki mentesített zsidók megbízásából Hercz Ignác kassai ügyvéd és Sándor Imre budapesti szerkesztő a kir. Miniszterelnök Úrnak. 1941. április. A felvidéki és a kárpátaljai mentesítésekről szóló 7.720/1939. ME sz. rendelet 66. paragrafusában ugyanis olyan kitétel nem szerepelt, amely az észak-erdélyiek ügyeiben a teljes körű mentesítést adott lehetőséget, vagyis figyelmen kívül hagyták a magyar kisebbségi ügyekben tanúsított kimagasló érdemeket: „Összehasonlításképpen: az Észak-Erdélyre vonatkozó 2.220/1941. ME és a Délvidéket érintő 8.550/1941. ME sz. rendeletek plusz kitételeket is tartalmaztak, ugyanis zsidó személyeket nem csak abban az esetben lehetett mentesíteni, ha az 1939:IV. tc. 1. és 2. §-ában felsorolt kivételes esetek közé tartoztak, hanem akkor is, ha a két világháború közötti román/jugoszláv uralom alatt a magyarság érdekében kimagasló tevékenységet folytattak, vagy emiatt meghurcolták őket”. Gidó, 2017: 125.

megelőző pártszervezeteiben a visszacsatolás előtt sok esetben vezető pozíciót foglaltak el.²⁷⁹ Jól példázza ezt Weinberger Tibor ügyvéd esete, akit, bár a mentesített zsidók közé tartozott, nem vettek fel az Ügyvédi Kamarába. Hiába kereste fel személyesen Jaross, később sem teljesítették kérését. Pedig Weinberger azt is leírta a miniszterelnöknek, hogy maga „*Vitéz Jaross Andor Úr Önagyméltósága közölte velem, hogy kérelmem támogatására Méltóságodat külön felkéri [...]*”.²⁸⁰ Ügyét a legtöbb hasonló ügy mintájára végül „ad acta” tették.²⁸¹

Fontos megjegyezni, hogy míg a felvidéki és a kárpátaljai zsidóság 0,1%-át, a délvidéki magyaroknak pedig a 0,4%-át (61 férfi) mentesítették, addig az észak-erdélyi zsidóknak mindössze a 0,04%-a (66 férfi) vált kivételezetté.²⁸² Miközben tehát kiszélesítették a mentességre jogosultak körét a délvidékiek és az erdélyiek esetében, nem létezett egységesen alkalmazott eljárás a „visszatért” régiók zsidóságára vonatkozólag. Annyi azonban bizonyos, hogy ahogyan a Felvidék esetében, úgy Erdélyben is sokat számított a kapcsolati tőke.²⁸³

²⁷⁹ MNL OL, K 28. 1941–J–17680. A 2220/1941. M.E. sz. rend. által megállapított mentességnek reájuk való kiterjesztése tárgyában. A felvidéki mentesített zsidók megbízásából Hercz Ignác kassai ügyvéd és Sándor Imre budapesti szerkesztő a kir. Miniszterelnök Úrnak. 1941. április.

²⁸⁰ MNL OL, K 28. 1941–J–18053. dr. Weinberger Tibor levele a miniszterelnöknek ügyvédi kamarai felvétele tárgyában. 1941. augusztus 9.

²⁸¹ MNL OL, K 28. 1941–J–18053. dr. Weinberger Tibor rimaszombati okleveles ügyvéd, ügyvédi kamarai felvétele tárgyában. M. Kir. Miniszterelnökség. 1941. november.

²⁸² Gidó, 2017: 125.

²⁸³ Uo. 126.

X. Összegzés

Mindent összevetve, Jaross Andor életpályájára, illetve politikai nézeteinek alakulására nagy hatással voltak az első bécsi döntés eseményei. A korábban nem túl népszerű csehszlovákiai magyar politikus pályája felívelésében nagy szerepe volt az Imrédy Bélával kialakított érdekszövetségnek. A felvidéki politikus Imrédy politikájának – vagyis az ún. „csodás forradalom”, a földosztás vagy a zsidóproblematika kapcsán is – hűséges követőjévé vált, cserébe a „visszatért” területek felett teljhatalmat gyakorolhatott. Jaross 1938 novemberétől felvidéki miniszterként szinte teljhatalmú vezérként intézte a visszacsatolt területek ügyeit, az ugyancsak általa irányított Egyesült Magyar Párt pedig gyakorlatilag egyedüli pártként működött a Felvidéken.

Az időközben parlamenti képviselővé is vált Jarost azonban Imrédy forradalmi elképzeléseinek feltétlen követőjeként egyre gyakrabban kritizálták az ellenzéki képviselők és a kormánypártból frissen kilépő politikusok. A viták hátterét tehát elsősorban Jarosznak a kormánytámogató magatartása adta, amelynek igazolására a „visszatért” politikus a népi és szociális célokat előtérbe helyező „felvidéki szellem” fogalmát is kisajátította. A gyakorlatban a kormányfőhöz igazodó politikus azonban tovább radikalizálódott, s az Imrédy által megalapított Magyar Élet Mozgalomnak az egyik irányítójává vált. A zsidókérdésben kialakult nézeteire ugyancsak nagy hatása volt a kormányfő álláspontjának, aki már a második zsidótörvény előkészítésén dolgozott a visszacsatolást követő hónapokban. Ez különösen meglepő annak tükrében, hogy Jaross a két világháború közötti időszakban több zsidó származású személlyel dolgozott együtt a Magyar Nemzeti Párt vezetésében, zsidóellenes megnyilatkozásairól pedig 1938-ig nincsen tudomásunk.

Ezzel együtt Jarosznak a „visszatérést” követő hetekben számos zsidóellenes beszédet tartott és nyilatkozata, írása jelent meg a felvidéki, illetve az országos sajtóban. A nemzethűségi alapon megkülönböztetett zsidóságot a felvidéki politikus kezdettől fogva leválasztotta a magyarságról, akikkel kapcsolatban a csehszlovák időszakban megélt „keserű” tapasztalatait hangsúlyozta. Vagyis szerinte a felvidéki zsidóság nagy része a magyarsághoz hűtlen volt, és opportunista módon a csehszlovák érdekeket kiszolgálta. Ezek a vádak jó alapot biztosítottak a zsidóság társadalmi, illetve gazdasági kiszorításához, amely már az 1938. november 2-i bécsi döntést követő első hetekben, az ún. igazolási eljárások keretében megkezdődött. Az ún. átvilágítások által a felvidéki zsidóság szinte teljes egészében kiszorult az állami állásokból. A zsidóság további gazdasági kiiktatását a felvidéki miniszter által szintén kezdettől fogva hangsúlyozott földosztás tette lehetővé azzal, hogy a csehszlovák

birtokreform revíziójával összhangban számos zsidó birtokszerzést hatálytalanítottak. Nem beszélve arról, hogy a gazdasági őrsváltás legfőbb eszközét adó iparendelékek megvonásai által pedig a felvidéki zsidóság 60%-a rövid idő alatt kiszorult a kereskedelmi szférából is.

A felvidéki miniszter ugyanakkor – hasonlóan a kormány „rossz-jó zsidó” felosztásához – kezdettől fogva megkülönböztette azokat az „ujjain megszámlálható” felvidéki zsidókat, akik nemzetileg hűségesek voltak, így kivételes elbírálást érdemeltek. Ezzel együtt Jaross támogatta a zsidókérdés törvényi keretek között való megoldását, vagyis a második zsidótörvény beiktatását. Az Egyesült Magyar Párt vezetőinek, illetve behívott képviselőinek a jórésze pedig ebben is követte őt, így nem sokkal később a párt maga is elfogadta az újabb zsidóellenes rendelkezések törvényesítését. Mindemellett Jaross javaslatára a második zsidótörvény végrehajtási szakaszába bekerült, hogy az általa nemzetileg hűségesnek tekintett felvidéki zsidók lehetőséget kapjanak a törvény alóli mentesítésre. Ennek elnyerését azonban szigorú feltételekhez kötötték, így végül összesen kb. 150 személy nyert közvetlen családjával együtt kivételezést a második zsidótörvény alól. Azonban az ún. „differenciált elbírálás elve” újabb problémákat hozott felszínre, hiszen sok esetben a Jaross érdekköréhez tartozó személyek kaptak kivételt, mások pedig nemzethűségük ellenére sem jutottak mentességhez. Nem beszélve arról, hogy a kivételezettek sem voltak maradéktalanul elégedettek helyzetükkel, hisz sok szempontból továbbra is diszkriminálták őket.²⁸⁴

Jaross zsidóellenes nézeteit mindenesetre nagymértékben befolyásolták a visszacsatolás körülményei, különös tekintettel Imrédy politikájára. Ezzel együtt nem zárhatjuk ki, hogy ő már az első bécsi döntés előtt is hasonló állásponton volt, csupán a politikai légkör nem adott lehetőséget annak megfogalmazására. Erre enged következtetni az is, hogy az 1930-as évek második felében már egyre pozitívabban nyilatkozott Hitler politikájáról, utólagos megnyilatkozásaiból pedig szintén az derült ki, hogy „hallgatása” okát Csehszlovákia zsidópolitikája jelentette, amely különálló nemzetként kezelte a zsidóságot. 1945-ben adott nyilatkozatában Havas Ernő népbírónak például kifejtette, hogy a csehszlovák érában az állam politikai beállítottsága miatt nem nehezményezhette a zsidók

²⁸⁴ Az 1944-ben belügyminiszteri funkciót betöltő, és a korábbi kivételek megerősítésében kompetens Jarosznak nem sikerült megmentenie az 1939-es kivételezettek jórészét. Egyrészt erre utal, hogy a mentesítettek egyharmadát beazonosítottuk Yad Vashem Intézet adatbázisának holokauszt-áldozatai körében. The Central Database of Shoah Victims Names. Yad Vashem. The World Holocaust Remembrance Center. Másrészt Jaross 1945-ös kihallgatása alkalmával maga is úgy vallott, „*hogy az én mentesítettjeimet sem tudtam a német Gestapo kezéből kimenteni*”. Karsai–Molnár, 1994: 216. Az 1944-es mentesítésekről bővebben lásd Hollósi, 2016.

revízióellenességét.²⁸⁵ Jaross gondolkodásában tehát már ebben az időszakban megjelenhetett egyfajta nemzeti alapú elhatárolódás a nem magyar identitású zsidóktól. Az ún. „magyar zsidókat”, akikkel az MNP vezetésében is szoros kapcsolatokat ápolt, Jaross egy későbbi nyilatkozata szerint valójában nem is tekintette zsidóknak. Velük kapcsolatban egyébként 1945. december 20-i népbíróági kihallgatása során megjegyezte, hogy *„voltak néhányan, akik nem zsidóknak, hanem magyaroknak vallották magukat. Mi is magyaroknak tekintettük őket, nem zsidóknak”*.²⁸⁶

A zsidókkal szembeni kettősség egyébként későbbi megnyilatkozásaiban is megjelent, hiszen többször is hangsúlyozta, hogy nem volt érzelmi alapú antiszemita, a zsidókérdéshez pedig „tárgyi” vagy politikai alapon közelített. Tehát már csak azért sem tarthatta magát antiszemitának, mert a fogalmat az ún. „érzelmi alapú” zsidóellenességgel azonosította. Mindenesetre később azt is hangsúlyozta, hogy csupán a német megszállás következtében történhetek meg a zsidóság végső megsemmisítésére irányuló deportálások. Azt is kiemelte, hogy mind a második, mind a harmadik zsidótörvényt megszavazta, amellyel egyetértését fejezte ki az adott rendelkezésekkel kapcsolatban.²⁸⁷ A politikus tehát később is rendre azzal érvelt, hogy a zsidóság politikai érdekei a második világháború idejében elkülönültek a magyarság érdekeitől, a zsidókérdésben elfoglalt álláspontját így a „magyarságvédelemhez” kötötte. Mindemellett arról sem szabad megfeledkezni, hogy az 1938-ban a Felvidék „vezérévé” emelkedett Jarosznak az egyéni ambíciói is nagyban közrejátszottak abban, hogy a visszacsatolást követően a magyarországi kormány zsidóellenes álláspontjával azonosuljon.

²⁸⁵ A Kelemen Istvánnal a Markó utcai cellájában készült beszélgetés során pedig állítólag már *„azt igyekszik érzékelteni, hogy nem ő lett fasiszta, hanem Csehszlovákia nem volt demokrata”*. Kelemen, 1946: 94.

²⁸⁶ Karsai–Molnár, 1994: 154.

²⁸⁷ Uo.

XI. Felhasznált források és irodalom

Levéltári források

Archív Mestského úradu Komárno (AMÚ Komárno) [A Komáromi Városi Hivatal Levéltára]

AMÚ Komárno, Kronika mesta Komárna, zv. II. [Komárom város krónikája II.]

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

ÁBTL, 3.1.9. Vizsgálati dossziék

V-104061 Jaross Andor

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

MNL OL, K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek

MNL OL, K 28. A Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztálya

MNL OL, K 149. Belügyminisztérium rezervált iratai.

Štátny archív Nitra (ŠA Nitra) [Nyitrai Állami Levéltár]

Fond Komárňanská župa III. (f. ŽK, III.) [Komárom vármegye fondja]

Župnský materiál [Főispáni anyag]

Štátny archív Nitra, Pracovisko Archív Komárno (ŠA Nitra, pob. Komárno) [Nyitrai Állami Levéltár Komáromi Fióklevéltára]

ŠA Nitra, pob. Komárno, Fond Hlavnoslúžnovský úrad Komárno (f. HSÚ Komárno) [A komáromi főszolgabírói hivatal fondja]

ŠA Nitra, pob. Komárno, Fond Municipálne mesto Komárno (f. MMK-II.) [Komárom törvényhatósági jogú város fondja]

Sajtó

Budapesti Közlöny, 1940

Esti Kurir, 1938–1939

Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap, 1938

Felvidéki Magyar Hírlap, 1938–1939

Komáromi Lapok, 1938, 1942

Magyar Nemzet, 1938–1939

Magyar Nép, 1938

Magyarországi Rendeletek Tára, 1938–1942

Magyarság, 1938–1940

Népszava, 1940

Pesti Napló, 1938–1939

Pesti Magyar Hírlap, 1939

Prágai Magyar Hírlap, 1926–1932
Slovák, 1938–1940
Szentesi Napló, 1938
Új Magyarország, 1938–1940
Új Szó, 1992
Új Szó, 1996
8 Órai Újság, 1938

Interjúk

Hollósi Gábor interjúja Kürthy Istvánnal, Jaross Andor fiával. 2014. május 31.

Korabeli kiadványok

A Magyar Korona Országainak 1900. évi népszámlálása, I. 1902

A Magyar Korona Országainak 1900. évi népszámlálása. Első rész.

A népesség általános leírása községenként. Budapest, A Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1902.

Československá statistika, 1934

Československá statistika. Svazek 89. Sčítaní lidu v republice Československé ze dne 1. prosnice 1930. (Díl 1.) Praha, Státní úřad štatistický, 1934.

Igazságot a felvidéki zsidóságnak! 1939

Igazságot a felvidéki zsidóságnak. (A szlovákiai magyar nyelvű zsidóság harca a magyar érdekekért és kultúráért.) Budapest, Pesti Lloyd-Társulat Könyvnyomdája, 1939.

János, 1940

Dr. János Áron: Az Országgyűlési képviselők életrajzi adatai. Képviselőház. In: Haeffler István (szerk.): *Országgyűlési almanach. Az 1939–1944. évi országgyűlésről.* Budapest, 1940.

Képviselőházi napló, 1938: XX.

Az 1935. évi április hó 27-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. XX. kötet. Budapest, Athenaeum, 1938.

Képviselőházi napló, 1939: XXI.

Az 1935. évi április hó 27-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. XXI. kötet. Budapest, Athenaeum, 1939.

Képviselőházi napló, 1939: XXII.

Az 1935. évi április hó 27-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. XXII. kötet. Budapest, Athenaeum, 1939.

Képviselőházi napló, 1939: II.

Az 1939. évi június hó 10-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. II. kötet. Budapest, Athenaeum, 1939.

Képviselőházi napló, 1939: III.

Az 1939. évi június hó 10-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. III. kötet. Budapest, Athenaeum, 1939.

Képviselőházi napló, 1939: IV.

Az 1939. évi június hó 10-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. IV. kötet. Budapest, Athenaeum, 1939.

Forráskiadványok

Esterházy, 1991

Esterházy Lujza: *Szívek az ár ellen.* Budapest, Püski Kiadó, 1991.

Kepecs, 1999

Kepecs József (szerk.): *Felvidék településeinek vallási adatai, 1880–1941.* I. kötet. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 1999.

Kepecs, 1996

Kepecs József (szerk.): *A Felvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai százalékos megoszlásban, 1880-1941.* Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 1996.

Mester, 2012

Mester Miklós: *Arcképek két tragikus kor árnyékában. Visszapillantás a katasztrofális magyarországi 1944. esztendőre és közvetlen következményeire is, 27 év távlatából.* Budapest, Tarsoly Kiadó, 2012.

Ólmosi, 2014

Ólmosi Zoltán (szerk.): *Mérlegen az ember. Ismeretlen források a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárából a magyarországi holokauszt történetéről.* Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2014.

Internetes adatbázisok, lexikonok

Kenyeres, 1984

Kenyeres Ágnes (főszerk.): *Magyar Életrajzi Lexikon.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1984. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-élettrajzi-lexikon-7428D/> (Utolsó letöltés: 2023. április 10.)

Pásztor, 2020

Pásztor Péter (főszerk.): *Magyar Politikai Enciklopédia.* Budapest, Mathias Corvinus Collegium – Tihanyi Alapítvány, 2020.

Sipos, 1997

Sipos Péter (főszerk.): *Magyarország a második világháborúban.* Lexikon A-ZS. Budapest, PETIT REAL Könyvkiadó, 1997. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyarország-a-masodik-vilaghaboruban-lexikon-a-zs-F062E> (Utolsó letöltés: 2023. április 10.)

Szlovákiai Magyar Adatbank.

Szlovákiai Magyar Adatbank. A csehszlovákiai magyarok lexikona Csehszlovákia megalakulásától napjainkig. <https://adatbank.sk/tudastar/a-csehszlovakiai-magyarok-lexikona-csehszlovakia-megalakulasatol-napjainki> (Utolsó letöltés: 2023. április 10.)

The Central Database of Shoah Victim Names

The Central Database of Shoah Victims Names. Yad Vashem. The World Holocaust Remembrance Center.

<https://yvng.yadvashem.org/> (Utolsó letöltés: 2023. április 10.)

Szakirodalom

Angyal, 2002

Angyal Béla: *Érdekvédelem és önszerveződés. Fejezetek a csehszlovákiai magyar pártpolitika történetéből 1918–1938*. Galánta – Dunaszerdahely, Fórum Intézet – Lilium Aurum, 2002.

Ábrahám–Kussinszky, 1945

Ábrahám Ferenc – Kussinszky Endre (szerk.): *Az Imrédy-per. A vád, a vallomások és az ítélet : a Magyar Országos Tudósító és a Magyar Távirati Iroda hivatalos kiadásából*. Budapest, Híradó Könyvtár, 1945.

Bajcsi, 2021

Bajcsi Ildikó: „Ezeknek ki kell kerülni a nemzet vérkeringéséből”. *A komáromi és a környékbeli zsidóság jogfosztása (1938–1944)*. Budapest, Clio Intézet, 2021. https://www.clioinstitute.hu/files/ugd/198ee4_27fa86ee7aa54fa3b44a202f7bc0e3f6.pdf (Utolsó letöltés: 2023. április 10.)

Bajcsi, 2020

Bajcsi Ildikó: Regionális konfliktusok és elitszerveződés a Felvidéken Komáromban és a Komáromi járásban. *Clio Műhelytanulmányok 2020/2*. https://www.clioinstitute.hu/files/ugd/198ee4_e87fa85e42554e25909429489cdbbe1a.pdf (Utolsó letöltés: 2023. április 10.)

Baki, 2014

Baki Attila: *Bars és Hont Közigazgatásilag Egyelőre Egyesített Vármegyék zsidóinak története és Holocaustja – 1938–1944 (1945)*. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományok Doktori Iskola, Új- és jelenkori magyar történelem Doktori Program, 2014.

Bányai–Fedinec–Komoróczy, 2013

Bányai Viktória – Fedinec Csilla – Komoróczy Szonja Ráhel (szerk.): *Zsidók Kárpátalján. Történelem és örökség a dualizmus korától napjainkig*. Budapest, Aposztróf Kiadó, 2013.

Botlik, 2020

Botlik József: *Nemzetünket szolgálták. A visszacsatolt területek felsőházi és képviselőházi tagjai a Magyar Országgyűlésben (1938–1944)*. Budapest, Keskenyúton – Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány, 2020.

Braham, 2007

Randolph L. Braham: Komárom vármegye. In: Randolph L. Braham (szerk.): *A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája. 1. kötet. Abauj-Torna vármegye – Máramaros vármegye*. Budapest, Park Könyvkiadó, 2007. 618–634.

Czáboczký, 2023

Czáboczký Szabolcs: A liberális, a demokrata és a nacionalista Jaross Andor korai életpályája és kisebbségi politikai tevékenységének kezdetei (1896–1935). *Pro Minoritate* 2023/1. 89–111.

Czáboczký, 2019

Czáboczký Szabolcs: *Jaross Andor politikai életpályája Csehszlovákiában*. Diplomadolgozat. Budapest, ELTE, Bölcsészettudományi Kar, 2019.

Csilléry, 2014

Csilléry Edit: A nemzethűség jelentése a felvidéki és kárpátaljai igazolások során. *Magyar Kisebbség* 2014/1. 7–39.

Csősz, 2005

Csősz László: Földreform és fajvédelem: a negyedik zsidótörvény végrehajtása. In: Molnár Judit (szerk.) *A magyarországi holokauszt európai perspektívában*. Budapest, Balassi Kiadó, 2005. 176–192.

Deák, 1990

Deák Ladislav: *Slovensko v politike Maďarska v rokoch 1938 –1939*. Bratislava, Veda, 1990.

Egry, 2013

Egry Gábor: Nemzeti kölcsönhatások. Kisebbségi magyarok és a magyar nemzetfelfogás változatai a harmincas években. In: Fejtl István (szerk.): *Nyitott/zárt Magyarország. Politikai és kulturális orientáció. 1914–1949*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2013. 114–129.

Eiler, 2005

Eiler Ferenc: „Kisebbségi külpolitika”. Csehszlovákiai magyar részvétel az Európai Nemzetiségi Kongresszus tevékenységében 1925–1938. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2005/3. 123–140.

Filep, 2007

Filep Tamás Gusztáv: A „felvidéki szellem”-ről és utóéletéről. *Limes* 2007/2. 109–132.

Filep, 2014a

Filep Tamás Gusztáv: *Agorák kora. Tanulmányok, esszék, cikkek*. Somorja – Budapest, Méry Ratio – Kisebbségekért – Pro Minoritate Alapítvány 2014.

Filep, 2014b

Filep Tamás Gusztáv: Felvidéki zsidó magyarok a csehszlovákiai magyar közéletben. 1918/19–1938. In: Hatos Pál – Novák Attila (szerk.): *Kisebbség és többség között. A magyar és a zsidó/izraeli etnikai és kulturális tapasztalatok az elmúlt századokban*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2014. 37–53.

Gayer, 2015

Gayer Veronika: Spányi Artúr és az „eperjesi középosztály” a két világháború között. *Regio* 2015/1. 109–135.

Gidó, 2017

Gidó Attila: Mentésítések Észak-Erdélyben 1941-ben. *Regio*, 2017/1. 109-146.

Hámori, 2001

Hámori Péter: Kísérlet a visszacsatolt felvidéki területek társadalmi és szociális integrálására. A Magyar a Magyarért Mozgalom története (1938–1940). *Századok* 2001/3. 569–624.

Hollósi, 2016

Hollósi Gábor: *Dr. vitéz ákosfalvi Szilágyi László belügyminiszteri tanácsos visszaemlékezése az 1944-es mentésítésekre*. Budapest, Veritas Történetkutató Intézet – Magyar Napló, 2016.

Karády, 1997

Karády Viktor: *Zsidóság, modernizáció, polgárosodás (Tanulmányok)*. Budapest, Cserépfalvi, 1997.

Karsai, 1996

Karsai László: *Kirekesztők (antiszemita írások 1881–1992)*. Budapest, Aura Kiadó, 1996.

Karsai–Molnár, 1994

Karsai László – Molnár Judit (szerk.): *Az Endre–Baky–Jaross per*. Budapest, Cserépfalvi, 1994.

Kelemen, 1946

Kelemen István: *Interjúk a rács mögött. Beszélgetések háborús főbűnösökkel*. Budapest, Müller Károly Könyvkiadóvállalat, 1946.

Kovács, 2004

Kovács Éva: *Felemás asszimiláció. A kassai zsidóság a két világháború között (1918–1938)*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2004.

Kovács M., 2012

Kovács M. Mária: *Törvénytől sújtva. A numerus clausus Magyarországon, 1920–1945*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2012.

L. Nagy, 2006

L. Nagy Zsuzsa: *Egy politikus polgár portréja. Rassay Károly*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2006. 120–131.

Monostori, 1993

Monostori Imre: A „zsidókérdésről – többféleképpen. Megjegyzések (és kiegészítések) három könyvhöz. *Tiszatáj* 1993/12. 71–85.

Nižňanský, 2013

Eduard Nižňanský: A szlovák többség és a zsidó kisebbség 2. világháború alatti viszonyának kérdésköréhez. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2013/3. 21–50.

Nižňanský, 2001

Eduard Nižňanský (szerk.): *Holokaust na Slovensku. Obdobie autonómie (6. 10. 1938–14. 3. 1939)*. Bratislava, Nadácia Milana Šimečku, 2001.

Nižňanský, 1999

Eduard Nižňanský: *Židovská komunita na Slovensku medzi československou parlamentnou demokraciou a slovenským štátom v stredo európskom kontexte*. Prešov, Universum, 1999.

Popély, 2017

Popély Gyula: *Felvidék 1929–1939. A második évtized csehszlovák uralom alatt*. Budapest, Magyar Napló, 2017.

Popély, 1992

Popély Gyula: Reflexió egy reflexiádra. *Új Szó*, 1992. január 28., 4.

Reško, 2009

Reško, Alexander: *Čechy – 590 rokov prvej písomnej zmienky, 1419–2009*. Komárno, KT Spol. 2009.

Romsics, 2010

Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris Kiadó, 2010.

Romsics, 1997

Romsics Ignác: A Horthy-rendszer jellegéről. Historiográfiai vázlat. In: Ormos Mária (szerk.): *Magyar évszázadok: tanulmányok Kosáry Domonkos 90. születésnapjára*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003. 207–218.

Sas, 1993

Sas Andor: *A szlovákiai zsidók üldözése 1939–1945*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 1993.

Simon, 2018

Simon Attila: A magyar közigazgatás bevezetésének ellentmondásai az első bécsi döntés által visszkapott felvidéki területsávon. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás* 2018/1. 240–254.

Simon, 2014a

Simon Attila: Kettős szorításban. A dél-szlovákiai zsidóság Trianon és Auschwitz között. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2014/4. 3–16.

Simon, 2014b

Simon Attila: *Magyar idők a Felvidéken 1938–1945. Az első bécsi döntés és következményei*. Budapest, Jaffa Kiadó, 2014.

Simon, 2010

Simon Attila: *Egy rövid esztendő krónikája: a szlovákiai magyarok 1938-ban*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2010.

Simon, 2008

Simon Attila: *Telepések és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2008.

Sinkó, 1939

Sinkó Ferenc: Az Egyesült Magyar Párt egyéves története. In: Csatár István – Ölvedi János (szerk.): *A visszatért Felvidék adattára*. Budapest, Rákóczi Kiadó, 1939. 274–285.

Sipos, 1970

Sipos Péter: *Imrédy Béla és a Magyar Megújulás Pártja*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1970.

Sipos, 1966

Sipos Péter: Az Imrédy-kormány válsága és bukása. *Történelmi Szemle*. 1966/1. 42–84.

Szabó, 2002

Szabó Helga: A visszacsatolt Csallóköz politikai és közigazgatási beilleszkedése 1938–1941. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2002/2. 35–58.

Szarka, 2016

Szarka László: *A multietnikus nemzetállam. Kísérletek, kudarcok és kompromisszumok Csehszlovákia nemzetiségi politikájában*. Pozsony, Kalligram Kiadó, 2016.

Szarka, 2008

Szarka László: Nemzetállamok, kisebbségek az 1920-as években. In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest, Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet, 2008. 66–73.

Szeghy-Gayer, 2020

Szeghy-Gayer Veronika: Jewish Representatives of the Hungarian Political Opposition in Interwar Slovakia. The case of Prešov and Košice. *Judaica Bohemiae* 2020/4. 25–52.

Szirmai, 1993

Szirmai Rezső: *Fasiszta lelkek. Pszichoanalitikus beszélgetések a háborús főbűnösökkel a börtönben*. Budapest, Pelikán Kiadó, 1993.

Szirmai, 1946

Szirmai Rezső: *Fasiszta lelkek. Pszichoanalitikus beszélgetések a háborús főbűnösökkel a börtönben*. Budapest, Faust, 1946.

Tilkovszky, 1967

Tilkovszky Loránt: *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967.

Turczel, 2020

Turczel Lajos: *Két kor mezsgyéjén. A magyar irodalom fejlődési feltételei és problémái Csehszlovákiában 1918 és 1938 között*. Pozsony, Madách Kiadó, 1983.

Ujváry, 2018

Ujváry Gábor (szerk.): *Trianon és a magyar felsőoktatás I.* Budapest, Veritas Történetkutató Intézet – Magyar Napló, 2018.

Ungváry, 2016

Ungváry Krisztián: *A Horthy-rendszer és antiszemitizmusának mérlege – Diszkrimináció és társadalompolitika Magyarországon, 1919–1944.* Budapest, Jelenkor Kiadó, 2016.

Vadász, 1998

Vadász Ferenc: *A véres buszadik.* Budapest, Budakönyvek Kft., 1998.

Végső, 2019

Szovjetizálás Kiskunhalason 1944–1950. In: Kovács József – Szakál Aurél (szerk.): *Kiskunhalas története, IV.* Kiskunhalas, Kiskunhalas Város Önkormányzata – Halasi Múzeum Alapítvány – Thorma János Múzeum, 2019. 117–188.

Végső–Simko, 2007

Végső István – Simko Balázs: *Zsidósors Kiskunhalason – Kisvárosi út a holokauszthoz.* Budapest, L'Harmattan, 2007.